Branko Ćopić

Peripețiile lui Nikoletina Bursać

Colecția Meridiane

Branko Copic
Peripețiile lui Nikoletina Bursać
Traducere de *M. Sevastos* și *V. Vescu*
Editura pentru Literatură Universală

București — 1965

Poet, nuvelist, romacier, Branko Copic este una dintre cele mai reprezentative figuri ale fenomenului literar iugoslav din zilele noastre.

S-a născut în 1915, într-o familie de țărani; după absolvirea liceului, a urmat cursurile Facultății de filosofie. Debutul său în literatură se înscrie în anii din preajma celui de al doilea război mondial (primele povestiri îi apar în 1936). În perioada de început a creației, scriitorul zugrăvește viața aspră a țărănimii din patria sa, muntoasa Bosnie, pământ locuit de neamuri de limbi și credințe diferite, fundalul unor contradicții specifice, generate de condițiile social-istorice ale unei țări aflate în ajunul unor mari prefaceri.

Viforul războiului sfarmă norme de viață statornicite de veacuri, trezește din amorțire satul bosniac.

Angajat din 1941 în lupta de eliberare națională a popoarelor Jugoslaviei, Copi urmărește îndeaproape, ca participant și ca martor, forța titanică, vitejia și abnegația maselor populare în marea bătălie, ca și procesul profund de transformare a psihologiei lor în evoluția spre o conștiință umană superioară. Toate acestea scriitorul le va descrie ulterior, după terminarea războiului, în opere de răsunet.

Povestirile sale întrunite în mai multe culegeri, romanele — *Străpungerea, Explozivul secret, A opta ofensivă etc.* – creează o bogată galerie de figuri contemporane: țărani, partizani viteji, oameni cu destine tragice, personaje comice. Viziunea artistică a scriitorului, harul comic, limbajul suculent, de mare plasticitate, conferă operei lui Copie un loc de cinste pe scara valorilor literare consacrate.

În *Peripețiile lui Nikoletina Bursać,* narațiunea aparent lipsită de complexitate, limitându-se la perceperea vieții în planul evenimentului curent, se menține în cadrul unui umor sănătos. Vitalitatea, robustețea personajului principal, bravul partizan Nikoletina Bursać, un om simplu, inimos, prins cu toate rădăcinile de viață, oferă de fapt imaginea sintetică a maselor de partizani care pe

fronturile războiului au biruit treptat propriile prejudecăți, devenind o forță activă și conștientă a revoluției populare.

PRIMA ÎNTÂLNIRE CU NIKOLETINA

(Amintiri din copilărie)

Pe Nikoletina[1] Bursać, partizanul viteaz, neîntrecut mitralior, iar mai târziu comandant de companie, iubit de toți luptătorii, l-am cunoscut încă de pe vremea când nu era decât desculțul și împielițatul Nikolica[2] Bursać.

…Cea dintâi zi a mea de clasa în școala primară.

Într-o dimineață de toamnă, îmbrăcat ca de sărbătoare, am plecat la școală, însoțit de bunicul meu. Pe drum, chiar sub dealul lui Mihailić, ne ajunge din urmă în fugă un băiețoi deșirat, lung în picioare, cu o trăistuță școlărească clămpănindu-i în spate. Trece pe lângă noi, ne aruncă un „'neața" și se avântă la deal, zbenguindu-se.

— Hei, Nikolica, ia stai un pic! strigă după dânsul bunicul.

Băiatul se oprește scurt, ca și cum l-ar fi strunit cineva din hățuri; se întoarce într-un picior și cată întrebător, întâi la bunicul, apoi la mine.

— Nidžo[3], puiule, ai grijă de nepotul ăsta al meu. E încă mic și plăpând. Ia-l cu tine la școală și vezi să nu-l încolțească vreun câine ori să-l împungă vreo vită. Ce zici, dragă, vrei?

— Vreau, de ce nu? se învoiește cu bunăvoință flăcăiașul îmbrăcat cam la nimereală, și începe să mă măsoare curios din creștet până-n tălpi. Pesemne prichindelul bălai cu fes roșu, după portul din Lika, și cu opincuțe noi i se pare din cale-afară de dichisit. De aceea izbucnește fără voie:

— Ian te uită la dânsul: parcă-i o mărgică!

— Păi de el îi mărgică cea mai frumoasă a bunicului, școlarul lui tata-mare! încuviințează cu mândrie bătrânul și mă povățuiește, îmbrățișându-mă: De acuma, dragul moșului, să te ții lipcă de băiatul ăsta. Să nu te dezlipești de dânsul.

Luându-mă în primire, Nikola îmi trage fesul pe urechea stângă; apoi mă cercetează, cântărindu-mă din ochi:

— Uite așa să porți fesul, ca un adevărat flăcău!

— Flăcău sadea, bine zici! adeverește bunicul.

Chiar eu însumi, când simt fesul gâdilindu-mi urechea, mă gândesc că asemenea flăcăiaș nu se mai află prin partea locului la niciun sobor bisericesc, ba poate nici printre jandarmi. Fesul pre-o ureche, ehei!

Dar abia pleacă bunicul, lăsându-mă singur în clasă, toată mândria mea de flăcău se topește ca prin farmec. Cum sună de recreație, ies în curte și acolo, ca mărgică pierdută a bunelului, mă lipesc de noul meu prieten, Nikola, elev în clasa a doua.

— Știi să-ți ascuți creionul? mă cercetează epitropul meu.

— Știu, m-a învățat Beja.

— Dar știi să-ți legi și să-ți dezlegi nădragii?

— Știu.

— Asta-i bine! Dacă dă vreun băiat în tine, spune-mi mie, că-i ard eu una…

În drum spre casă, Nikola mă povățuiește:

— Scoate-ți opincile și bagă-le-n trăistuță. E mai bine desculț.

Îi urmez numaidecât sfatul; iar el, pe când mă ajută să-mi îndes încălțămintea în trăistuță, îmi spune ca un om mare:

— Trebuie să-ți păstrezi opincile pentru la iarnă.

Datorită rolului de ocrotitor al meu, Nikola ajunse foarte repede unul de-ai casei. Văzându-l cum măsura sprinten ograda cu picioarele sale lungi, unchiul meu mormăi a mirare:

— Oare cum nu-și rupe cotonoagele astea?

Odată cu venirea lui Nikola în casa noastră tihnită, pașnică, se simți suflul unei alte vieți — suflul unei vieți aspre. La joacă, în isprăvile noastre, și chiar în treburile serioase, el nu mă răzgâia, dar era totdeauna drept. Atunci simții pentru întâia oară că „mărgică bunicului" n-avea totdeauna dreptate. Lumea, oamenii din juru-mi începură să pună stavile dorințelor mele. Noroc că aveam alături pe Nikolica, care m-a ajutat să înghit mai ușor cele dintâi hapuri ale vieții.

— Aha, așa-ți trebuie, de ce te legi de cățel când mănâncă? mă dojenea cu asprime Nikola. Acuma vezi că ți-a sfâșiat nădragii.

— Omoară-l! mă smiorcăiam eu.

— Singur ești vinovat. Ăsta-i un cățeluș bun, zglobiu. Dacă te-ar fi înșfăcat javra cea galbenă a lui Gliša, atunci i-aș fi croit câteva cu ceatlăul.

Casa părintească a lui Nikola se afla în cătunul Vrgelj pitit drept sub munte. Cum nu se găsea o școală în apropiere, mama lui Nikola îşi trimisese băiatul la soră-sa, în satul nostru.

— Vezi, acolo-i satul meu, sub pata aceea gălbuie, îmi arătă într-un rând Nikola îndepărtata coastă a muntelui. Uite, bagă bine de seamă, acolo, jos, sub pădure, îi casa mea. Uite-o pe mama, cară un braț de lemne. Uite-o și pe soră-mea, Jelka, cum alungă o vulpe cu mătura.

— Unde-i vulpea? îl întrebai cu naivitate, minunându-mă cum îşi poate vedea Nikola sora, mama, iar pe deasupra și vulpea, în vreme ce eu nu zăream nimic.

— Păi, cum naiba nu vezi? se prefăcu mirat Nikola. Dar bursucii dintre stânci? Nu-i vezi nici pe ei? Dar ursul acela, uite colo? Mări, tu pesemne nu vezi nimic.

— Dar ce, la tine acasă sunt urși?

— Câți încă! Mișună! se înflăcără la culme băiatul; apoi, aducându-și parcă aminte de ceva, adăugă pe gânduri: în fiecare an, la culesul porumbului, ursul îi face maică-mii multe necazuri.

Când Maria, mama lui Nikola, rămăsese văduvă, copiii erau abia de-o şchioapă: Nikola încă nu împlinise cinci ani, iar Jelka mergea pe-al doilea.

— Ei, gospodarule, casa rămâne acum în grija ta, îi spunea băiatului maică-sa înainte de a pleca la muncă. Stai aici sub măr și

leagăn-o pe soră-ta. Iar dacă s-o ivi neobrăzata ceea de vulpe, dă în ea cu ciomagul și țipă la dânsa din răsputeri.

Cum auzea zarvă și iureș printre orătănii, în spatele casei, băiatul părăsea leagănul și se repezea valvârtej într-acolo. Abia apuca s-o zărească pe „cumătră", strecurându-se glonț printre ferigile rare, cu o găină în gură. Atunci micul paznic se oprea deznădăjduit, blestemând hoața printre lacrimi fierbinți:

— Crăpare-ai, să te văd înecată, uite-așa ! Las că mai vii tu, mânca-te-ar boala!

Zdrobit și amărât, Nikola se întorcea la leagăn și se jeluia surorii sale:

— Iar a luat o pasăre. Și tu nu zici nimic, clipești doar din ochi.

Se spunea că vulpea ajunsese în cele din urmă atât de obraznică, încât puștiul se lupta cu dânsa pentru găină: paznicul trăgea într-o parte, iar vulpea — în alta. Destoinicul băiat începu să iasă învingător. Ciufulit și plin de praf, cu găina însângerată în mâini, el striga triumfător în urma vulpii:

— Sâc, sâc! Nu ți-a mers. Nu mai pupi tu găină de la mine I

Această izbândă câştigată de dânsul în persoană, cu puterile sale, îi insuflă de timpuriu un mare curaj și-l făcu să se uite în juru-i cu un aer de sfidare, părând a zice:

— Vă știu eu ce poamă sunteți! De bună seamă aveți de gând să-mi șterpeliți ceva.

În serile senine, către sfârșitul verii, mama îşi punea zăbunul cel vechi al tatii, lua securea de pe trunchi și-l chema pe băiat:

— Nikolica, mamă, ia-ți cojocelul și hai să mergem în porumbiște ca să-l pândim pe hoțul acela.

— Care hoț, mămucă?

— Ursul! Cum nu i-i rușine! Iar s-a apucat să ne dea târcoale la porumb.

Fetița rămânea acasă dormind, iar băiatul pleca împreună cu maică-sa în porumbiștea de sub pădure; într-un colț, aprindeau un foc și se puneau la pândă.

— Tâlharul naibii, cum nu-i crapă obrazul de rușine, când știe că-i vorba de porumbul unei văduve și năpădește drept la noi, probozea țăranca ursul ca pe-un om. De ce nu se duce la o

gospodărie cu un bărbat în casă, ci vine aici, la un copil nevârstnic și la o femeie necăjită.

— Dar eu, mamă, nu-s bărbat? întreba băiețandrul, tulburat de frumusețea nopții.

— Ești, dragul mamei, dar un bărbat încă mic și slăbuț. Când ai să te faci însă mare, să-l văd atunci pe tâlharul de urs dacă i-o mai da mâna să se ivească în porumbiștea noastră.

— Ba și acum, să se arate numai! se burzuluia băiatul.

Și așa, din vorbă în vorbă, voinicul adormea în cele din urmă cu gândul la viitoarea răfuială cu ursul, în timp ce mama Maria picotea de somn lângă focușorul care pâlpâia vesel, jucăuș, în noaptea pustie, la poalele muntelui…

Anii de școală petrecuți în sat s-au mistuit repede, pe nesimțite, ca într-un vis. Nu mă dezmeticisem încă bine, când mă trezii în zgomotul orașului Bihać, pe malurile râului Una[4] , care-mi susura sub fereastră în nopțile triste. Ajunsesem licean.

— Unde sunteți, meleaguri de baștină? Ai intrat ca-n pământ, Nikola Bursać, ocrotitorul meu?

Cu multe rânduri de lacrimi mi-am alinat dorul de meleagurile copilăriei (drept vorbind, nici nu-mi dau bine seama dacă mi l-am ogoit cu totul vreodată). Iar peste zece – doisprezece ani, chiar în pragul războiului, mă oprește într-o bună zi, în piața orașului Krupa, o namilă de flăcău, înalt și vânjos, care mă mustră dând din cap.

— Aha, va să zică, ai șters-o și mi te-ai pitit undeva, ai? Cine mi te-a ocrotit în anii ăștia, frățioare, când nu m-ai avut alături pe mine, ia spune-mi?

În aceeași clipă îl recunosc pe Nikola Bursać, pavăza mea de odinioară. Îmi sta înainte cunoscut și răscunoscut, aspru și drag, ca viața dură din ținutul meu strămoșesc.

— Ce zici, Baja, de toate câte se aud? mă întreabă el cu voce joasă. Se zvonește că fiara îşi ascute colții ca să năvălească și peste noi.

Nikola îmi aduce aminte de veșnica lui hărțuială cu vulpea și cu ursul; iar în clipa când deschid gura, ca să-i răspund, cineva îl strigă:

— Nikoletina, hei, Nikoletina, ți-a fugit purcelul!

Nikola tresare și, fără să-mi mai spună ceva, dă năvală prin mulțime în urmărirea godacului.

Peste un an, înainte de atacul partizanilor asupra localității Bosanska Krupa, Nikoletina mă întâlneşte în Lunca lui Vignjevi și, reluând firul vorbei, îşi revarsă amarul:

— Ți-am spus eu încă de anul trecut că se pregătea fiara și ne dădea târcoale. Iat-o c-a și venit. Are Nikoletina nas pentru așa ceva. A trecut el prin ciur și prin dârmon… Eh, văd că mi-i hărăzit să mă apăr toată viața, când de-o belea, când de alta!

PERIPEȚIILE LUI NIKOLETINA BURSAĆ
PRĂPĂD ȘI PROFEȚIE

Rezerviștii Nikoletina Bursać și Jovica Jež rătăciră câteva zile prin Doboj[5] și prin satele învecinate, căutându-și unitatea, la care fuseseră trimiși; dar, cu tot zelul lor, nu izbutiseră să-i dea de urmă. Într-un loc li se spuse că nu nimeriseră la destinație. Din altă parte fură alungați, nici mai mult, nici mai puțin. Iar în al treilea loc, un vagmistru se uită chiorâș la dânșii și strecură printre dinți:

— Chiar pe voi vă așteptam, ca să putem face defilarea. Bă, răcanilor, cărați-vă de aici, că vă ia…

Unii îi îndrumară spre „compania javrelor din batalionul porcesc”, alții spre „regimentul bovin motorizat” sau către niște unități asemănătoare. Iar un locotenent îi amenință chiar că-i împușcă, numindu-i „başbuzuci sadea”.

— Ian te uită, nene! bombăni mătăhălosul Nikoletina, scărpinându-se după ceafă. Vii cu ordin de chemare și ăştia te fac de basm. Oare ce-o fi însemnând vorba asta: „başbuzuci sadea”?

— De unde să știu? zise Jovica. N-am mai auzit-o până acuma. Să ne fi făcut răcute, javre, țopârlani sau mai știu eu cum, ca să-și dea seama omul cum stă treaba. Dar așa… Aici nu-i lucru curat! Oare vorba asta nu înseamnă cumva dezertori?

Bietul Jovica stătea trist și gârbovit, ca ciobanul care și-a pierdut turma și o caută în zadar, trăgând cu urechea ca să prindă din depărtare un clinchet de talangă. Nikoletina, dimpotrivă, se făcuse foc și pară: îl luaseră de acasă, războiul era la doi pași, iar neisprăviții de aici se zăpăciseră şi-şi pierduseră cu totul capul. Să vezi ce-o să fie mai pe urmă!

În sfârșit, după îndelungi rătăciri și căutări, amândoi aflară întâmplător că unitatea lor era staționată tocmai în Travnik[6]. Ajunseră acolo într-o seară mohorâtă, pe ceață și lapoviță.

— De bine, de rău, acuma te simți oarecum la tine acasă, șuieră printre dinți Nikoletina, înecându-se pe întuneric cu o bucată de pâine lipicioasă. Mă mir numai cum de ne-au putut trimite tocmai în Doboj. Anapoda lucru!

— Numai unul Dumnezeu știe! mormăi împăciuitor Jovica, fericit că are deasupra un acoperiș și că nu mai trebuie să umble pe drumuri și să bată la toate porțile. Ne-au trimis aici, și gata !

— Adică cum: gata? Nu ți se pare că cineva încurcă aici ițele?

— Ce să-i faci! suspină Jovica, trudit și amărât, cuibărindu-se binișor în paie. Uite-așa, se mai găsesc câte unii care se țin de asemenea trebușoare.

— Adică cum vine asta? îi sări bâzdâcul lui Nikoletina. Va să zică unii ne sapă și încurcă ițele prin țară, iar tu zici numai: „Ce să-i faci”?

— Păi ce să-i faci, de! se sculă Jovica în capul oaselor, iar în glasul său răsună întrebător străvechea și amara neputință a țăranului. M-a întrebat vreodată cineva despre țară? Mi-au cerut impozit, și cu asta — basta!

— Adevărat grăiești! Nici nu ne-au întrebat, nici nu și-au plecat urechea la păsurile noastre.

— Încurcă ițele, zău că le încurcă! bodogăni Jovica. Numai să nu se spargă toate în capul necăjitului de țăran.

Chiar a doua zi se vesti începutul războiului. Ofițerii începură să se foiască, să se strângă în grupulețe și să șușotească între dânșii, uitând cu totul de soldați. Rezerviștii primiră abia a doua zi câte o uniformă ca vai de lume și o armă fără muniții.

— Puteam să-mi găsesc și singur o bâtă, și încă mai bună decât asta! izbucni furios Nikoletina, înșfăcând carabina de țeavă. Vai de războiul ăsta al nostru pe care am să-l fac!

De câteva ori soldații se încolonară, dar primiră ordinul: „Pe loc repaus!” sau se împrăştiară, la ivirea avioanelor, prin râpele și prin tufișurile din împrejurimi, întorcându-se la cazarmă abia după căderea întunericului. În jurul soldaților începură să roiască niște civili suspecți: unii îi îndemnau să plece acasă, alții îi luau în

zeflemea — spuneau că totu-i pierdut, amenințau, cereau arme… Nikoletina îi asculta cu silă, încruntat; iar când un ins gălbejit, cu ochii verzi, întinse ca în glumă mina spre arma lui, el se smuci într-o parte și se stropși la dânsul:

— Înapoi, țivilule!

Jovica, cătrănit la față, ofta pe furiș și se uita cu coada ochiului spre namila de camarad necioplit care — după ce rămase o vreme mut și încruntat — izbucni dintr-odată:

— Nu-ți spuneam că cineva încurcă țițele și ne sapă?! Uite, simt chiar sub talpa bocancilor cum scurmă și râmă fiara.

Jovica aruncă o căutătură încruntată la bocancii uriași, butucănoși, ai lui Nikoletina și bâigui cu spaimă:

— Mă, n-o fi chiar așa!

— Cum? Nu crezi? îl înfruntă flăcăul jignit. Zău că ne sapă careva, scurmă pe dedesubt: mă furnică prin tălpi de mă apucă un fel de slăbiciune, o sfârșeală… parcă nici n-aș mai fi ostaș, ci… ci… un orbete, un dezarmat, un prizonier…

— Asta-i cam așa! rosti peltic Jovica, încuviințând. Și eu bag de seamă: simt parcă o strângere de inimă.

— Da, da, o strângere de inimă! oftă mohorât flăcăul. La început îmi ziceam că, poate, m-o fi îmbolnăvit tainul ăsta cazon. Când colo, nu-i asta — ci altă ceva: ne sapă un diavol, mușcă din firul ierbii, ca viermele. Nici n-am văzut cum arată inamicul, dar mă simt încă de pe acuma, cum să spun, ca dat de cineva mai demult pe mâinile nemților.

— Chiar așa-i! se grăbi să adeverească Jovica. S-a pierdut omul cu firea. I se pare că neamțul l-a și înșfăcat de guler.

După trei-patru zile trupa primi ceva muniții și se puse în mișcare. De două ori soldații debarcară din tren și ocupară poziții prin tufișurile de deasupra căii ferate; apoi se adunară din nou și îşi urmară drumul. În sfârșit ostașii o luară pe jos și, după cale lungă, nemâncați și morți de oboseală, maseră la niște colibe ciobănești, pe un podiș, în apropierea șoselei naționale.

Trăgând în piept mirosul cunoscut de cetină, de funingine și de oi, Nikoletina dădu mâhnit din cap:

— Asta, dragă, nu seamănă a război. O întindem așa, ne tot vârâm în munți, de parcă ne-am ascunde de inamic.

— Dumnezeu știe, poate-i așa cum zici tu! recunoscu Jovica, sfârșit de oboseală și de nesomn.

Cum se crăpă de ziuă, se răspândi zvonul că, în timpul nopții, ofițerii părăsiseră unitatea și fugiseră nu se știe unde. Soldații, rămași singuri, se foiau și se frământau; apoi se risipiră grupuri-grupuri, mistuindu-se în brădișul întunecos… Unii o luară pe jos, spre șosea.

— Ce-o mai fi și asta, Jovica? întrebă Nikoletina, nebărbierit, buhăit la față, uitându-se crunt în juru-i. Visez sau vine ceva…

— Ba nu visezi de loc… A venit prăpădul.

— Ce fel de prăpăd?

— Se prăpădește țara. Nu vezi?

— Ce să văd? Vai de mămulica mea ! Văd numai că armata se destramă. Dar cum? Din ce pricină?

— Ei, Nidžo, Nidžo, mi se pare că tocmai din pricina pe care ai simțit-o demult, cum sapă și scurmă sub bocancii tăi.

— Și care a răzbătut acuma deasupra, îi întregi vorba Nikoletina. Uite cum se destramă armata, aruncă armele, împrăștie muniția… Ascultă-mă pe mine, o să cădem prizonieri înainte de a trage un foc de armă. Când ai să te scoli, într-o bună dimineață, ai să vezi…

— Văd, văd foarte bine ! Nu mai e nevoie să stărui… Asta-i dimineața de care vorbeai.

Amândoi se urcară pe cocoașa dezgolită a muntelui, chiar deasupra colibelor, închipuindu-și că de acolo de sus vor putea vedea mai bine și vor pricepe mai lesne ceea ce se petrece în jurul lor. Cel dintâi zvon, adus de vânt la urechile lor, fu un fel de zumzet îndepărtat, care creștea și se apropia din ce în ce mai mult. Nikoletina îşi ciuli urechile; apoi păli dintr-odată și rămase cu ochii pironiți în depărtare.

— Iată-i! bâigui el.

— Cine? De cine vorbești?

— Inamicul! Nemții! Uite-i pe șosea, după cea dintâi cotitură.

Ca și cum ar fi fost pus observator de către cineva, Nikoletina, tulburat, se întoarse să facă semn tovarășilor din urmă că în zare apăruse inamicul. Se înturnă și… rămase împietrit. În spatele lui nu

era țipenie de om. Cele de pe urmă grupușoare de soldați se mai zăreau în depărtare, suind dealul ca niște furnici. Cui să facă semn?

Zdrobiți și muți, amândoi flăcăii scrutară îndelung mișcarea din colțișorul de șosea, pe care se scurgeau trupe germane motorizate. Într-un târziu, Jovica izbuti să lege cu greu câteva cuvinte:

— Nu ți-am spus eu că se duce țara de râpă?!

— Se duce, se duce, încuviință pe gânduri Nikoletina, vrând parcă să se convingă pe sine însuși că acesta-i adevărul. Se prăpădește fără un foc de armă… Și eu care credeam că numai jandarmii ar putea-o apăra cel puțin jumătate de an — așa de mulți erau.

Stăteau pe coama dealului singuri, pierduți, ca niște orfani. Zgribulit de frig, plouat parcă, Nikoletina îl întrebă deznădăjduit:

— Încotro s-o luăm?

— Cum încotro? Acasă! bolborosi Jovica.

— Mă, să știi că bine te-ai gândit! zâmbi trist Nikoletina. Iar eu văd că m-am prostit de tot de azi-dimineață; parcă n-aș avea și eu o casă și o ogradă. Văd pentru întâia oară prăpădul țării și nu-mi pot veni în fire.

Tăcu câteva clipe, apoi adăugă, îngândurat:

— De-ar trăi cel puțin răposatul bunicu-meu, Todor, ca să am cu cine mă sfătui. El a dăinuit doar sub atâtea puteri: și turcească, și austriacă, și… totuși a știut să se descurce și a rămas teafăr.

Necăjit, pierdut la față, Nikola îl privi pe Jovica și icni:

— Ehei, lui i-a venit lesne, acelea erau puteri străine, iar noi am ajuns să vedem prăpădul patriei noastre, vai de mama care ne-a născut!

— Măcar de-am rămânea cu capul pe umeri! rosti sfios Jovica.

— Capul? Da! Păi uite-l, îi aici! se învioră Nikoletina. Iată-mi picioarele, și mâinile, și… la te uită în jurul tău, frate Jova. Aice-s și munții noștri, văile, pădurile, ogoarele…

Nikola îşi roti privirea împrejur, ca și cum s-ar fi deșteptat dintr-un coșmar.

— Jova, măi frate-miu! Vezi că nu s-a prăpădit țara noastră… a noastră, a noastră — nu a acelora care vin pe vale. Bre, orice cățel, bre, îi mai tare și mai sigur în cotețul lui, darămite omul!

— Dar-ar Dumnezeu!

— Va da, va da, n-ai nicio grijă! Ascultă ce-ți spune nătărăul din fața ta: nemții au venit la noi ca la paradă, dar cum or să plece — asta numai necuratul o știe. Așa a fost de când lumea.

Nikoletina îşi strânse buzele și se ghemui tot, ca și cum s-ar fi pregătit să facă o săritură uriașă.

— Ascultă-mă, Jovica! Jerpelitul de bunicu-meu i-a văzut și pe turci, și pe șvabi luându-și tălpășița. Pe toți i-a petrecut și a rămas viu, nevătămat… Și zău că n-avea nici patruzeci de oca!

I-om târnosi cumva și pe ăștia; vom vedea noi ce-o să facem. Dar starea de astăzi nu va putea dăinui, orice s-ar spune! Uite asta mi-o șoptește o putere din pământul nostru de sub noi. Îmi pătrunde prin bocanci și mă furnică prin tot trupul. Ascultă ce-ți spun. Să mă scuipe toată lumea între ochi, dacă Nikoletina Bursać n-are să-și încingă iarăși centura ostășească.

DOMN ȘI STĂPÂN

Pe Okanova Bukva, tabăra pestriță și gălăgioasă a răsculaților era în fierbere de câteva zile. Se adunaseră acolo fel de fel de oameni: de la băiețandri cărora încă nu le mijise mustața până la bătrâni beșlegi care făceau de straja noaptea în chip voluntar — că, oricum, tot n-aveau somn… După ce se potoli cumplitul tărăboi de la început al răzmeriței, se statornici ceva care semăna cu un hotar șovăielnic, nesigur, între răsculați și jalnicul stat al lui Pavelić[7].

În cele dintâi zile chiar, avu loc destrămarea taberei. Cei ce nu erau buni de luptă sau care se speriau de împușcături începură să se retragă pe furiș în sate. Rămaseră o duzină de oameni înarmați care, împreună cu vreo treizeci de inși fără arme, alcătuiau un fel de companie.

În curând se află că la poalele muntelui luase ființă și un comandament de detașament. De acolo venea mereu câte un om cu stea pe bonetă și ținea cuvântări. Se numi un comandant, iar pe lângă dânsul un ajutor, zis comisar. Astfel în mintea fiecărui partizan prinse rădăcini convingerea că se alcătuise o adevărată companie, care va trebui să poarte un război cum scrie la carte.

— Ei, leților, s-a isprăvit cu trândăvia. Acum o să vedem ce vă poate pielea, le vorbea camarazilor de companie Nikoletina Bursać

din Vrgelj, hojmalăul acela dintr-o bucată, care, în timpul celui dintâi atac al partizanilor asupra localității Budimlić, făcuse zob aparatul de radio din cazarma jandarmilor.

— Militărie-n regulă, Nidžo, război, zău așa! îi ținea isonul cu îngrijorare vecinul său, Jovica Ježž.

Noua companie primi botezul focului pe șoseaua ce duce la Budimlić. Aici se puse la cale o cursă și se nimici, fără multă bătaie de cap, o întreagă sotnie de domobrani[8]. Nikoletina izbuti chiar să prindă doi ostași, pitiți într-o văgăună, printre buruieni.

— Hai, ieșiți de-acolo! Ce ședeți ca niște cloști pe ouă!

— Oho-ho, păi tu ai capturat doi prizonieri! îl întâmpină bucuros comandantul companiei, în timp ce Nikoletina ieșea din lăstăriș cu domobranii săi.

— Fugi încolo! Ce „capturat”! se apără flăcăul. I-am găsit fără arme, colo în bălării.

— Unde, neunde, vorba-i că ai capturat prizonieri.

— Am capturat prizonieri? Poate nici nu-s ostași adevărați, ci doar niște bieți reformați de la Aprovizionare. Dacă aș spune că am capturat prizonieri, ar râde toată compania. Și bunul nume face mai mult decât un prizonier de război.

— Nu-mi prea vine a crede să nu fie soldați.

Se dovedi că amândoi erau ostași în toată regula; iar Nikoletina căzu pe gânduri.

— Ian te uită. Asta se cheamă „a captura prizonieri”. Și eu care îmi închipuiam că trebușoara asta nu merge așa, cu una, cu două.

Întreaga companie dădu târcoale prizonierilor. Unii îi amenințau. Cineva îl înșfăcă pe cel mai trupeș de-o ureche. Nikoletina se stropși la dânsul:

— Ia mâna, leat, că nu-i de pe moșia lui tat-tu. Eu mi-am ferfenițit nădragii umblând după dânșii prin mărăcini.

Speriați, domobranii se strânseră în jurul noului lor stăpân. Lui Nikola i se păru că acuma ei semănau încă și mai mult cu două găini neroade și rătăcite, pe care le prinsese ploaia departe de casă.

— Ascultă, bă, voi să executați numai ce vă ordon eu. Acuma eu sunt Domnul și stăpânul vostru.

În tabără, sub un gard, Nikoletina se apucă să ia interogatoriul prizonierilor săi.

— Voi sunteți chiar din armata adevărată a statului?

— Da, domnule!

— La noi nu-s domni! Și flăcăul se uită chiorâș la dânșii. Domnii nu merg la război.

Văzându-i așa de pierduți și de mototoliți, Nikola îşi zise în sine:

„Ce fel de armată regulată o mai fi și asta, care se lasă prinsă de un… de un…” Nikoletina nu putu găsi cuvântul potrivit. Căci soldat nu prea putea să-și spună, neavând nici măcar uniformă, nici arme ca lumea, și niciun stat care să-i dea soldă.

De aceea el tăcu câteva clipe; apoi urmă, îndreptându-se spre cei doi:

— Halal de asemenea stat, dacă soldații din armata lui se împrăștie ca vrăbiile la cel dintâi foc de armă. Între noi fie zis, măi fraților, ar trebui să vă fie oleacă și rușine.

— De cine? îşi holbă ochii mirat, prizonierul cel mai tânăr.

— Asta-i cam așa. De cine să vă fie rușine? se întrebă acum și Nikola. Iată mie, să zicem, mi-ar fi rușine de femeile și de pruncii din satul meu, care și-au pus nădejdile în mine ca într-un zid de cetate. Dar partizanii ăștialalți? Ce? Pe dânșii i-au trimis cei de-acasă să se cațăre prin râpele de aici și să-și rupă picioarele, umblând după zăbăucul de Nikoletina Bursać? Mă, cine naiba v-a trimis peste noi?

— Am primit ordin, ridică din umeri prizonierul cel mai vârstnic.

Deodată pe Nikoletina îl cuprinse mila de oamenii aceștia rătăciți și speriați, țărani ca și dânsul. Camarazii lui din aceeași companie le scoseseră uniformele și le dăduseră în schimb zdrențele lor, încât prizonierii semănau acum mai mult cu niște vecini de-ai lui Nikoletina, băgați în *grosul* primăriei.

În timp ce Nikoletina era frământat de aceste gânduri, sosi un curier de la comandamentul detașamentului cu un ordin ca prizonierii să fie duși de urgență la comandament.

— Care prizonieri? întrebă Nikoletina, mijindu-și ochii.

— Ăștia doi de aici, răspunse flegmatic și oarecum autoritar curierul.

— Ce drept are comandamentul asupra prizonierilor mei? se răți Nikola. Dacă le trebuie prizonieri, n-au decât să-și facă rost singuri. Ăștia sunt ai mei și ai lui Dumnezeu.

— Las că ai să-i trimiți tu I îl amenință cu răceală curierul, încredințat că vine în numele unei autorități mai înalte.

— Ba n-am să-i trimit! îl înfruntă Nikoletina. Pe ăștia i-am câştigat eu în luptă și pot să fac cu dânșii ce-mi place. Pot să-i tai, să-i jupoi și să-i frig. Cine ce are cu asta? Hei, prinșilor, sculați-vă în picioare!

Domobranii săriră arși, palizi și speriați.

— Drepți! comandă el.

Prizonierii înlemniră pe loc.

— La dreapta! răcni tăios și. Măsurat flăcăul; apoi, după executarea comenzii, el îşi plecă puțin urechea spre dânșii și se încruntă întocmai ca un caporal din armata regulată. Slabă mișcare, băieți ! N-am auzit țăcănitul călcâielor!

— Păi suntem desculți, domnule! se plânse cel mai vârstnic. Ne-au descălțat ăștia de aici.

— Nu știu nimic, nu știu nimic! i-o reteză Nikoletina. Culcați! Drepți! Dezechiparea!

Văzând că se îngroașă gluma, prizonierii începură să se dezbrace încet, codindu-se; iar când ei ajunseră la pantaloni, Nikoletina holbă ochii:

— Ce? Vreți să vă dezbrăcați chiar de tot? Cum? Ați luat-o într-adins?

— Într-adins, domnule! Dacă ne-a venit și nouă sorocul cel din urmă…

Nikoletina se trase un pas îndărăt și o lăsă mai domol:

— Vorba! Ce soroc? Ce vă mai trece prin cap? Hai, echiparea!

Când domobranii fură gata, flăcăul strigă către bucătarul companiei:

— Dă-le câte o porție dublă, ș-apoi să-i ducă băiatul ăsta la comandament. Vezi și tu că, așa cum o începusem, puteai să-ți pierzi repede mușteriii.

După aceea flăcăul se întoarse spre curier și grăi înțelepțește:

— Ei, ai văzut? Pot să fac cu dânșii tot ce-mi place, dar nu vreau.

— Drept să-ți spun, chiteam că s-a sfârșit cu viața lor.

— Cum? Chiar așa arăt eu? întrebă descumpănit Nikola. Ca un căpcăun, sau ce fel? Tăcu câteva clipe, apoi urmă îngrijorat,

șovăind: Vezi ce se întâmplă când dai în mina cuiva toată puterea și autoritatea? Câte nu-ți trăsnesc prin cap?! Să frigi, oameni, ian te uită! Douăzăcei și cinci de ani nu mi-a trecut așa ceva prin minte; dar numai în jumătate de ceas de zapcilâc — i-am șmotrit pe bieții oameni, i-am dezbrăcat, ba n-a lipsit mult să-i și tai, să-i jupoi și să-i frig… Ehe, Nidžo, taică, ai văzut, șoimule, cât de repede îți poți pierde mintea și obrazul?…

ALIAȚI NEOBIȘNUITI

De două zile, rafala mitralierelor și focuri de armă răpăiau pe dealurile și în crângurile de la Crna-Voda. Ce-ați ajuns rariști și huceaguri pașnice, sortite pentru behăitul leneș al oilor, pentru zbenguiala vițeilor, pentru clinchet de tălăngi și viers de fluier ciobănesc!

— Ian te uită, Nikoletina, cum a turbat mestecănișul cel mic, izbucni Jovica Jež, lungindu-și a mirare chipul pământiu. Numai pocnete și trosnete… Ai zice că acuși-acuși are să se spargă într-o sută de cioburi. Altă dată numai ce veneam cu oile și mă uitam cum freamătă mlădița de mesteacăn, că pe loc mă dobora somnul. Ptiu, de câte ori nu m-au trezit strigătele pândarului și măciuca lui de corn.

— Ei, iacătă acum, leatule, ne-a deșteptat de-a binelea o măciucă de fier! mormăi Nikoletina, culcat în dosul puștii-mitraliere. Să nu te mai încrezi nici în mlădițe, nici în alte drăcii!… Eu nu mai privesc cu ochi buni nici vacile noastre obișnuite, pravoslavnice, că-mi aduc aminte de tancuri.

La început, atacase și luptase în acest sector numai miliția ustașă, deșănțată și zgomotoasă. Dar în urmă cu vreo două zile sosi și ocupă poziții o sotnie întreagă din armata regulată, legionari instruiți în Germania. Se lămuriră lucrurile chiar din dimineața când începu lupta.

— Asta-i cu totul altă ceva! făcu Nikoletina, ciulindu-și urechile la auzul celei dintâi salve, susținute și vijelioase. Ăștia au să ne zbârlească o țâră coama, zău așa!

În ziua următoare, după amiază, două companii de partizani fură zvârlite până sub munți. Deodată lanțul de trăgători fu străbătut de o veste încurajatoare:

— A sosit muniție de la comandament.

Pentru întâia oară în istoricul companiei, Nikoletina primea muniții din afară. Acum unitatea lui parcă mai aducea a armată regulată, de stat…

În timp ce-și umplea încărcătorul, Nikoletina aruncă o privire biruitoare asupra luptătorilor din grupa sa.

— Acuma, măi flăcăi, nu mai poate fi vorba de retragere. Acum, când am căpătat muniție degeaba, am fi de pomină s-o luăm la sănătoasa cu asemenea încărcătură.

Sub șuierul gloanțelor inamice, partizanii ocupară o nouă poziție. Trântindu-se la pământ între ferigile înalte, la adăpostul unei pietre mari, Nikoletina abia îşi trăgea sufletul din pricina sforțărilor. Își privi luptătorii din juru-i; apoi îşi holbă deodată ochii, icnind cu uimire:

— Ian te uită, suntem într-un cimitir!

— Ce-i? Ce spui, frate? tresări speriat Jovica, ajutorul său.

— Nu vezi? Suntem într-un cimitir, și încă unul de-al nostru!

Jovica aruncă împrejur priviri temătoare. Văzu cruci de lemn, înnegrite, semănate ici-colo printre ferigile înalte, și niște pietre, îngheboșate printre buruieni, sau lespezi necioplite… Se aflau în vechiul cimitir al comunei lor, părăsit demult.

— Ce mai e și asta, Nidžo?

— Ce să fie? Ne-au venit ajutoare de unde nu te așteptai.

— Du-te la naiba! Dracu' să le… adică bunul Dumnezeu să le aibă în paza lui, murmură Jovica. Halal ajutoare — niște răposați…

— Mă, drept să-ți spun, mai mult temei pun pe dânșii, decât pe unii pe care-i știu eu, croncăni Nikoletina. Cel puțin ăștia n-au s-o ia la sănătoasa, când va începe legiunea să ne bombardeze.

— Mai știi! Dar lasă-i în plata lui Dumnezeu, rosti rar și nesigur Jovica, pitulându-se ca o ciocârlie într-o mică rovină.

De la o vreme inamicul tăcu. Folosind acest răgaz, Nikoletina încercă să se dumirească mai bine în ce parte a cimitirului se aflau. Deodată, tresări, privi cu luare-aminte piatra de mormânt din stânga, în spatele căreia ședea culcat Tanasije Bulj, înșfăcă pușca-mitralieră, făcu două salturi și se lungi lângă acesta. Tanasije, mirat, se întoarse pe o coastă.

— Ce-i? De ce-ai venit aici?

— Ăsta-i locul meu; tu caută-ți altul, rosti autoritar și tăios Nikoletina.

— De unde ai mai scos-o? Doar eu am ajuns aici cel dintâi.

— Hai, hai ! urmă nerăbdător Nidžo. Aici îi mormântul bunicului meu Todor. N-am să ocup poziție lângă Durad Majkić, când la doi pași de el am o rudă apropiată.

— Ian te uita la dânsul, împielițatul, ce-a mai născocit! rânji Tanasije. Ce ajutor are să-ți poată da bunicu-tău, o înd banda inamică o să pornească din nou?

— Are să-mi dea ajutor, ce crezi? Cum îți închipui că-i voi lăsa așa de ușor să calce pe mormântul bunicului? Altminteri cred că tata-mare s-ar scula din groapă și ar striga: „Ai șters-o, pui de lele! Și când mă gândesc de câte ori te-am purtat în cârcă!”

— Dacă ești așa de inimos, de ce nu i-ai împrejmuit mormântul: să nu calce peste el oile și vitele? Dacă ele îl pot călca, de ce n-ar face-o și legiunea?

— Ptiu! Otravă ce ești! scuipă Nikoletina. Una vra să zică legiunea și cu totul altă ceva — preacinstitele dobitoace… Când o oaie blândă paște lângă mormânt, sufletul bunicului se înveselește și cântă de bucurie. Iar dacă se apropie vreo vacă…

— Lasă-te, mă, de brașoave!

Se auzi dintre buruieni și glasul lui Jovica:

— Hăp, Nidžo, să mă mut și eu acolo, mai aproape de tine?

— Hai, hai, aruncă-te mai încoace, la spatele cumetrei Stevanija.

— Care Stevanija?

— Păi răposata cumătră Stevanija Dikić. Uite-o aici, lângă piciorul meu stâng.

— Ei, drace, la naiba! oftă Jovica, târându-se și trăgând după sine muniția. Nici prin somn n-am visat că azi o să mă tupilez după nu știu ce cumătră Stevka.

— Ehei, ian te uită la dânsul! Și cam ce cusur găsești tu cumetrei mele? se holba la el mitraliorul. Asta a fost o femeie iute ca argintul viu, săritoare, ca o scânteie…

— Mi-ajung scânteile de la legiunea inamică, cârâi Jovica. Asta-mi mai lipsește acum: s-o duc în circă pe răposata cumătra-ta, Stevanija !

— Dacă nu ți-i îndemână lângă ea, mută-te de partea cealaltă, după nenea Marko Sirikić.

Jovica zvârli fără chef o aruncătură de ochi spre movilița de acolo, apoi rosti acru:

— Ba mai bine la cumătră; dincolo-s mărăcini.

— Ian te uita ce piele de domnișoară!

Pe Tanasije Bulj, Nikoletina îl mută după un unchi al său, răposat. După ce moșmondi îndelung în spatele unei cruci de lemn, roasă de vreme, Tanasije glăsui:

— Puteați și voi măcar să-i fi pus o piatră dreaptă pe mormânt. N-are omul după ce să se ascundă.

— De, dacă nu și-ar fi băut toată averea înainte de a-și da duhul…

Legiunea trecu la atac: pe o pășune, departe, în fața cimitirului, se iviră întunecate siluete de soldați.

— Iată-i!

Nikoletina se zgâi trist la piatra sură de dinaintea sa și mormăi cu voce joasă și blândă, apucând pușca-mitralieră:

— Moș Todore, acuma astupă-ți urechile!

Pământul se cutremură și dudui sub cea dintâi rafală de mitralieră. În jurul mormântului se auzea clinchet de tuburi trase. Se porni o răpăială de lângă cumătră Stevanija și de lângă nenea Marko. Tot cimitirul parcă prinsese viață.

— Oho, am pregătit sătenilor noștri un parastas frumos, șugui Nikoletina, încălzit de salvele mitralierelor. Or să se trezească și cei mai surzi de pe ceea lume.

Surprinși de focul bine hrănit al partizanilor, legionarii șovăită; apoi se mistuiră de pe câmpul deschis și coborâră într-o vâlcea. Nikoletina îşi șterse sudoarea fierbinte, schimbă încărcătorul și făcu cu ochiul spre crucea bunicului:

— Ce zici, bunelule? Ai văzut cum au șters-o?

Liniște… Piatra sură, vârstată cu dungi gălbui, tace îngândurată. Rămâne mută și movilița cea verde. Numai inima mitraliorului bate surd pe pământul dur, nisipos…

— Bunicuțule, te-ai cam bosumflat, după cum văd.

Nikoletina îşi întoarse capul și începu să descifreze cu greu literele șterse: „Aici odihnește în pace Teodor Bursać”…

— Hm, „odihnește în pace”! Pesemne de-aceea te-ai și supărat. A naibii pace, când deasupra capului îți răpăie salvele partizanilor.

Dinspre inamic se auziră iarăși rafale de mitralieră. Desfășurați în lanț de trăgători, legionarii porniră din nou la atac pe toată linia. O răpăială șfichiui coroana părului pădureț de la spatele lui Nikoletina. Jovica tuși surd, lipindu-se și mai tare de pământ.

— Lipește-te bine de cumătră-mea și fii fără grijă, îl îmbărbătă Nikoletina. De dânsa nici dracu’ n-a îndrăznit să se atingă cât a fost în viață.

Pe neașteptate, compania de șoc a tineretului apăru în flancul inamicului. Atunci lanțul de legionari șovăi și începu să se retragă. Peste întreaga poziție izbucniră uralele partizanilor, care trecură la urmărirea dușmanului.

Ridicându-se în genunchi, Nikoletina mângâie înduioșat ferigile culcate la pământ de pe groapa bunicului.

— Îți mulțumesc, tată-mare, că m-ai apărat azi așa de bine. Văd că nu m-ai uitat nici pe lumea cealaltă.

Toată grupa era în picioare. Apucând de mijloc pușca-mitralieră, Nikoletina îşi tufli una peste bonetă, ca să nu-i cadă din fugă, se pipăi la buzunar spre verificare, dacă mai avea lingura la locul ei, și făcu la dreapta și la stânga câteva plecăciuni către mormintele consătenilor săi:

— Iertați-ne, cumetri, prieteni și vecini, că v-am tulburat liniștea. Noi știm că aici este sfântul cimitir, nu iarmarocul de la Banja Luka, unde se trage cu pușca în iepuri de tablă. Dar ce să facem? Nevoia ne-a împins să vă luăm drept aliați. Vă mulțumim pentru ajutorul dat și vă rugăm să ne iertați pentru gălăgia făcută, scumpi tovarăși răposați!

LECȚIE DESPRE FRĂȚIE

După ce fu trimis la spital comisarul rănit, o tăcere mohorâtă puse stăpânire pe compania de partizani: fiecare se simțea nins și plouat în același timp. Râsul, glumele, cântecele — totul se mistui ca prin farmec. Toți plecau urechea în speranța de a prinde semnalul de începere a glumelor și a poznelor.

— Cine a spus că într-o companie face toate paralele un om de duh, înzestrat cu darul vorbirii? se mira Nikoletina Bursać, locțiitorul comandantului, uitându-se la sfârloagele din picioare, ca și cum ar fi vrut ca și ele să-i afle păsul.

Peste câteva zile se răspândi un zvon, precum că în locul fostului comisar va veni un musulman, unul Pirgo din Kozara, luptător viteaz vestit, despre care se zicea chiar un cântec:

Nemții n-au un ghenerar
Cum îi Pirgo comisar…

Auzind această știre, Nikoletina îşi pierdu răsuflarea și ochii i se făcură cât cepele.

— Pirgo?! Cum, fraților, pentru numele lui Dumnezeu, un turc comisar?

Cu chiu, cu vai, Nikoletina se împăcase oarecum cu gândul că printre partizani se găsesc și musulmani. Aflase că sosiseră vreo zece turci în batalionul său; dar era adânc convins că toată povestea cu musulmanii nu era decât» teorie”, și că, în practică, „n-o să aibă parte de ghinionul ăsta”, și anume de a vedea lângă dânsul și vreun luptător musulman. Iar acum — ian te uită! – nici mai mult, nici mai puțin, ne blagoslovesc cu un comisar musulman!

— Eu îmi zic că asta nu poate fi decât propagandă, căută Nikoletina să se liniștească. Au scornit-o, pesemne, afurisiții ăștia de țărani. Ce să le faci? Nu le intră în cap frăția, și basta!

Șaga ținu până când îl chemară pe Nikola la batalion, unde i se aduse oficial la cunoștință că le va sosi într-adevăr un nou comisar, musulmanul Pirgo.

— Dar de ce să-l trimită tocmai la noi, bătu-l-ar Dumnezeu! rosti Nikoletina, luându-l gura pe dinainte. Au să râdă de noi cârjaliii din compania lui Ciba.

— Adică de ce să râdă? îl întrebă serios comisarul batalionului.

— Păi din pricina turcului… a musulmanului care ne vine comisar.

— E datoria voastră, a tovarășilor de la conducere, să-i lămuriți pe oameni. Uite, de pildă, tu ai putea să-ți pregătești unitatea pentru a-l primi pe noul comisar.

— Dar de ce tocmai eu? Doar comandantul nostru îi încă viu și sănătos.

— Pe tine luptătorii te cunosc mai bine. Comandantul e un muncitor, un orășean.

Pe Nikoletina îl trecură toate înnăduşelile.

— Hm, oare așa ceva nu s-ar putea pune la cale și fără mine? Când am mai ținut eu vreo cuvântare? Nu pot să scot nici două vorbe…

— Ia nu mai umbla cu fofârlica! Știu că ai papagal! îi răspunse comisarul. Am auzit eu cum îți pregătești partizanii pentru luptă.

— Păi îi beștelesc și îi înjur, ca nu cumva să dea dosul vreunul. La asta mă pricep, dacă trebuie la o adică să fac pe cineva albie de porci.

— Vezi, vezi!

Nikoletina ridică din umeri:

— Când îi vorba de frăție, nu merge înjurătura. E nevoie s-o iei pe departe, să bați șaua…

— Ba dă-i drumul ca și până acum, îl îmbărbătă comisarul. N-o mai lua pe departe, ci arde-o deaproape, drept la inimă. Așa-i cel mai bine.

Nikoletina, îngrijorat la culme, se întoarse la companie. Acolo ce să vezi? Dracul îi scoase în cale tocmai pe Jovica Jež, care ședea la ușa unui hambar, cârpindu-și un bocanc, și se zgâia șugubăț la Nikoletina. Pesemne mirosise licheaua câte ceva din cele dezbătute la comandament și nu mai putea de bucurie că Nikola ajunsese la strâmtoare. Cum de aflase așa de repede secătura asta cocârjată?

— Ce te boldești la mine ca o bufniță? îl înfruntă Nikoletina. Parcă ești o momâie.

— Sfinte Dumnezeule! bolborosi Jovica. Ce te-a apucat așa dintr-odată?

— Știi tu bine ce! îi retează vorba Nikoletina. Cine și-ar fi închipuit că ești o cutră?

Nikoletina se mistui în dosul hambarului, iar Jovica rămase uluit lângă ușă, nepricepând nimic.

— Ce i-o fi venit, bătu-l-ar toaca să-l bată! Parcă ar fi ieșit dintr-un viespar.

Nikoletina era mai cu seamă îngrijat că trebuia să vorbească înaintea comandantului. Cu ceilalți, țărani ca și dânsul, se descurcă el mult mai ușor. Le aruncă acolo altceva vorbe, și gata! Cu comandantul însă se schimbă treaba: orășean, om citit…

Dar, tocmai când se afla în culmea deznădejdii, îi zâmbi pe neașteptate norocul: într-o dimineață, comandantul avu ședință la batalion.

— Acum ori niciodată! îşi luă Nidžo inima în dinți și, cum se hotărî, se simți cutremurat de fiori.

Pe atunci compania lua parte la blocada orașului, în partea de răsărit, pe un teren văluros, plin de șanțuri și de hârtoape, semănat ici-colo cu câte un pilc de stejari răzleți. Din când în când ustașii trăgeau cu aruncătoarele de mine asupra dealurilor dimprejur. Cum auzeau șuierul obuzului, partizanii se zvârleau în viroaga cea mai apropiată, lipindu-se de pământ. Dinspre oraș, de unde se trăgea, patrulele înaintate ale partizanilor puteau auzi uneori cum răcnea cât îl ținea gura un anume Bécura, vestit în tot ținutul prin glasul său puternic.

— Ehei, partizani, uite încă o prospătură!

Țăranii scuipau de ciudă și se văicăreau:

— Nu mai e chip de trăit din pricina pacostei tunurilor turcești.

Nikoletina se hotărî să-și țină nefericita cuvântare despre frăție chiar acolo, pe poziție. Încă de dimineață, pe dealul dimpotrivă al orașului, puse mina pe Jovica și, luându-l mai la o parte, se proțăpi în fața lui.

— Ia, ascultă, mă Jovec! Ai văzut tu vreodată, în viața ta, cum se înfățișează o mireasă de la țară?

— D-apoi cum să nu văd!

— Atunci ciulește-ți bine urechile: azi, când am să țin o cuvântare înaintea companiei, să stai și să privești țintă în jos, ca o fată cu cunună de lămâiță pe cap. Auzitu-m-ai? Ca o mireasă !

— Da’ de ce, frate?

— Iată de ce: îi destul să te zgâiești o dată la mine cu ochii ăștia blegi, ca să uit ce vreau să spun.

— Mă, ba mie are să-mi fie încă și mai frică ca nu cumva să dai cu oiștea în gard.

— Bine, bine! Iar lui Tanasije Bulj spune-i să plece chiar acuma în recunoaştere și să nu se întoarcă până la prânz.

Detașamentul era adunat într-o rovină largă, cam pe la mijlocul poziției. Când îl zăriră pe Nikoletina, urcându-se și așezându-se mai sus decât dânșii, aproape de gura rovinei, luptătorii îşi lungiră curioși gâturile.

— Ce-i? Ce vă boldiți așa ca la urs?

Rovina se umplu de un zumzet vesel. Nikoletina îşi roti privirea asupra flăcăilor și dădu peste Jovica, cam la mijlocul celorlalți, stând cu ochii în pământ.

— Ian te uită cum face pe mironosița, ca o fată-n casă din Seghedin! îşi zise, venindu-i în minte asemănarea pe care o făcea un sergent din vechea armată; și deodată se simți mai bătăios: parcă i se ridicase o piatră de pe inimă…

Nikola privi lung pe luptătorii tolăniți peste ferigă, niște flăcăi voinici și zdraveni, fără griji; și îi asemui cu niște pierde-vară deșucheați, strânși la adăpost, anume ca să-și facă cu ochiul și să râdă de chinurile sale.

Lui Nikola îi scăpară fără voie cele dintâi cuvinte:

— Pierde-vară ce sunteți, tâlharilor, să vă fie rușine obrazului!

Luptătorii îşi ciuliră urechile. Dacă Nikoletina începe cu ocări și cu sudalme, înseamnă că-i vorba de ceva foarte serios.

— Nu cumva pornim la atac asupra orașului? şopti cineva la urechea lui Jovica, care nici nu se clinti de frica lui Nidžo.

— Nu mai trândăviți, mârțoage afurisite! Vă tăvăliți tot timpul prin buruieni și vă zgâiți la mine ca niște popândăi. Iar când vă întreabă omul ceva, pe loc vă piere piuitul. Ziceți că nu-i așa!

— Ce-o fi vrând cu noi? se îngrijorară partizanii.

— Nu știți altceva decât să bârfiți și să înjurați pe bieții noștri turci, urmă furios Nidžo. Auzi vorbă: turci! Dacă v-aș spune că ăștia nu-s turci, ați rămânea ca vițelul la poarta nouă.

— Ian te utră, drace, ce-a mai născocit! izbucni un partizan luându-l gura pe dinainte.

Nikoletina parcă recunoscu vocea lui Tanasije Bulj. Gloaba naibii, îşi spuse în sine, care va să zică n-a plecat în recunoaştere. A mirosit pesemne că Nidžo avea de gând să țină o cuvântare.

— Iata ce ageamii sunteți! Se află printre voi și unii flăcăi însurați, urmă să tune Nikola, simțindu-se în apele sale. Dar nimeni nu știe că turcii nu-s turci, ci musulmani, frați de sânge și de limbă cu noi, de aceeași credință, bătu-v-ar Dumnezeu de tolomaci!

— Aha! Aici ai vrut să ajungi ! se dumiri unul.

— Da, da, fraților, ce vă mirați? se răscrăcără și mai tare Nidžo. A venit ordin chiar de la marele stat-major, precum că noi și turc… adică musulmanii, suntem frați; și de aici înainte toată lumea trebuie să se supună fără să crâcnească.

— Măi, măi, drace !

— Drace, nedrace, asta-i! Și Nikoletina ridică pumnul în sus, amenințând: Să mai aud pe vreunul că spune musulmanilor turci, c-apoi are să aibă de-a face cu mine!

N-apucă vorbitorul să-și isprăvească cuvântarea, când deasupra rovinei se auzi un șuier ascuțit, și un obuz, trimis din oraș, explodă pe aproape, umplând locul de fum. Nikoletina se zvârli la pământ, întinzându-se cât era de lung, și înjură cu glas tare:

— Ian te uită, turcii, cristelnița mamei lor de bandiți! A simțit pesemne Becura că vorbesc de frăție.

Deasupra rovinei se împrăștie fumul iute al exploziei. Nikoletina se ridică de jos, îşi scutură pantalonii; apoi, arătând cu degetul spre oraș, îşi încheie astfel cuvântarea:

— Măgari afurisiți ce sunteți, iată ce fac ăștia care-s împotriva frăției! Până și pe mine m-au făcut să latru ce nu trebuie. Și acum… cine nu-i pentru frăție, ia-ți valea către târg, la ustași! Pe-aici ți-i drumul!

DRAGOSTE ŞI GELOZIE

Cu îndeplinirea hotărârii comandantului Kosta — ca grupul de prizonieri italieni să fie distribuit și cartiruit prin satele teritoriului liber pentru a munci spre a-și câştiga hrana — fu însărcinat comandantul de grupă Nikoletina Bursać.

— Să meargă Nikoletina, frate, cine altul decât dânsul?

Nu era de închipuit ca o treabă aparte ca asta să se facă fără Nikoletina. Toată înfățișarea lui, din cap până-n picioare, dovedea că fusese predestinat pentru asemenea îndeletniciri: boneta-i mare nici

aracul nu știa cu ce semăna, de nasul său uriaș să nu mai vorbim, ca și de mănțăluța-i jerpelită și de bocancii săi enormi… Când ți se ivește în fața casei unul ca ăsta, ghicești numaidecât că el n-a venit de florile mărului, ci — Doamne păzește! – îți vor auzi urechile ceea ce nici în vis nu-i trece omului prin minte. De aceea n-ai să te miri nici de data asta, când Nikoletina are să ți-o trântească așa, tam-nisam:

— Na, ți-am adus un talian. Ține-l!

După ce Nikoletina și celălalt tovarăș din patrulă, zgribulitul Jovica Jež, luară în primire, cu numărătoare, cele șaptesprezece „șopârle”, se măsurară cu privirea unul pe altul.

— Ei, ce zici, Jovica? I-ai numărat ca pe vite. Doamne ferește de asemenea îndatorire! Măcar de le-am ști numele, aș mai zice, pe când așa…

Îi încolonară doi câte doi. Al șaptesprezecelea, fără soț, un om mărunțel și prăpădit, sur ca un șoarece, se afla drept în coadă. Îți dădeai seama că ghinionul se ținuse scai de dânsul toată viața. Iată-l chiar acum, în coloană, fără de cineva alături, cu care să mai schimbe o vorbă.

Comandantul îi lămuri pe prizonieri, jumătate în limba spaniolă și jumătate în italienește, unde vor fi duși — ceea ce-i făcu veseli și vorbăreți, îşi știau cel puțin soarta: scăpaseră cu viață! Cât privește restul, se va descurca cătana la fața locului, cum va da Dumnezeu…

Numai codașul fără soț pășea în tăcere privind pe gânduri feriga ruginită, rămasă de anul trecut pe marginea drumului. Uscată de soarele primăverii timpurii, ea îți trezea amintiri triste din celălalt an, îndemnându-te să te gândești la ziua de mâine, nevăzută, dar bănuită, care cine știe ce pacoste va mai aduce.

Nikoletina se uită îngândurat la spatele îngust al italianului din fața sa și rosti mai mult pentru sine:

— Păcat că nu știu ‘talienește!

— Da’ ce nevoie ai de limba asta tâlhărească? Nu cumva vrei să mănânci pisici? îl înfruntă aspru Jovica, care se încruntă încă și mai tare, luându-și de-a binelea noul său rol, ca însoțitor de prizonieri.

— Mițele nu se mănâncă cu limba, ci cu dinții! îl îndreptă binevoitor Nikoletina. Nu de alta, dar aș vrea să schimb două-trei

vorbe cu prizonierul cel din urmă.

— Ce ți-a mai trăsnit prin minte, bre, omule? Să stai la taclale cu ocupantul? îl măsură cu răceală Jovica.

— Ești cam sucit în dimineața asta, se încruntă Nikoletina. Ce dracu' ai?

— Ba tu ce dracu' ai? îi întoarse întrebarea Jovica. Nu spuneai tot timpul că nici nu poți să-i vezi în ochi pe talieni?

— Întocmai!

— Atunci ce ți-a venit așa, dintr-odată?

— Eh, eh, eh! făcu dojenitor Nikola. Una este talianul care vine în coloană de marș asupra pozițiilor noastre, secerându-ne din tancuri, și cu totul altceva e prăpăditul ăsta de dinaintea noastră.

— Adică ăsta, cum s-ar zice, în ochii tăi nu-i ocupant? îl săgetă cu o căutătură veninoasă Jovica.

— Ei, dacă și ăsta e ocupant, atunci eu sunt vlădica din Banja Luka! îşi bulbucă ochii Nikoletina. Nu-l vezi cum arată?

— Îl văd. Și ce-i cu asta?

— Hm! „Ce-i cu asta?" Dacă ai avea și tu un dram de minte, ți-ai da seama că ăsta a fost minat cu măciuca în Iugoslavia. Crezi că lui, așa cum arată, îi arde de ocupație?! Lasă-te de asemenea scornituri I

— Mă, să știi că ai ajuns o babă miloasă! se strâmbă acru Jovica.

— Zici babă? sări ars Nikoletina. Pentru tine-i babă unul care a secerat cu mitraliera, în fața orașului, un camion plin de „cămăși negre"? Babă — cel ce-a dezarmat fără niciun glonte o grupă de talieni, stând în zăpadă până la brâu? Și tot unei babe o rachetă talienească i-a aprins fundul nădragilor?

— Ian te uită cum te zborșești degeaba! căută să-l domolească Jovica. Eu îți vorbeam numai despre cel de aici.

— Și eu îți spun despre ăsta de aici! se răsti Nikoletina și, ridicându-și până la brâu mănătăluța zdrențăroasă, îşi arătă pantalonii. Turul lat avea cusut un petec din alt material, pe care era scris cu litere roșii de tipar: *Tiger*, *trade mark*[9]. Iacătă, vezi?

— Ce să văd? Parcă eu știu 'talienește? Nu cumva ți-ai pus pe fund o lozincă fascistă?!

— Poate să fie și asta. N-am avut la îndemână un petec mai bun, mârâi ceva mai potolit Nikoletina. Nu de alta, dar poți să vezi negru pe alb că mi-am pus izmenele pe lozinca cotropitorilor.

Văzându-i pe partizani cum se ciorovăiau cu aprindere și se tot uitau la el, italianul de dinaintea lor se neliniști. Nikoletina îşi dădu seama și îl bătu binevoitor pe umăr:

— Nu te înfricoșa, leatule! Nidžo nu-i dintre aceia care-i obidesc pe sărmani.

Italianul ciripi ceva pe limba lui. Nikoletina însă clătină din cap:

— Hara-bara, nu te pricep de loc, omule! mai întâi să-mi spui cum te cheamă. Mă-nțelegi? Care ți-i numele? Cu celelalte o să ne descurcăm mai ușor.

Soldatul prizonier îşi desfăcu larg brațele în lături și ridică din umeri în semn că nu înțelege nimic.

— Ian te uită, drace ! izbucni partizanul. Ascultă: eu sunt Nikola Bursać. Nikola, auzi tu? Iar ăsta-i Jovica, Jovica. Dar tu?…

Nikoletina arătă cu degetul spre sine, spre Jovica și spre italian. Repetă numele și întrebă iarăși:

— Nikola, Jovica… Dar tu?

— A-a-a! înțelese italianul și fața i se întinse într-un zâmbet. Niccolò, Niccolò — se bătu pe piept.

— Cum? Și tu ești Nikola? izbucni vesel Nikoletina. Tizul meu! De ce nu mi-ai spus de la început? Ai văzut minune, Jovica? Mi-am găsit un tiz.

— Ca să vezi… zâmbi Jovica.

— Da, da, un tiz! Ce crezi tu?! se umflă în pene comandantul de grupă. O țineai una și bună: ocupant, fascist! Cum poate fi el un cotropitor?

— Scuipă-ți în sân! îl sfătui serios Jovica.

— N-ai nicio grijă, leatule! Crezi că tocmai tizul meu mi-o fi aprins turul nădragilor cu racheta? Peste putință !

Până după prânz Nikoletina îi distribui pe toți italienii. Rămase nerepartizat numai cel fără pereche, Niccolò. Nimeni nu se repezea să-l ia. Dar nici Nikoletina nu se îndura să-l cedeze cuiva.

— Ce facem cu tizul tău? îl întrebă în cele din urmă Jovica, măsurându-l înăcrit și oarecum înciudat pe italian, fiindcă năpăstuitul acesta semăna pe deasupra cu dânsul.

— Ehei, nu-l dau eu pe mâna oricui, răspunse cu glas cântat Nikola. Îl duc drept la mătușă-mea, Ruzica.

— Bine, fă ce vrei cu el! Cu tine îi greu să mă înțeleg azi.

Nikoletina aproape nici nu-l asculta. Îl privea cu un aer ocrotitor, îndrăgostit parcă, pe soldățelul amărât, aproape un băiețandru. La nevoie ar fi fost gata să se certe, să se ia la trântă, să se bată pentru dânsul. Ar fi pus chiar mâna pe mitralieră, de-ar fi trebuit.

— Ei, macaronarule, Nikolica ! Are să te ducă tizul tău la mătușa Ruzica, unde ai să trăiești ca în sânul lui Avraam.

Partizanul îl luă pe prizonier de după umeri și amândoi mergeau așa peste podiș, ca doi vechi cunoscuți, ca doi prieteni — unul mai în vârstă, iar altul mai tânăr, unul protector, celălalt ocrotit. Jovica îi privea chiorâş, cu gelozie.

— Jovica, Jovica, ian te uită cum râde șmecherul. Numai nu vorbește…

La aceste izbucniri prietenoase ale lui Nikola față de prizonier, Jovica doar îşi răsucea nervos cureaua armei și bodogănea fără chef:

— Iată-mă-s! Chiar nu mai pot de încântare că râde fascistul!

Fără măcar să audă zeflemeaua lui Jovica, Nikoletina urmă:

— Uite, prizonierul a și început să povestească. Eh, ce ți-e și cu omul! Talian sau flăcău de-al nostru — totuna-i… Ia ascultă-l cum vorbește, Jovica!

— De ce nu-l pui să-ți citească și vorbirea de pe turul nădragilor? îi aruncă Jovica în față un răspuns răutăcios. Pesemne se pricepe la așa ceva.

Nikola nu băgă în seamă nici această săgeată răutăcioasă, care trecu pe lângă urechile sale. Cufundat în admirația protejatului său, el îl asculta și-l privea, gândindu-se că omul acesta de departe, de pe celălalt țărm al mării, un străin până azi-dimineață, un om de altă lege și alt neam, cu care nici nu te puteai înțelege, dușman de pe linia dimpotrivă, s-a prefăcut deodată, sub ochii săi, într-o făptură omenească, atât de apropiată sufletește de dânsul. I se părea că, din clipă în clipă, veneticul acesta va începe să vorbească în graiul limpede, atât de știut, al unui flăcăiaș întors acasă din străinătate.

Nikoletina îl lăsă pe prizonier la gospodăria mătușe-şi. Pirpiriul și blândul Niccol rămase cu nerostite cuvinte de duioșie prietenească pe buzele sale subțiri. Iar comandantul de grupă,

nemaiîncăpându-și în piele de bucurie, plutea parcă pe deasupra podișului înverzit.

— Ai văzut, Jovane?

Jovica pășea tăcut, ca și cum n-ar fi auzit nimic. Nikoletina îl cuprinse scurt cu brațul de după gât printr-un gest larg care voia parcă să îmbrățișeze întregul Grmeč.

— Da grăiește ceva, Jove! De ce stai așa de pleoștit, mama ei de treabă!

Jovica pufni îmbufnat, îşi scutură de pe umeri brațul lui Nikola și se feri într-o parte.

— Ce-i cu tine, Jovica?

— Ai pe cine îmbrățișa. Du-te la fascistul tău.

— Vino-ți în fire, Jovandeka! încercă să-l îmbuneze Nikola, desfăcându-și brațele în lături, dar Jovica îi tăie vorba cu o voce răgușită:

— L-ai uitat pe Jovandeka, parcă nici n-ar fi fost. Acum ai prieteni mai buni.

— Ian te uită ce ți s-a mai năzărit I rosti comandantul de grupă, mijindu-și ochii, ca și cum ar fi prins în nări, pe neașteptate, o urmă îndoielnică. Te râcâie la inimă, afurisitule, că-l proteguiesc pe băiatul acela sărman…

— Mă râcâie, nu mă râcâie, vorba-i că înaintea noastră se află o răscruce de drumuri: tu o iei pe unul, eu — pe celălalt… îl repezi Jovica cu o voce hotărâtă, neîngăduind niciun chip de împăcare. Fiecare dintre noi știe să ajungă și singur la comandament. De altfel nici n-am fost vreodată cine știe ce prieteni. Dar a trecut totul, și basta!

Jovica o luă pe cărarea din stânga și, fără să se mai uite îndărăt, se pierdu în desiș. Nikoletina privi mohorât cum se legăna în urma prietenului său o crenguță, atinsă în mers de dânsul; apoi îşi aruncă ochii în juru-i și alungă cu mâna un fluture vinețiu care-i zbura drept pe sub nas.

— Fugi de-aici! Te pomenești că te-ai bosumflat și tu din pricina talianului?

Fluturele neastâmpărat se întoarse peste câteva clipe și i se așează pe mânecă. Nikoletina îşi opri răsuflarea, cercetă cu duioșie aripile lungi ale fluturelui și grăi către dânsul:

— Hai, hai, șezi fără grijă! Are Nikoletina loc și pentru tine. Nu-s cărpănos ca spurcatul acela de Jovica al meu… Uf, când am să-l ajung din urmă, o să-l fac albie de porci. Să mă ia dracu', dacă am să-l iert, tovarășe fluture!

RĂFUIALA CU DUMNEZEU

Nikoletina Bursać, comandantul grupei de partizani, dădu într-o seară pe acasă. Bătea cu degetele darabana pe masa din fața ferestrei și asculta încruntat spusele bătrânei sale mame:

— Fătul meu, să te ocrotească bunul Dumnezeu, iar Sfânta Duminică să te țină în viață, că eu m-oi descurca ușor…

Nikoletina nu răspunse nimic. Întinse tabachera în tăcere prizonierului italian, care de multă vreme locuia și lucra la mama lui Nikola.

— Oare n-o da Cel-de-Sus să se sfârșească mai repede războiul?! zise bătrâna, privindu-l întrebător pe Nikoletina, care îşi fuma mai departe țigara cu ochii țintă într-un ungher.

Pe-o bancă lângă dânsul, italianul mângâia pisica, spunând mereu:

— Dobro, dobro![10]

Dintre toate cuvintele noastre, italianul învățase mai întâi cuvântul „dobro". Iar mai pe urmă, deși știa și altele, se folosea în mai toate împrejurările de acesta, fiind sigur că aşa nu supăra pe nimeni. Astfel pentru dânsul era „dobro-dobro" și când se stârnea o furtună cu tunete, și când i se aducea de mâncare, și la minat scroafa, și când zbierau copiii pe uliță…

Nikoletina nu mai putea de drag, urmărindu-l pe italian cum mângâia pisica; apoi întrebă pe un ton aparent serios:

— Da prizonierul tău, mamă… mănâncă pisici, sau asta-i numai așa, o scornitură de propagandă?

— Da' de unde! făcu un gest de mirare cu mâna bătrâna și zâmbi spre italian. Cum s-ar putea ca un suflet de creștin să mănânce pisici, bată-te norocul să te bată?!

— Dobro, dobro! încuviință pentru orice împrejurare prizonierul și zâmbi către amândoi.

Nikoletina se încruntă din nou, tăcu un răstimp, mestecă ceva între dinți. După aceea se înfundă mai bine în scaun și tuși. Mama, cu luare-aminte, ridică puțin capul de lângă vatră și așteptă să vadă ce avea de spus flăcăul.

— Mamă, începu solemn Nikoletina și lovi cu palma în masă. Să știi că de azi înainte nu mai este Dumnezeu!

Uluită, bătrâna se sculă în picioare cu vătraiul în mână. Nu-i venea să creadă că auzise bine.

— Ce-ai spus?

— Că nu-i Dumnezeu, m-auzi?

— Ce te-a pălit? Și mă rog, de când?

— Chiar din ia-seară, să știi!

Bătrâna îşi făcu semnul crucii și oftă:

— De la cine ai auzit una ca asta, sărmănica de mine?

— Am auzit la companie, de la comisar. Ni s-a spus deunăzi.

Bătrâna dădu din cap și țâțâi din limbă, ca și cum ar fi căzut peste dânsa o mare pacoste.

— Atunci cine are să ne dea ploaie, dacă nu mai este Dumnezeu?

— Nimeni. Ce ne trebuie ploaie? răspunse îmbufnat flăcăul. Când ne vom elibera țara, avem să arăm ogoarele cu *caracterul.* N-o să mai fie nevoie de ploaie.

— Oare ce-o mai fi fiind, Doamne, și *caracterul* ăsta?

— *Caracter…* este ceva așa ca o mașină care merge singură, arând dealurile și văile.

— Vai de mine, fătul meu, fătul meu! se jelui bătrâna, și grăi către italian: Auzi ce spune, măi băiete!

— Dobro, dobro! încuviință puțin speriat italianul, dându-și seama că se dezbăteau lucruri serioase.

Nikoletina tuși ușurel, ca să-și încerce parcă ustensilele oratorice; pe urmă trecu la atac:

— Auzi colo… Dumnezeu! Unde l-ai văzut tu pe Dumnezeu, de crezi așa într-însul?

— Dar tu ai văzut *caracterul* tău, cu care te-ai și apucat să ari dealurile și văile?

— Ne-a spus comisarul. Au auzit cincizeci de oameni.

— Și eu l-am auzit pe Dumnezeu tunând sus în ceruri: atunci aud toate țările din Bosnia până în Lika — nu numai cei cincizeci de oameni ai tăi. Ia spune-mi, cine fulgeră și tună acolo sus, dacă nu Dumnezeu?

Flăcăul se foi și mormăi încurcat:

— Hm, tună! Ce mă tot întrebi? Doar nu suntem la școală. Se știe de ce tună.

— Atunci spune: de ce? îl luă în răspăr bătrâna, simțind punctul slab al lui Nikoletina.

— Ce o tot ții una și bună? bombăni flăcăul. Dacă vrei să știi într-adins, am să-l întreb pe comisar și ai să afli.

— Întreabă-l, întreabă-l! prinse curaj mama și îl luă în tărbacă. Dar cine ne-a făcut pe noi, odorul maicăi, dacă nu Dumnezeu?

— Și asta se știe.

— La tine totul se știe. Da dacă ești așa de mintos, spune-mi cine a făcut soarele, dacă nu Dumnezeu?

Nikoletina îşi dădu seama că, urmând mai departe convorbirea, s-ar fi încurcat urât de tot, de aceea făcu apel la argumentul autorității:

— Dumnezeu cu tine, mamă! N-am născocit eu asta, ci se află în ordinul de zi pe comandamentul detașamentului. Când comandamentul dispune că nu este Dumnezeu, nu-i — și basta!

— Păi de ce nu spui așa, zăbăucule, rosti împăciuitor bătrâna, trecându-i numaidecât toată supărarea

Bătrâna era de felul său din Lika, dintr-o familie de grăniceri, deprinși din moși-strămoși să respecte armata și ordinele militare. De-aceea nici ea n-avea nimic de zis împotriva dispoziției cu privire la Cel-de-Sus. Dacă armau spune că nu este Dumnezeu, trebuie să asculți: armau știe doar ce face…

Împăcată cu soarta, mama se întoarse spre italian și, ridicând din umeri, spuse:

— Iacătă, talianule, cum stau lucrurile. Ai văzut? Nu există. Așa-i ordinul cazon și n-ai ce-i face. Dumnezeu să ne apere pe noi și casa noastră.

— Dobro, dobro! adeveri străinul.

Nikoletina îşi răsuci între timp o nouă țigară și tăcea nemulțumit de demersul făcut. Drept vorbind, cu mâna pe inimă, trebuia să

mărturisească: bătrâna îl cam băgase în cofă cu întrebările ei. Ar fi trebuit ca el să cunoască totul temeinic. Atunci ar fi putut răspunde cinstit. Dar, neștiind nimic, pe unde putea scoate cămașa? Pe când așa, ce-a făcut? A umblat șmecherește cu fofârlica, ca un laș: s-a pus la adăpostul autorității comandantului. Ce mai vitejie! Dacă va proceda în același fel și pe viitor, vârând în ochii oamenilor ordine militare, s-ar putea ca cineva să-l ridice pe Nikoletina la rangul de Dumnezeu, și atunci cine ar îndrăzni să crâcnească, spunând că nu-i așa?

Nikoletina chibzui adânc și, dându-și seama unde ar fi ajuns pe calea apucată cu puțin mai înainte, mormăi în barbă:

— Ei, nu te mai las în bobote, comisarule! Să mă lămurești mai înainte tu pe mine de ce tună și de unde s-a iscat omul pe pământ, ca și multe alte drăcovenii de soiul ăsta; când voi cunoaşte asemenea taine, am să mă descurc ușor cu Dumnezeu. Atunci am să le pot tălmăci și bătrânei, iar eu am să-mi dau seama dacă ai spus adevărul ori ba, în povestea cu Dumnezeu.

Se uită pe urmă la maică-sa și încheie:

— Ian te uită la dânsa, ce de-a întrebări păcătoase îi vin în minte! L-ar fi pus în cumpăna chiar pe comisarul politic al brigăzii, darmite pe mine, un oarecare comandant de grupă — cel mai mic cadru de conducere. Ei, mamă, mamă, habar n-am avut ce agitator are Dumnezeu în casa noastră!

MITRALIORUL CEL CU INIMA DE PORUMBEL

Într-o dimineață, prin cantonament străbătu o veste neobișnuită; sosise în companie o tovarășă, o sanitară.

— Ian te uită, drace! croncăni Nikoletina, ca și cum s-ar fi întâmplat cine știe ce bucluc.

În companie se porni un du-te-vino neîntrerupt: în fiecare clipă trecea câte unul pe lângă cancelarie și striga pe ferestruică:

— Mă, ce fată arătoasă, mânca-o-ar mama!

Prânzișorul se petrecu în grabă, într-o neliniște sufletească. Îndată după aceea unii se împrăştiară prin tabără după brice, alții se apucară să-și cârpească și să-și dea cu vacs bocancii. Nikoletina îi dojenea, bombănind:

— Când vă bate la cap comisarul să vă scuturați glodul de pe copite, nici nu vă sinchisiți, dar cum s-a ivit fetișcana asta, v-ați și prăpădit cu firea. Ia te uită la dânșii!

Totuși, trecând prin dreptul unei ferestre, chiar el încercă să se oglindească și, când îşi văzu în geam mutra blănită și năsoasă, scuipă zicând:

— Ptiu, da urât mă mai făcuși, mamă! Cu asemenea cap sunt bun de pus în cânepă, ca momâie de speriat păsările, nu să mă înfățișez înaintea unei fete.

Până și vecinul lui Nikola, modestul Jovica, se schimbase oarecum. Stătea în mijlocul curții, lăut și pieptănat, și clipea a mirare ca picat din lună.

— Ce-i cu tine, Jovec? Ce clipești ca o coțofană în steriția vântului?

— Frumoasă zi, frate! silabisi flăcăul.

— Frumoasă, frumoasă pentru întreaga companie, fire-ar de cap să-i fie, se răți pasămite Nikoletina, care nu putu scăpa nici el de-o anumită dispoziție sărbătorească, ca-ntr-o încântare, toate lucrurile din juru-i părându-i schimbate, mai frumoase decât de obicei.

În sfârșit, când comisarul o scoase pe fată înaintea luptătorilor, ca să le-o prezinte, tuturor li se opri răsuflarea. Era oacheșă, înaltă, bine făcută, în uniformă din cap până-n picioare, cu revolver la șold și cu o trusă sanitară, petrecută peste umăr. Se și află că se trăgea din Bihac, absolvise cursul sanitar și slujise o lună în compania renumitului Miloš Balać.

— Tii ! Cum i-a dat drumul Balać? se miră cineva. Pentru una ca asta te duci și la moarte, măi frate-miu!

Fata îşi plimbă o privire liniștită, prietenoasă, pe deasupra noilor săi tovarăși. Lui Nikoletina însă i se păru că ea îi secerase pe toți cu o singură rafală de mitralieră. Simți cum îl șfichiuise și pe dânsul, undeva, ia mijlocul pieptului, tăindu-i răsuflarea Pentru câteva clipe. Poftim de mai trăiește de acuma, dacă poți!

Când comisarul o repartiză în grupa lui Nikoletina, acesta parcă nici n-auzi bine. Iar când fata cea zveltă intră în front chiar lângă dânsul, el avu pentru o clipă impresia că se pogorâse pe pământ viața aceea, „mai bună și mai fericita”, de care le vorbise comisarul.

— Mai zi că norocul nu-ți cade din cer, când te-aștepți mai puțin!

— Ian te uita, fata a trecut lângă mitralior! spuse Jovica Jež, bucuros de vecinătatea și de prietenia cu Nikoletina, împărtășindu-și parcă și sieși din cinstea făcută de fată lui Nikola.

După vechiul său obicei, Nikoletina nu se putu stăpâni, într-adevăr, să nu boscorodească împotriva faptului că fata fusese repartizată chiar în grupa lui.

— Dacă ar veni însuși vlădica, ăștia tot la mine l-ar da, ca să-și scuture aici puricii din odăjdii.

— Crezi că toată lumea are purici ca și tine? îl zeflemisi Tanasije Bulj.

— Orice om viu are.

— Și asta a ta? făcu cu ochiul Tanasije.

Obrajii lui Nikoletina se învăpăiară ca focul:

— Marș de-aici, scârbă puturoasă!

— Pipăi-o să vezi dacă n-are purici.

Nikoletina se repezi la dânsul și ridică palma; dar Tanasije, mai iute de picior, o și tuli din ogradă. Nidžo — după dânsul! Amândoi săriră gardul în porumbiște. În cele din urmă Nikoletina îl ajunse, îl trânti la pământ și îl apucă să-l strângă de gât.

— Ai să mai latri? Spune: ai să mai latri?

— A, a, lasă-mă… nu, nu! horcăia Tanasije, zbătându-se ca un ied.

— Dacă mai deschizi o dată gura, s-a zis cu tine!

În dimineața aceea, pe când noua venită ședea pe-o buturugă și îşi rânduia lucrușoarele în trusa sanitară, naiba îl aduse acolo pe Jovica Jež. Se așează și el pe un buștean, lângă dânsa, și începu să-și coasă un nasture la gura cămășii, drept sub gât. Așa că bietul flăcău se căznea rău de tot, sucindu-și capul când într-o parte, când în alta, și îşi rotea ochii în verif. Când îl zări meșterind, fata îi luă din mână acul și se apucă să-i coasă ea nasturele. Lucra repede și cu

îndemânare, iar Jovica ședea nemișcat, în încântare, ca un purcel la scărpinat.

Însuși Nikoletina îl descoperi cel dintâi pe Jovica în această stare de beatitudine; rămase cu gura căscată și pe urmă dădu glas:

— Ian te uită ce-a mai născocit tâlharul !

Ceva mai târziu, după hambar, Nikoletina îl ținea strâns pe Jovica de piept, sâsâind amenințător, pe când bietul băiat tremura ca varga.

— Care va să zică așa, trădătorule! Te-ai așezat anume lângă dânsa, ca să te ajute!

— Să mă trăsnească Sfânta Duminică de azi, dacă-i adevărat! se apăra păcătosul, înfricoșat la culme.

— Asta să i-o spui lui mutu', nu mie! Chiar duminică ți-ai găsit să te apuci de cârpit! Dac-or să te vadă ceilalți, toată compania are să dea navală la dânsa, ca să-i cârpească pe partizani.

— Nu te teme! Asta n-o să se întâmple.

— Hm, cine-ar fi zis că ești așa de șiret ca să scornești asemenea pehlivănie! se miră Nikoletina. Dacă te mai văd o singură dată cu acul în mină pe lângă dânsa — ți-ai găsit beleaua ou mine.

— Pe legea mea, ăsta are să sugrume toată compania pentru Branka lui! i se jelui Jovica lui Tanasije Bulj. Nu-i de glumit cu el, lua-l-ar dracu' să-l ia!

După sosirea Brankăi, Nikoletina începu să-și schimbe purtarea. De unde mai înainte îi scăpa, în fiece clipă, câte o înjurătură zdravănă sau alte ocări necioplite, acum era tot timpul cu ochii în patru, ca să se poată opri la jumătatea probozelii. Își arăta mânia mutește, amenințând cu pumnul și rostogolindu-și globii ochilor atât de înfricoșător, încât sărmanul Jovica ofta adeseori:

— Uite-l cum se holbează! Să-l visezi la noapte, nu alta!

Când se întâmpla ca partizanii, încolonați în șir, să plece în vreo misiune, Nikoletina trăgea tot timpul cu urechea la pasul Brankăi, care mergea după dânsul. Mersul ei ușor răsuna în el ca tambura de la horele de duminică, îi umfla pieptul și îi încorda mușchii, dându-i impresia că-i mai vast decât însuși Grmečul și că niciun obuz antitanc n-ar putea trece pe lângă dânsul spre a face vreun rău persoanei din spatele său.

Se întâmpla adesea ca Nikola, pe când grupa lui se afla în repaus, să zărească în fața ochilor săi, ca într-un miraj, priveliști din ținuturi necunoscute. Atunci tresărea deodată și se întreba mirat:

— Oare ăsta îs eu, fire-ar a dracului de treabă? Ce se petrece cu mine?

La o lună după venirea Brankăi, partizanii porniră atacul împotriva puternicelor întăriturii ale ustașilor de la Carakovo. Acesta era un sat de musulmani, pitit într-o vale mănoasă, înconjurat de dealuri brăzdate de tranșee și străjuite de cazemate. Se dădea al treilea atac asupra acestei localități. Lupta ținu de la miezul nopții până dimineața fără ca partizanii să aibă vreo izbândă. Nu izbutiseră nici măcar să se apropie de tranșee, iar despre o străpungere a liniilor inamice nici nu putea fi vorba. Nikoletina rămase răzleț în vâlceaua dintre două cazemate, de unde putu să se strecoare, în patru labe, abia către dimineață.

— Uf, mama lor! Mi-au înfierbântat bine spinarea! răsuflă el ușurat, când ajunse la un tuiiș mai măricel, legat de pădurea în care se găseau partizanii.

Se furișă cu băgare de seamă prin desime cu pușca-mitralieră pe umăr. Nu mai avea niciun cartuș. În jurul lui — o liniște pustie, care-ți dădea fiori. Nicăieri nici țipenie de om. Și cel din urmă partizan se retrăsese demult, pierzându-se în hălăciugă.

Ajunse la marginea pădurii de fag, când deodată cineva îl strigă încet pe nume: Nikola!

Tresări înfricoșat. A doua chemare îl făcu din nou să se cutremure ca la șuierul unui glonte tras într-o ambuscadă. Abia atunci zări sub o tufă de alun o figură cunoscută, aplecată în jos, și izbucni plin de mirare:

— Tovarășa Branka!

Nici în această împrejurare aparte, Nikoletina n-o putu întâmpina altfel decât cu „tovarășă”, arătându-i un respect oarecum sfios. În mijlocul pustiului și al sălbăticiei, în fața tranșeelor vrăjmașe, fata răspândea o blândețe măiastră, venită parcă de pe tărâmul fermecat al visurilor senine și fericite.

În timpul retragerii, fata fusese rănită la un picior. Cum nimeni dintre ai săi nu se afla în apropiere, ea încercă singură să se bandajeze și să-și oprească sângele. De aceea rămase mult în urma

unității. Sprijinindu-se într-un băț, ea merse șontâc-șontâc prin desime și, după o bucată de vreme, se așeză ostenită sub tufa de alun, ca să mai prindă putere.

Bucuroasă de sosirea lui Nikoletina, Branka încercă să zâmbească:

— Bine c-ai dat peste mine ca să-mi legi rana.

— Nu-s tocmai meșter la o treabă ca asta, dădu drumul Nikoletina unui fel de șuier prin gâtița sa uscată. Zărea fata ca printr-o negură jucăușă și i se părea că ea se va mistui undeva, din clipă în clipă, ca orice nălucire.

— Am să-ți arăt eu. Ai la tine un briceag ca să-mi desfaci pantalonul până mai sus?

Nikoletina scoase din buzunar un cuțitoi cât toate zilele și, încurcat, privea piciorul fetei.

— Desfă pantalonul până la șold, dar mergi cu tăișul pe cusătură, ca mai târziu să-l pot coase la loc.

Leoarcă de sudoare, tremurându-i mâinile, Nikoletina se puse să desfacă pantalonul mai sus de pansament. Sub degetele lui străluci coapsa fetei — goală, rotundă și albă. I se opri inima-n piept.

— Mai desfă, desfă până la șold!

Flăcăul îşi șterse năduşeala; apoi urmă tot mai încet, codindu-se, până ce,
dintr-odată, se ivi de sub cuțit marginea unui material de mătase, albăstrui, care înconjura și strângea piciorul vânjos al fetei. Atunci el se trase îndărăt și se înroși, ca și cum Branka i-ar fi apărut brusc în față goală-pușcă.

— Gata, bâigui el şi-şi întoarse privirile.

Sub îndrumările fetei, Nikoletina — dându-și seama numai pe jumătate de ceea ce făcea — înfășură și strânse piciorul în bandajul udat de sânge. Îi juca înaintea ochilor, când mai puternic, când mai slab, chenarul acela de mătase, încurcându-l și zăpăcindu-l încă și mai tare. După ce isprăvi, Nikola răsuflă ușurat și, frânt, se lăsă jos, ca și cum lui i s-ar fi legat o rană care-i înnegurase lumea dinaintea sa.

— Presimțeam că tocmai tu o să-mi răsări de undeva… veni din apropiere vocea Brankăi și-l făcu să tresară. Era un glas dătător de viață, care destramă negura, vindecă și te trezește din morți.

Nikoletina vedea înainte-i doi ochi dragi, zâmbitori, care însemnau pentru dânsul o lume întreagă. Își auzi de undeva chiar glasul său schimbat, răgușit:

— M-aș fi întors oricum, dacă aș fi văzut că nu ești la companie.

— Și asta o știu.

— Cum așa?

— Dar cine mă învelea în fiecare noapte, când ne aflam pe muntele Novska? Cine oprise înjurăturile în grupă? Cine propusese să mi se dea mantaua ofițerului italian? Cine… Toate le văd și le știu.

Prins în cursă ca un șoarece, Nikoletina abia bâigui:

— Astea-s scorniturile zgribulitului aceluia de Jovica. Numai el le pune la cale, iar Nikoletina trage ponosul.

— Ia nu mai îndruga, chiar așa să fie? îl privi șiret fata; apoi, pe neașteptate, îi băgă mina pe sub bonetă şi-şi trecu degetele prin părul său. Împreună cu boneta parcă și cerul îşi pierdu cumpăneala și se răsturnă în iarbă.

— Nidžo, neînfricatule Nidžo! Mitraliorule cu inimă de porumbel!

În clipa aceea lui Nikoletina i se păru că nu era într-adevăr decât un porumbel, un hulub de casă obișnuit, ca cel ce se legăna pe craca de la pământ a nucului umbros din fața școlii primare. Dar de unde avea porumbelul mitralieră cu cătate ascuțită care se plimba pe siluetele mici, întunecate, ale ustașilor răspândiți în poiană?

Cu mintea stăpânită de aceste două imagini, una împotriva alteia, care se războiau între dânsele.

Nikoletina luă cu grijă fata în brațe și porni prin pădure. Împotrivirea ei era zadarnică.

— Numai sprijină-mă! Voi încerca să merg cumva…

Flăcăul păşea îndesat, brav și voinic, ca un adevărat războinic ocrotitor; iar mina fetei, încolăcită moale în jurul gâtului său, îi amintea necontenit că adânc, în sufletul lui, se legăna și gângurea porumbelul de pe craca de la pământ a nucului din fața școlii, la care orice băiat putea ajunge cu mâna.

INIMĂ DE PIATRĂ

În fața casei de bârne, veche, lăsată într-o rână, mitraliorul Nikoletina îşi ia rămas bun de la maică-sa, în curtea lor strâmbă, dezgrădită… Cum astăzi i se împlinește sorocul scurtei permisii, partizanul se grăbește să ajungă, înainte de a se lăsa seara, la unitatea lui care lupta în vremea aceea undeva pe la Ključ.

E o dimineață de toamnă târzie cu ger uscat, fără soare. Bate neîncetat un vânt de gheață, care o face pe mărunta și pipernicita mamă a lui Nikoletina să se împuțineze încă și mai mult, înfundându-și capul în sumanul larg, bărbătesc. De aceea, față de statura înaltă și mătăhăloasă a lui Nikoletina, ea seamănă mai degrabă cu un copil zgribulit de frig.

— Nidžo, fătul meu, să te păzești când ajungi la companie, îl povățuiește grijuliu mama, tremurând tot timpul și de frig, dar și de tristețe la gândul că rămâne iarăși singură cu bătrânețile sale.

Vorbește fără să se uite drept în ochii feciorului. Privirea i se oprește, țintă, la pantalonii lui cârpiți în genunchi. Știe ea prea bine că, dacă i se va uita în ochi, o va podidi plânsul și nu-și va mai aduce aminte sfaturile, pe care le are în vedere.

— Hai, las-o încolo, mamă! Da ce alta am de făcut decât să mă păzesc?! îi răspunde bosumflat Nikoletina, în vreme ce-și încheie cu grijă sacul de campanie, doldora de merinde, din care iese un colț de hârtie unsuroasă.

— Păzește-te, dragul mămuței, fii cu băgare de seamă! îl povățuiește blând bătrâna, înghițindu-și lacrimile, în vreme ce-i culege o scamă de pe mântăluța scurtă și mototolită.

— Ce dracu', mamă! Nu cumva mă crezi prost, și nu deștept cum sunt de fapt? Ce te-a apucat să mă dăscălești tocmai acuma?

Obișnuită cu firea lui cârcotașă, bătrâna nu se sinchisește de răspunsurile repezite ale feciorului său și îi dă sfaturi mai departe, temându-se să nu uite tocmai ceea ce-i mai de seamă — cum i se întâmplă mereu, de când a izbucnit răscoala.

— Nu te-am întrebat, puiul mamei, ce fel de casă aveți acolo unde te duci?

— Văleleu, mamă! Multe bazaconii am mai auzit de când sunt pe fața pământului, dar asta le întrece pe toate. Ce casă? Te-i fi gândind că avem plapumă, cearșaf… Mă culc pe pământ, mă acopăr cu cerul: asta ni-i casa.

Vântul uscat și rece mătură neobosit dealurile golașe și ogoarele pustii, argintate de cea dintâi promoroacă; șuieră ascuțit prin ramurile desfrunzite ale copacilor; ia la goană pe drum o frunzuliță de măr; vuiește prelung în lunca de peste râu, amintind sosirea momentului sorocit al despărțirii. Bătrâna se afundă și mai mult în sumanul larg, ieșit de soare, și izbucnește într-un plâns sărac în lacrimi.

— Tu, fătul meu, ai și plecat; iar eu nici nu m-am săturat privindu-te.

Încruntat, Nikoletina se ferește să întâlnească ochii înlăcrămați ai bătrânei. Își ține privirea pironită asupra unui copac singuratic de pe dealul din apropiere și, în sfârşit, îi răspunde aspru, cam răstit:

— Hm, nu te-ai săturat privindu-mă… Dar ce dracu' puteai să vezi la mine? Doar n-oi fi având coarne? Zău că ai dat în mintea copiilor.

— Ei, fătul meu, multe mame au dat azi în mintea copiilor, rostește cu amărăciune bătrâna, ștergându-și ochii cu colțul broboadei negre; iar Nikoletina, nemaiștiind ce să-i răspundă, îşi suflă nasul și-i spune în grabă:

— Hai, mamă, să ne sărutăm, că plec! Altfel, întârzii.

Izbucnind din nou în plâns, bătrâna abia apucă să-și sărute feciorul pe barbă, iar acesta se și smulge din îmbrățișarea ei, îi aruncă un „cu bine" și purcede grabnic la drum.

— Cu bine, fătul meu! Dumnezeu să te ocrotească și să te țină în viață! îi strigă din urmă mama, adunându-și rămășița de puteri, înainte ca lacrimile să-i înăbușe glasul. Nikoletina n-o mai vede, dar știe cu siguranță că maică-sa, cu ochii în lacrimi, îl petrece din urmă. Flăcăul nu izbutește de loc să-și potrivească pasul, ci se împiedică mereu de bulgării mari, uscați, de pe drum, zorind să se facă nevăzut, după gardul viu, la cea dintâi cotitură.

Rămasă în curtea pustie, bătrâna cea măruntă și slăbuță se silește să-și mai vadă lămurit încă o dată feciorul, printre lacrimi fierbinți; dar spatele lat al lui Nikoletina se mistuie cu o iuțeală neîndurată după colțul cel mai apropiat.

Aspra și muntoasa Bosnie, crudă și zgârcită în toate, nu te lasă nici în clipele cele din urmă ale despărțirii să te saturi petrecând cu

privirea până departe pe o ființă iubită. Ți-o ia repede și ți-o ascunde, măcar că-i tot ce ai mai scump pe lume.

Pe podișul de lângă sat, în spatele celor dintâi dealuri, începuse dis-de-dimineață lupta. Deasupra satului se boltește cerul albastru, limpede, liniștit; iar pe copaci lucește cea dintâi zăpadă moale, care se topește sub razele piezișe ale soarelui, lunecând de pe crengi. În depărtarea senină dindărătul liniei unduioase, bine conturate a dealurilor dimpotrivă, se aud împușcături dese, înăbușite din când în când de puternice rafale de mitralieră.

Când se întețesc pe neașteptate împușcăturile, ca floricele de porumb pe un jar viu, țăranii îngrijorați ies în drum și se privesc unii pe alții, simțind în piept un gol și o sfârșeală chinuitoare.

— I-auzi cum fierbe bătălia… Ce zici? Parc-ar veni încoace?

— Asculta! Asta-i mitraliera lor. Când începe, nu se mai oprește. Pe când cealaltă îi a noastră: tr-trrr! Două-trei cartușe, și gata! Cruță muniția…

Când se luminează bine de ziuă și zăpada strălucește puternic, luându-ți vederea, inamicul parcă izbutește să înainteze puțin. O mitralieră începe să secere întrerupt, cu înverșunare, undeva pe o înălțime de deasupra satului. După răpăielile sale scurte, țăranii socotesc că-i mitraliera partizanilor.

— A noastră-i, a noastră ! Ei, muierilor, v-ați și pus pe bocit !…

În timp ce sătenii se învârtesc pe lângă căruțele gata pregătite, iar femeile îşi îmbracă oftând copiii, îşi umplu traistele sau sacii, lupta se mai domolește câteva clipe…

Ud și nădușit, cu fața roșie, înjurând furios, Nikoletina, împreună cu ajutorul său se mută repede pe dâmbul pietros, de pe care se retrăsese vrăjmașul, surprins de un atac în flanc.

— Mai repede, Jovica, mai repede! Parc-ai avea gălbează, fir-ar a dracului de treabă…

Ajuns repede în vârful dâmbului, Nikola se culcă pe pietrișul năpădit de arbuști țepoși și, potrivindu-și cu pricepere pușca-mitralieră, începe să tragă rafale scurte în urma legionarilor care, grupuri-grupuri, se retrag în fugă peste poiana râpoasă, ocupând poziție la marginea unei pădurici.

Inamicul se vede nevoit să se retragă în grabă de pe pozițiile sale înaintate care, ca o pană, pătrunseseră în dispozitivul

partizanilor, ca să se regrupeze și să pregătească un nou atac. Pare surprins și năucit de înverșunarea partizanilor. Nici nu-i trece prin cap că acestea sunt cele din urmă poziții prielnice înaintea largii depresiuni de teren, unde erau băștinași în majoritate luptătorii batalionului de partizani. Dacă aceștia s-ar retrage și de aici, legiunii i s-ar deschide drum spre satele din vale. Fiecare luptător îşi dă seama de situație: de aceea retragerea bruscă din ajun fusese numaidecât oprită. Orice partizan se întărise în locașul său, știind că nu mai are unde să se retragă. Era vorba de o răsturnare bruscă de situație, neînțeleasă de vrăjmaș, printr-un atac neașteptat și năvalnic al unităților de partizani, neîndeajuns de călite, pentru care poziția din urmă ajunsese dintr-odată pragul casei. De aceea luptătorii uitaseră că se retrăseseră cândva și că în fața lor se afla un dușman primejdios. Asurziți de pocnetele propriilor arme, înfierbântați de-o ură oarbă, partizanii luptau și atacau nu un inamic obișnuit, ca până atunci, ci pe cotropitorul înrăit și jacaș, care ca un porc lacom dă năvală de-a dreptul în casa lor.

— Ei, n-are să-ți meargă, mama ta de tâlhar, chiar de-ai avea stea în frunte!

După ce petrece cu foc cele din urmă grupuri răzlețe de legionari, Nikoletina schimbă țeava înfierbântată a puștii-mitralieră, îşi șterge cu palma sudoarea iute care-i înțeapă ochii și spune ajutorului său, Jovica:

— Umple coate încărcătoarele. Uite-i că vin iarăși. Parc-au orbit, ca niște porci flămânzi: până nu-i altoiești peste bot, nu se dau îndărăt…

Deodată amândoi tresar, ca și cum cineva ar fi tras într-înșii de pe la spate. De undeva din apropiere se aude un glas șovăielnic:

— Nidžo… Nidžo !

Uluit, Nikoletina la început nu poate lega nicio vorbă; apoi izbucnește:

— Ian te uită! De unde ai picat aici, mamă?! Ptiu! M-ai speriat, bătu-te-ar sfântul!

Șovăind, cu nehotărâre, ca cineva surprins într-un loc neîngăduit, femeia măruntă, îmbătrânită înainte de vreme, străbate încet, de-a lungul povârnișului, cei câțiva pași care-o mai despart de mitralior.

— Apleacă-te, pitește-te! Șezi aici, la naiba, îmi descoperi poziția! sâsâie Nikoletina, iar maică-sa, încurcată și nesigură ca un copil, se gârbovește nefiresc și neîndemânatic; apoi se lasă pe o piatră de la picioarele lor, punându-și trăistuța în poală.

— Dar cum ai ajuns aici? o întreabă supărat Nikoletina, venindu-și în fire.

— Iaca așa, am venit! răspunde cu modestie bătrâna, răsuflând greu atât din pricina tulburării, cât și a urcușului; apoi îşi privește feciorul cu o bucurie liniștită, izvorâtă dintr-un nemărginit spirit de jertfă, încât Nikoletina îşi întoarce capul mormăind:

— Ai venit! Văd și eu c-ai venit. Doar nu-s chior!

— Cum de-ai aflat că suntem aici? se miră Jovica.

— Foarte ușor, fătul meu, zău așa! Am recunoscut glasul mitralierei noastre și am mers mereu după dânsul. Simțeam tot timpul că aici trebuie să fie Nidžo al meu.

— Eh, Nidžo al tău! se răstește Nikoletina. Ce drac te-a mânat încoace?

— Vai, fătul meu, ce copil ești! îl dojenește bătrâna, băgând mina în trăistuță. Iaca a venit mama și v-a adus de-ale gurii. Mi-am zis că, poate, v-o fi foame.

— Hm, să ne fie foame? Dar tu ce credeai? îți închipuiai că legiunea ne cinstește cu pui fripți? bombănește nemulțumit Nikoletina; apoi măsoară cu coada ochiului trăistuța din poala mamei și rostește cu un ton mai împăciuitor: Hai, scoate mai repede ce-ai adus, și fugi acasă! Iată-i pe legionari: au pornit din nou la atac — și când te-o plesni vreun glonte…

Bătrâna dă la lumină niște costiță afumată și o halcă de lipie. Le pune pe piatră lângă dânșii. În aceeași clipă Nikoletina bagă de seamă ceva care-i dă de bănuit în lagărul inamic, face un semn ajutorului său și schițează un gest cu mina către maică-sa:

— Hai, mămucă, goană acasă! Grăbește să străbați cât mai iute poiana și să dai în drum.

Îngrijorat de ceea ce se petrece în tabăra dușmană la legiune, Nikoletina nu mai e nici necăjit, nici bosumflat. Bătrâna îşi dă seama că-i ceva serios la mijloc și că nu trebuie să-i mai stinghereasca. Fără să-și ia rămas bun de la dânșii, ea se grăbește să coboare dealul.

Împușcăturile încep din nou. Inamicul pornește iarăși la atac, în grupuri-grupuri, sub protecția mitralierelor care țăcănesc neîncetat fără a economisi muniția.

Nikoletina slobozește cea dintâi rafală. Pe urmă se întoarce pentru o clipă și face semn bătrânei care se oprise:

— Mai iute, mai iute! Te ocrotesc cu foc.

Silueta pornește iarăși, încet, de-a curmezișul poienii.

Înfierbântat de luptă, cu ochii învăpăiați, Nikoletina dă mereu drumul la răpăieli de mitralieră; iar într-o clipă de răgaz strigă înăbușit către ajutorul său:

— Jovica, vezi dacă a scăpat bătrâna.

— E pe la jumătatea poienii, îl înștiințează gî fiind Jovica și îi întinde un nou încărcător plin.

De data asta inamicul se luptă cu dârză înverșunare. Înaintează încet și sistematic, după toate regulile meșteșugului militar.

— Uite, aripa noastră dreaptă se retrage! rostește Jovica puțin tulburat, arătând cu mâna spre grupulețele de partizani, care coboară în fugă coasta lină prin păduricea de mesteacăn. Trebuie să ne retragem și noi. Altfel vom fi loviți în flanc.

— Noi nu ne retragem! îi taie scurt vorba Nikoletina; apoi trimite o rafală spre culmea dâmbului celui mai apropiat de pe care izbucnesc, din când în când, limbile de foc ale armelor dușmane, abia zărite pe zăpadă.

— Jovica, ce se aude cu mama?

— Îi aproape de marginea poienii. Mai are puțin și ajunge la drum.

— Să mai stăm olecuță, Jovica! se dezvinovățeşte Nikoletina, leoarcă de năduşeală, cu urechile roșii, fără să asculte glasul ștafetei, care sâsâie nervos, ițindu-și capul rotund de după o grămadă de pietre:

— Mitralior! Mitralior!… Nikoletina, retrage-te pe vechea poziție, lângă fagi. E ordinul comandantului!

Înfierbântat și parcă ametit, Nikoletina strigă în grabă fără să se întoarcă:

— Jovica, ce-i ou bătrâna? Ia — uită-te!

— Iat-o! A ajuns în drum! îl vestește Jovica.

Atunci Nikoletina trage cea din urmă rafală, înșfacă pușca-mitralieră și pornește aplecat înainte.

— Hai, Jovica, acum ne putem retrage. Ia slănina! Vai, mamă, mi-ai stors sudori peste sudori. Fire-ar a dracului de viață…

Pe marginea prăpăstioasă a drumului, care se lasă de-acolo în serpentină spre sat, stă mama lui Nidžo. Abia-abia tremurând, fără să audă gloanțele ce-i șuieră pe deasupra capului, cum se ține cu mina de nuiaua umedă a unui alun, bătrâna urmărește cu ochii înlăcrimați două siluete negre, una mătăhăloasă, alta pirpirie, care coboară în goană coasta acoperită cu zăpadă, şi le strigă cu voce slabă, peste putință de a fi auzită:

— Mai repede, Nidžo, mai repede, fătul meu! Iată-mă-s la adăpost. Nu fi îngrijorat de mine, n-ai nicio teamă, puiul mamei!

JOCUL

În timp ce cobora pe un drum cotit și se zgâia la un cireș bătrân de pe margine, comandantul de grupă Nikoletina se împiedică de o piatră și căzu de-a bușilea.

— Dumnezeii ei de treabă! izbucni supărat partizanul, dând să se scoale de jos, când deodată auzi un glas de fată de undeva din apropiere, de pe partea cealaltă a drumului:

— Stai, tovarășe, să te ridic!

Nikoletina se zborși și scăpără din ochi mânios. La un gard dărăpănat stătea o codană — să tot fi avut vreo cincisprezece ani: desculță, cârnă, cu ochi jucăuși și cu părul neastâmpărat. Zâmbea țintindu-l obraznic cu privirea pe partizan.

— Nu cumva ți-ai frânt pușca, păcatele mele!

— Ba am să-ți frâng eu ție picioarele, lătrătoareo! Ian te uită la dânsa!

— Oho! Dac-ai face așa cu fasciștii, de mult n-ar mai umbla niciunul pe fața pământului. Halal viteaz!

Nikoletina era cât pe ce să scape o înjurătură; dar se mulțumi numai să pufnească pe nas, se îndreptă spre cireș, se așeză și începu să-și facă de lucru, cu închizătorul. Fata se strecură printr-o

spărtură din gard, se rezemă de partea dinafară a îngrădituri și se hlizi la dânsul:

— Și zi așa, tovarășe…

Nikoletina se uită scurt pe sub sprâncene la fată, urmărind parcă mișcările unui inamic demult descoperit.

— Tovarășe, aici în vale, după cotitură, se află un cimitir de fete. Pe toate le-a băgat în pământ un viteaz de-alde tine.

Nikoletina nu se mai putu stăpâni:

— Ia ascultă, putoareo, ce mi te-ai urcat în cap?! Te-ai cocoțat pe gard ca o cioară și croncăni întruna.

— Corbul croncăne, tovarășe, cioara cârâie… îl îndreptă povățuitor fata.

— Cârâie, cârâie! Strașnic de mintoasă mai ești! o zeflemisi Nikoletina. Curca cârâie.

— Văd că te-a îndopat cu multă înțelepciune comisarul tău, se hlizi iarăși fata. Ia spune ce mai știi, ca să mă luminez și eu un pic.

— Ascultă, iepușoaro, urmă Nikoletina. Fă bine și încetează cu ocările împotriva luptei noastre.

— Oho-ho, zău că nu mai pot de frica ta, făcu fata și, în mers legănat, ieși la drum. Ia zi-i, comisarul te-a învățat să spui unei tovarășe putoare și iepușoară?

— Ce tot îndrugi acolo? începu Nikoletina și tresări neplăcut surprins. Pesemne îl aștepți pe regele Petru, ai?

— Ei, vezi, ai ghicit! rosti fata, apropiindu-se de dânsul. Chiar pe rege îl aștept de azi-dimineață. Păzesc vacile și-l aștept.

— Hm, lua-te-ar dracu'!

Urmă o scurtă tăcere. Fata se mai apropie cu vreo doi pași de Nikola și se apucă să scurme cu piciorul gol în țărâna moale, apoi zise:

— Ce palme mari ai!

Nikoletina îşi trase repede mâinile de pe genunchi și mormăi:

— Ce treabă ai cu mâinile mele? Mai bine te-ai spăla pe bot, că-i vânăt tot de cireșe.

Fata îşi șterse repede gura și-i bănui:

— Auzi, bot! O fată are gură; bot poate avea o iapă. Nici asta n-o știi?

— Bine că știi tu multe. Mai degrabă ți-ai pieptăna claia de păr din cap. Parcă ar fi târnosit lupul un miel în părul tău.

— Crezi că chica te de derbedeu e mai ceva? Ți-ai scos-o la vedeală taman ca un cetnik[11].

— Nu purta grija părului meu! se burzului Nikoletina şi-şi întoarse puțin capul într-o parte, ca să-și ascundă ciuful castaniu.

Fetișcana ajunse chiar lângă Nikoletina, privindu-l provocator.

— Părul tău, părul tău! Dar de ce părul tău n-ar fi și al meu?

Nikoletina se holba la dânsa numai cu un ochi și izbucni:

— Ian te uită la ea! Dar de unde până unde și al tău?

Zâmbind, codana i se zgâi drept în ochi:

— Al meu, și pace bună! Se poate întâmpla. De ce te miri?

Lui Nikoletina i se păru că din pământ, în locul unde era, izbucnise o flacără, care-l aruncă drept în nori. Privi fulgerător fata și repede îşi întoarse capul. „Frumoasă mai e, trăsni-o-ar fulgerul!” îşi zise în sine. Dar blestemul acesta se răsfrânse asupra lui, lovindu-l din plin. Ochii fetei, părul, zâmbetul diavolesc îl dădură gata, ca un glonte tras drept în țintă. Uitase și unde se afla, și încotro se ducea.

— Hei, tovarășe, ia întoarce puțin capul.

— Nu vreau.

— Întoarce-l, omule! De ce te-ai supărat?

— Ți-am spus o dată că nu vreau… Și nu mi te mai urca în cap!

— Ian te uită ce vorbe ies dintr-însul, și fata încetă de-a mai râde. Parcă mă urc în capul cuiva! Da otrăvită lighioană mai ești!

Puștanca tăcu câteva clipe, așteptând un răspuns; apoi se așează lângă flăcău și-i atinse cu degetul carabina.

— Ia spune-mi, tovarășe, asta-i pușca ta?

— Na-ți-o bună! Că n-o fi a lui sfântu’ Ignatie.

— Rău mai ești. Eu te întreb una, și tu…

— Mă întrebi și mă tot întrebi. Fă bine și lasă-mi arma în pace!

— Ia-ți-o și mănânc-o. Dar-ar Dumnezeu să ți se usuce.

Fata tăcea, îmbufnată. Iar lui Nikoletina îi părea rău că se purtase grosolan cu dânsa și privea necăjit o furnică ce se căznea sa tragă după sine un fir de iarbă uscată.

— Privește, un adevărat capitalist. Tot cară și cară…

Codana se foi nițeluș. Pe urmă pipăi iarăși arma și întrebă:

— Tovarășe, da’ nu cumva istoria asta ar putea să ia foc de la sine?

Nikoletina socoti întrebarea așa de caraghioasă, că întoarse repede capul. Arămiu la față, cu privirea senină, lat în spete, pentru o clipă el crescu într-atât în ochii fetei înveselite, încât acoperi întregul Grmee ca și cerul de deasupra muntelui.

— Ar putea, și încă cum! Ca un tunet!

Urmărind-o cum îi ardeau ochii din ce în ce mai tare, luptătorul oftă:

— Uf, parc-ai fi un glonț trasor!

— Chiar asta și sunt. Te picnesc o dată în inimă, și gata! zise fata, împungând cu arătătorul, ca un fulger, pieptul lui Nikoletina.

Flăcăul îşi pierdu respirația, ca și cum l-ar fi nimerit un proiectil antitanc.

— Iată-mă căzut pe câmpul de bătaie, ca Haiducul Veljko[12].

Fata îşi țuguie botișorul ca un copil:

— Îți pare rău că te-am omorât?

Inima lui Nikoletina crescu parcă de la Okanova Bukva până la cazematele ustașilor din fața Bih acului.

— Mie să-mi pară rău? Aș vrea să mor de mâna ta, chiar dacă…

Codana se lipi strâns de Nikoletina, ca și când l-ar fi cunoscut de când lumea, și se apucă să-i înșire verzi și uscate că sătucul lor e răzlețit și pustiu… că trece uneori câte o lună întreagă fără să vadă vreun tovarăș de-al nostru — un partizan. E cel dintâi, cică, în tustrele săptămânile din urmă. Iar maică-sa, zice, îi necăjită și n-o lasă să umble după luptători. Tu, zice, ești fată în toată firea, și-i rușine.

— Va să zică n-are să-ți pară rău c-am să mor? o întrebă scurt Nikoletina, dus pe gânduri.

Fata căpătă o înfățișare serioasă şi privi țintă, cu luare-aminte:

— Ce tot îndrugi acolo? Nu-i așa că glumești?

— Ba nu glumesc de loc, am să mor, asta-i! rosti posomorât flăcăul. O să vezi! Are să rămână de pe urma mea arma, boneta și chiar eu însumi înaintea cazematei de la Bihać. Mai bine așa dacă nimănui nu-i pare rău după mine.

Puștanca d se agață strâns de mânecă.

— Minți, vrei numai să mă sperii. N-ai niciun pic de inimă dacă spui că n-are să-mi pară rău după tine.

— Hm, cică are să-i pară rău! rosti cu amar flăcăul și, deodată, îi năvăliră în ochi lacrimi. Ai să cânți când eu am să zac mort.

— Cum nu ți-i rușine! izbucni fata, se ridică în genunchi și-l apucă de cap ou amândouă mâinile. Minți, minți, minți!

Codana îl sărută de trei ori pe nerăsuflate, mânioasă și îndurerată, cu un țocăit neîndemânatic — pe obraz, pe nas și pe un ochi; apoi se aruncă în iarbă și, parcă jignită și pierdută, strigă din răsputeri:

— Uite-așa, mincinosule! Acuma n-ai decât să mori, că mie nici nu-mi pasă. Să-ți fie rușine!

MINUNEA MINUNILOR

Adusese diavolul în companie pe un elev. Spălăcit, uscățiv, cu pielea albă, străvezie — dar vioi și gata oricând să se apuce de povestit. Își învârte căpșorul ciufulit pe un gât subțiratic, îşi caută ascultători, iar după aceea se pornește să turuie cu multă dibăcie și pricepere. Istorisește în marș, la popasuri, în cantonament și, poate, ar fi flecărit chiar în timpul luptei, dacă nu s-ar fi pripășit pe lângă Nikoletina Bursać, a cărui mitralieră nu-l lăsa să scoată un cuvânt.

— Nu te poți cotorosi de dânsul nici când încep împușcăturile, spune, chipurile necăjit, mitraliorul. Ăsta vrea să vadă și să audă tot. S-ar uita și sub coada dihăniilor.

— Și ți-i de vreun ajutor?

— Ce ajutor? Că n-am să-i pun muniția în spinare!… Nu-l vezi? De-abia-i cât un cocoș ceva mai răsărit.

În schimb mai târziu, după bătălie, băiatul povestește cu vioiciune în cantonament întreaga desfășurare a luptei, până în cele mai mici amănunte. Se adună în juru-i o grămadă de luptători, alăturându-se și Nikoletina, care ascultă istorisirile cu înfloriturі ale pirpiriului povestitor chiar despre sine însuși; el le încuviințează fără voie, din când în când:

— Ian te uită cum m-am luptat! Păi da, chiar așa a fost. Sunt dat dracului!

Mormăie așa câteva cuvinte; apoi ascultă mai departe, fără să clipească, isprăvile ochitorului Nikoletina, povestite de acest elev, ca

și cum nici n-ar fi fost vorba de dânsul, ci de altcineva pe care nici nu-l văzuse vreodată.

— Ian te uită, rogu-te, ce fel de oameni mai sunt pe lumea asta.

Elevul era un orfan de la țară, unul dintre băieții aceia deștepți, răzbătători, totdeauna optimiști, care nu-s pentru nimeni o povară și pe care oricine îi primește cu brațele deschise. Ajunsese bursier al societății „Prosvjeta”[13], recomandat fiind de învățătorul său, și fu primit într-un internat. După ce se obișnui cu orașul și cu școala, pentru nimic în lume nu s-ar mai fi întors la țară. Își găsi și un ocrotitor în persoana unui catihet bătrân. Iar după moartea acestuia, micuțul începu să fie privit ca un fel de orfan al catihetului, cei din juru-i întrecându-se în a-l ajuta.

În teritoriul liber, băiatul venise singur, nu pe calea obișnuită. Iar după vreo două zile de la încorporarea sa în companie, el se aciua pe lângă Nikoletina Bursać, mitraliorul, care îi găsi un rost și-l luă sub aripa lui protectoare. În curând, Nikoletina, fără să-și dea seama, începu să-l numească „al meu.

Când se întâmpla să se adune luptătorii într-un colț al cantonamentului, în jurul vorbărețului elev, Nikoletina se uita pe fereastră, se scărpina nehotărât la ceafă, apoi se scula în picioare:

— Ia să văd ce minciuni mai toarnă „al meu”.

Înconjurat de ascultători numai ochi și urechi, elevul, strălucind de fericire, povestește mereu despre niște lucruri mari, neobișnuite…

— Nu mai spune! Chiar așa de mare-i elefantul? se minunează luptătorii.

Izbânda asta îl ațâță și-l înflăcărează pe elev, care trece numaidecât la balenă.

— Ehehei, ce înseamnă elefantul față de balenă, care-i un cogeamite pește, lung de vreo douăzeci de metri și greu cât o sută de boi dintre cei mai mari.

— Nu cumva întreci măsura, băiete?

— De loc! Despre peștele ăsta se învață încă din clasa întâi de liceu.

Înșirând astfel minune după minune, elevul deschide oamenilor câte o ușă tainică și necunoscută a lumii, după care orice ascultător își simte mintea mai îmbogățită și mai luminată decât în ajun; până și

bucătarul companiei, oacheșul Stevo, îşi sprijină gânditor bărbia în palmă, se uită în întuneric și se jeluiește:

— fără ou, măi țâcă, cincizeci de anișori n-am ieșit din vizuina mea până jos în vale. Dar acușica: ne războim cu fascismul, mergem cot la cot cu America și cu Rusia, iar eu nu mă mișc de lângă cazan și de lângă cuhnea asta afumată. Și zi, asta-i viață?

Singurul om pe care povestirile elevului nu-l mișcă și nu-l tulbură este ocrotitorul său, Nikoletina Bursa6. În zadar se grozăvește și se zbuciumă băiatul:

— Tii, ce putere nemaipomenită are elefantul. Ăsta când se opintește o dată…

— Ia nu le mai umfla atâta, îi bagatelizează istorisirile Nikoletina, scuturându-și praful de tutun din buzunar. Am văzut și eu elefant.

— Ai văzut tu elefant? Unde? se miră elevul.

— La Zagreb. Noi, soldații, plăteam un dinar, iar civilii câte doi dinari.

— Și te-ai minunat când l-ai văzut? Nu?

— Ce să mă minunez, că n-o fi urs! îl înfruntă mitraliorul. E și el o jivină, ca toate celelalte. Mănâncă din mâna omului.

— Dar ai văzut cită mai namila e? stăruie mai departe băiatul.

— E destul de mare, încuviințează Nikoletina, scobindu-se în nas.

— Apoi colții aceia lungi, pe urmă trompa!

— Așa-i alcătuit el, îl lămurește liniștit Nikoletina. De ce te miri atâta? Eu socot că mai mult ar trebui să se mire elefantul de mâinile noastre: cu ele te scarpini, scrii, numeri banii…

— Ian te uită la dânsul! se pune-n poară cu el elevul. Dar ce-ai zice dacă ai vedea o pasăre care vorbește — papagalul?

— Și asta am văzut la o babă din Bihac, la care scuturam într-un rând niște covoare…

— Și ce zici?

— Ce să zic? Dacă vorbim eu și cu tine, de ce n-ar face-o și o pasăre?

— Și tu nu te miri de asta? Chiar de loc?

— De ce să mă mir? Mă mir numai de ce nu scoate nicio vorbă murgul nostru de la Aprovizionare? îl încarcă cu de toate le cei de la

bucătărie, pe deasupra îi mai aruncă în spinare și mantalele, iar sărmanul se uită și numai nu zice: „Stevo, frate, n-aveți pic de suflet!”

Mila aceasta țărănească față de dobitoace îl pune în încurcătură pe elev. Vede că nu-l poate minuna cu nimic. De aceea trece la alte lucruri care l-ar putea uimi pe mitralior.

— Pe cât văd, Nikoletina, tu nu te-ai mira nici dacă ai vedea oceanul — marea cea mai întinsă de pe lume?

Uitându-se la unul din bocancii săi ponosiți, Nikoletina răspunde fără să-și ridice capul:

— Ce să mă mir de niște apă? Oceanul — mare brânză! Nici măcar de băut nu-i bun, că-i sărat.

— Vorbești așa, de parcă tu însuți l-ai fi gustat… se hlizește băiatul.

— Dar cine? Bunelul? mormăie mitraliorul.

Elevul îşi mijește ochii, plini de uimire și de pizmă.

— Ai văzut tu oceanul? Când s-a întâmplat una ca asta?

— Da’ de ce te miri? Știi, când au adunat de la noi muncitori pentru Argentina, atunci m-am înscris și eu…

— Care va să zică ai fost și în Argentina…

— Nu, frate! A dat o boleșniță în noi, când eram încă în port, și ne-au trimis acasă. Ce de-a mai femei stricate erau pe țărmul oceanului aceluia! Una mi-a luat chiar șapca din cap, ca să mă duc cu dânsa, da’ eu…

— Da’ tu ce? îl descoase curios băiatul.

— A, ferească Dumnezeu, nu stric eu banii mei buni pe niște lepădături. M-au văzut unii de-ai noștri fără șapcă și au crezut că mi-a murit mama.

Astfel, la fiecare „minune* a elevului, Nikoletina răspunde printr-o întâmplare personală, dând fiecărui fleac o însemnătate mult mai mare decât lucrurilor miraculoase proslăvite de băiat, în loc să se mire de papagal, partizanul se miră de ce nu vorbește căluțul de la Aprovizionare. Când a fost vorba de ocean, flăcăul și-a adus aminte de femeile stricate și de șapca ce-i fusese smulsă. Pomenindu-i-se de trompa elefantului, i-a venit în minte drăcovenia care-i mâna omului.

— Nu-i în stare Nikoletina să se mire de nimic, îşi încheie judecata elevul, care nu poate înțelege cum este cu putință ca o persoană așa de comună și, după cât se pare, fără visuri, să lupte cu atâta înflăcărare și devotament pentru revoluție.

Într-o zi compania primi misiunea ca, în cursul nopții următoare, să treacă cu tot efectivul în Kozara, tăind șoseaua națională și linia ferată, care duce la Banja Luka. Partizanii purceseră la drum odată cu lăsarea întunericului.

— Ce crezi, tovarășe Nikola, o să putem trece fără luptă? întrebă elevul, luând un aer nepăsător, dar fără să se depărteze un pas de lângă mătăhălosul mitralior.

— Păi… vom trece, dacă n-are să ne împroaște plăvanul de pe șosea, tancul acela, răspunse aproape vesel Nikoletina, mulțumit că i se dădea prilejul să îndrume pe un ins mai puțin pregătit decât dânsul.

— Și sunt tancuri pe șoseaua aceea? stăruia ageamiul în ale milităriei.

— Sunt, sunt, s-or găsi! grohăi Nikoletina, ca un fel de îmbărbătare. Mămulică mamă, ce m-au mai otânjit o dată, chiar în locul pe unde o să trecem acuși.

Capătul din față al coloanei se opri. Se auzi că se schimbă călăuza: cea dinainte nu știa prea bine drumul cel mai scurt până la întâile dealuri ale Kozarei. Se spunea că era un nou loc de trecere, mai periculos, ce-i drept, dar mai repede de ajuns la țintă.

— Am trecut pe acolo cu ștafeta detașamentului II din Kraina, mormăi Nikoletina. Îi mai aproape, într-adevăr; dar când ajungi pe podul cel îngust, poți s-o pățești, ieșind la calea ferată. Ți se poate întâmpla să dai cu nasul drept în trenul blindat.

— S-ar putea întâmpla așa ceva? bâlbâi elevul, simțind cum i se taie picioarele.

— De ce să nu se poată? Doar trenul acesta patrulează pe linie cu luminile stinse. Stă pitit frumușel, nici măcar nu pufăie, așteptându-te numai să intri în linia lui de ochire.

— Dă-o-ncolo de treabă! Ai și găsit vreme potrivită pentru povestit asemenea lucruri, scuipă de necaz zgribulitul Jovica Jež. De ce-l sperii pe tovarășul elev?

— Ei, și tu de colo: îl sperii! Eu dau băiețașului o bună învățătură, ca să știe de unde îl pândește primejdia, iar tu… Nu cumva vrei să aștept până îl vor cârpi cei cu mitraliera, cum s-a întâmplat data trecută cu plutonul nostru, chiar pe această linie ferată… Noaptea umblă pe acolo și patrule, fac ambuscade la trecători, câteodată se aduce și câte un tanc, camuflat cu crengi… să te minunezi, nu alta. Trebuie să știi și tu, măi băiete…

— Ptiu! Înțepeni-ți-ar limba! mormăi Jovica împotriva lui Nikoletina care menea a rău. Să vezi că ai să ne aduci o pacoste pe cap!

Chiar la revărsatul zorilor compania ajunse cu bine la avanposturile de pe Kozara. Jovica și elevul abia se așezară, aprinzându-și câte o țigară, când strigătul lui Nikoletina îi și sculă în picioare:

— Jovica, școlarule, ia veniți încoa! Hai să vedeți o minune care nu se mai află.

— Ce l-o fi apucat, trăsni-l-ar Dumnezeu să-l trăsnească! se sperie Jovica, pălind.

— Priviți, oameni buni, minunea lumii! strigă cu însuflețire Nikoletina, faoand semn elevului să se apropie cât mai repede.

— Ia uită-te aici!

Flăcăul arătă cu palma lui cât lopata spre o bătrânică gârbovă, măruntă, care se sprijinea într-un toiag subțire, uitându-se stingherită la mulțimea de oameni, tot mai numeroasă, strânsă în fața ei.

— Privește-o, școlarule!

— Ia ascultă tu, gură-spartă, se stropși deodată bătrâna la Nikoletina. Ce-i? Sunt cumva beată sau mi-am încălțat opincile pe dos, ori poate am un găinaț pe broboadă, de cotcodăcești atâta împrejurul meu! Ce-ai văzut la mine de te minunezi așa?

— Cum să nu mă minunez? Se spune că tu ai fost azi-noapte călăuza companiei.

— Am fost, și ce-i cu asta? N-oi fi mers în fruntea voastră pe picioroange de lemn, ca să nu mai poți de uimire și să stâmpești atâta lume!

— Cum? Tu ai condus compania printre cazemate și patrule, pe sub nasul trenului blindat?

— Ce era să fac, dacă trebuia de trecut pe acolo? N-am născocit eu cărarea, din capul meu.

— Da cum nu ți-a fost frică, babo, bătu-te-ar sfântul să te bată?

— Cum să-mi fi fost frică, dacă în urma mea venea atâta oștire de-a noastră? clipi încurcată bătrâna. Am călăuzit eu și câte o singură ștafetă, și tot nu mi-a fost teamă.

— Ian te uită, școlarule, la minunea asta! tună Nikoletina. O băbuță cât un cocoș ceva mai răsărit, o chișcătură de muiere, și n-o pot opri nici mitralierele, nici tunurile, nici trenurile blindate… A pătruns bătrâna printre cazemate. Vezi, despre asta să-mi povestești tu mie, nu despre elefanții tăi. Ia să-ți văd elefantul trecând pe unde s-a strecurat ea azi-noapte!

Elevul deschise gura, ca să se îndreptățească cumva. Dar Nikoletina, având stupit la furcă, o ținea una și bună minunându-se:

— Și ăsta îmi tot bate capul cu bazaconiile lui… Da ia spune, bunicuțo, ai peste treizeci de oca?

În gălăgia și-n însuflețirea obștească, el o ridică pe bătrânică în sus. Baba țipă speriată:

— Văleleu, bătu-te-ar Sfânta Duminică! Dă-mi drumul, că mor de teamă. Eu îs fricoasă din fire.

— Tu, fricoasă?

— Zău, fătul meu, nu m-am încumetat niciodată să mă urc într-un pom sau să mă uit într-o fântână, că îndată începe să mi se învârtă capul. De-ai umbla toată lumea, n-ai afla o fricoasă mai mare decât mine.

Nikoletina rămase cu gura căscată.

— Ian te uita! Și să mai spui că nu trebuie să te miri! Se teme să se uite în fântână, dar trece noaptea prin mijlocul armatei fasciste…

— Dar crezi tu că azi-noapte mi-a fost ușor? oftă bătrâna. Calc pe podul acela, dedesubt vuiește apa, adâncă până la brâu; iar eu mă tot închin și-mi zic în șoaptă: „Nu mă lăsa, Doamne, să alunec și să mă prăvălesc în șuvoiul de jos”. Mi-i frică, maică, de apă, de înălțime și de câini străini. Mor de frică dacă dau peste așa ceva.

Ascultând-o, Nikoletina îşi tot bălăbănea mâinile și se holba la cei din juru-i; iar când întâlni privirea elevului, nu putu decât să-și miște buzele, ca un mut, făcându-i semne neînțelese.

— Ce s-a întâmplat? izbucni neliniștit elevul.

Nikoletina mai arătă o dată ou mâna spre bătrână, căscă gura și abia atunci îşi recăpătă darul vorbirii:

— Iată… am văzut și eu o minune în viață: o băbuță care nu se teme de toată armata fascistă!

ȘIRETENIE

Companii și batalioane de partizani se scurg spre cătunele și păduricile din jurul orașului. Nu știe încă nimeni ce se pregătește și când se va da lovitura. Dar printre țărani începe un freamăt, o vânzoleală… îşi fac cu ochiul și țin la îndemână traistele — semnul cel mai sigur că se așteaptă un atac asupra orașului.

— Se pregătesc pentru jaf! mormăie cu îngăduință comandantul Nikoletina Bursać, măsurând bănuitor un grup de trei țărani mai în vârstă care coboară prin livadă spre dânsul. Ăștia, după cât se pare, vin la mine. Uite-i c-au și ajuns!

Nikoletina încetează să-și scarpine spinarea de trunchiul scorțos al unui păr. Totuși nu-i plăcut ca un comandant, chiar de curând înaintat, să se scarpine de un pom ca o vită. Pentru un comandant de grupă, cum ar fi de pildă Jovica Jež — treacă-meargă, dar un comandant mai mare — asta-i nu știu cum…

— Te odihnești, tovarășe, ai? intră în vorbă unul dintre cei trei săteni, un bărbat lătăreț, spătos, care se lasă pe iarbă, oftând prelung, ca și când ar fi venit frânt de oboseală de la cine știe ce treabă.

— Da’ de unde! dă din cap Nikoletina, compătimindu-se parcă pe sine însuși. Azi numai luptătorul de rând se hodinește; iar noi, cei din conducere… stai și te gândești, îți bați capul…

— Așa-i, zău, nu e ușor să conduci o armată, încuviințează țăranul cel de-al doilea din grup — un lungan cu voce pițigăiată de femeie — strângându-se parcă din încheieturi, ca să se poată așeza jos sub păr. Și țarul Lazo[14], înainte de a se duce la Kosovo, stătuse în cumpănă: cărei împărății să se alăture?

— Gânduri de-acestea nu mă frământă pe mine, zice Nidžo, luându-și un aer grav, cu toate că se simte măgulit de asemănarea

cu Lazar și cu Kosovo. Țarul Lazar era burjui — așa că putea să șovăie între două împărății, pe când eu… noi suntem lămuriți: știm în ce parte mergem. Șovăitorii n-au loc în companie.

— Așa-așa! Ai văzut cum vorbește un tovarăș lămurit, grăiește lătărețul către plugarul cel de-al treilea, un om mărunt, cu mustăcioară și cu ochi de șoarece, care clipește mereu, trăgând cu urechea. Tovarășul, măi frate, ehehei… conduce o armată.

„De bună seamă au venit să afle câte ceva de la mine”, îşi zice Nikoletina și rămâne cu ochii în patru.

— Din ce parte ești de baștină, tovarășe comandant? De departe? piscuie pițigăiat lunganul, căutându-și luleaua.

„Ian te uită, au și aflat că-s comandant, cu toate că nu mi-am cusut încă galoanele”, observă cu surprindere Nikola și răspunde în doi peri:

— Sunt de colo, de la piciorul muntelui.

— Ohoho! Care va să zică ți-ai bătut bine picioarele până să ajungi aici, lângă orașul nostru, se miră lătărețul. Pesemne n-ai făcut asta numai așa, de florile mărului.

„Aha, au și adus vorba de oraș”, îşi zice Nikoletina, ciulind urechile. Pipăie să vadă dacă vom ataca. „Stați voi. Doar n-o să ne lăsăm păcăliți”.

— Păi ca orice armată, au plecat și ei în misiune, lămurește lunganul.

Nikoletina rămâne tăcut cu un aer vajnic de comandant, deși ceva îl zgândăre să le arate la fața locului unde va ataca compania lui, și încă în fruntea batalionului.

„Uf, păcătoasă-i și conspirația asta, se gândește Nikoletina. Cine-ar fi zis că-i un lucru așa de greu? Dar ce se face comandantul de brigadă, care trebuie să păstreze atâtea secrete? Vai de mama lui!”

Fără să vrea, Nikoletina scapă o aruncătură de ochi în josul lungii râpe, prin care partizanii vor coborî la noapte spre oraș. Numaidecât se face auzit glasul lătărețului, căruia parcă însuși diavolul îi șoptește ceva la ureche:

— Vezi, tovarășe, prin râpa asta îi drumul cel mai scurt la oraș. Puțin mai devale se află o moară, de unde poți arunca cu piatra până în casele de la margine.

— Moara lui Tarkovic! rostește Nikoletina, tresărind, ca și cum i s-ar fi dat de gol întregul plan.

„Păi chiar acolo trebuie să instalăm aruncătorul de mine, îşi zice în sine. Ia auzi cum vorbesc: cică să arunci cu piatra…

Nikoletina se încruntă și grăiește către lătăreț:

— Da de unde-mi știi matale că anume de la moara lui Tarkovič poți arunca cu piatra până-n casele de la marginea târgului? Ce vrei să mai afli?

— Cum să nu știu, tovarășe, când și tu, străin de locurile astea, cunoști cum se numește moara din vale! Așa-i precum spui: moara lui Tarkovič îi zice.

Lunganul sloboade fumul din lulea în sus, peste capul comandantului. Nikoletina îşi mușcă limba.

— D-apoi nu trebuie să cunosc terenul, dacă mă numesc comandant?

— Asta spunem și noi, adeverește lătărețul. Acolo unde porți lupta, se cuvine să cunoști fiecare pietricică.

„Uite cum m-am dat singur de gol! se gândește comandantul. Dracu' m-a tras de limbă să spun numele morii?"

Nikoletina se stropșește la lătăreț:

— Ce tot îndrugi vrute și nevrute?!… Cine spune că am să lupt în vale?

— Nu spune nimeni, Doamne ferește! răspunde liniștit lunganul, învăluindu-se în fum. Știm noi că ai să alegi alt loc.

— Și mă rog, de unde știți voi că am să aleg alt loc? se împotrivește flăcăul. Toate le știți!

— Noi nu știm nimic, frate, îi răspunde scurt lătărețul. Noi nu suntem decât niște tovarăși pașnici din spatele frontului.

— Nimic de zis! Pașnici-pașnici, dar traistele pentru jaf le-ați și pregătit, face semn cu ochiul comandantul. Nici nu vă închipuiți ce bine mă pricep eu să vă citesc gândurile.

— Păi, de dacă n-ai fi om cu carte, ai putea fi capul unei întregi companii? adăugă într-o doară lunganul. Nu mă vor trimite tocmai pe mine să conduc oastea asupra orașului.

— Ascultă, tovarășe… ăsta lungul! Ce tot îi dai întruna cu orașul în sus, orașul în jos? Acolo în vale s-au adunat șapte sute

cincizeci de domobrani, o sotnie de ustași și o baterie de tunuri; iar ție îți trece prin cap că s-ar încumeta careva să-i atace?

— Da și noi avem două brigăzi și un detașament, se fălește lătărețul.

— Ian te uită, și asta o știi! izbucnește Nikoletina, pierzându-și stăpânirea de sine. Zici că „avem”. Dar de unde și până unde te pui și tu de-a valma cu noi?

— Oho, tovarășe, păi la noapte pornim și noi în urma voastră ca frunza și ca iarba, rostește lunganul, îndreptându-și ținuta, și îşi arată vesel rarișteа dinților. Unul cu furca sau cu un par, altul cu toporul…

— V-ați pierdut mințile ori ce vi s-a năzărit? răcnește Nikoletina. N-a pomenit nimeni de vreun atac asupra orașului, iar voi v-ați și înfățișat ca voluntari.

— Voluntari, d-apoi cum! se umflă în pene lunganul. Muierile coc de azi-dimineață plăcinte pentru ostași, fetele se pregătesc să care răniții… apoi și bătrânii or fi buni la ceva… ar putea da o mână de ajutor.

— La jefuit, la prădat, așa spune! îl îndreptă Nikoletina. De când ați ajuns așa de breji?

— Ne-ai făcut cu ou și cu oțet, tovarășe comandant, se jeluiește lunganul. Noi am venit ca să stăm de vorbă: cum să ne pregătim mai bine, dac-o fi să fie ceva azi-mâine; iar dumneata tăbărăști pe noi. Ai fi putut să ne iei mai pe departe, numai să bați șaua…

— Hm, mai pe departe! mormăie Nikoletina. Și o cloșcă chioară știe că, atunci când se adună oaste undeva, trebuie să fii pregătit.

— Așa chitisem și noi, recunoaşte lătărețul. Să fie omul pregătit. Vorba ceea: paza bună trece primejdia rea. Dacă vechea Iugoslavie ar fi fost pregătită…

„Ian te uită, drace, îşi zice comandantul înfuriindu-se, m-am trădat cu totul față de ăștia: unul te ia dintr-o parte, al doilea din cealaltă…

Abia acum bagă de seamă Nikoletina că lătărețul și lunganul îi pun întrebări încrucișate; și în timp ce unul vorbește, celălalt îşi și prepară o nouă întrebare sau intră în vorbă cu un adaos la răspunsul lui Nikola. În felul ăsta ei se schimbă și se sprijină între dânșii, pe când partizanul rămâne pururi singur…

„Să vezi numai hoțomănie țărănească: un adevărat foc încrucișat. Dar cel de-al treilea ce hram poartă? Acesta doar îşi mijește ochii și se uita la mine, se gândește comandantul. Pesemne el le îndreaptă tirul: prea lung, prea scurt, lovit!”

Nikoletina îl privește bănuitor pe cel cu mustăcioară, care stă liniștit:

— Da’ tu, tovarășe, taci chitic. N-ai scos niciun cuvințel.

Cel cu mustăcioară tușește ușor, clipind repede:

— Și eu te-aș întreba ceva, tovarășe, dar parcă mi-e rușine. Ce-o mai fi și asta: orele zero-zero. Am auzit vorba asta undeva demult…

— Orele zero-zero? Ia te uită ce i-a trăsnit prin cap! și comandantul rămâne cu gura căscată. Păi, asta-i, cum să-ți spun)., nu-i nici douăsprezece la miezul nopții, dar nici ora unu de noapte, ci clipa dintre aceste două ceasuri… douăsprezece a trecut, iar unu se pregătește să vină… între ele rămâne un gol. Nu-i niciun fel de oră și niciun fel de minut — zero-zero…

— În crucea nopții, cum îi spunem noi, țăranii!

— Cam așa ceva.

— Aha, care va să zică douăsprezece a trecut, iar unu… îngână cel cu mustăcioară, plecând cu tovarășii săi, iar când ajung după gardul viu, ceilalți doi se apropie repede de dânsul.

— Ei, l-ai iscodit bine? Or să atace în noaptea asta?

— Atacă! Mergem la sigur! încuviințează hotărât cel cu mustăcioară. De câte ori venea vorba de oraș sau de atac, comandantul nu-și putea stăpâni un zvâcnet al sprâncenei și era gata-gata să toarne o înjurătură. Asta-i semn sigur. Tot timpul nu mi-am luat ochii de la dânsul.

În vremea asta Nikoletina, rămas sub păr, fel frământă mintea cu privire la orele „zero-zero”, despre care îl întrebaseră țăranii, părându-i-se ceva cunoscut, auzit undeva, de curând. În cele din urmă totul se luminează:

— Păi da, bătu-te-ar cucu! Cum să nu știu: se află în ordinul de luptă. La orele „zero-zero” începe atacul asupra orașului!

MOARTEA LUI TANASIJE BULJ

În lăstărișul de pe Dealul Vulpoiului, compania lui Nikola și Batalionul de șoc al tineretului se întâlniră pentru întâia oară după cinci luni.

— Oho, uite-i, uite-i, frate, teferi și sănătoși! astfel îi întâmpinară luptătorii lui Nidžo pe tinerii partizani din batalion, ca niște părinți care-și văd din nou băieții, atât de mulți la număr, zdraveni și veseli. Cum v-ați descurcat, flăcăi? Care va să zică trăiți?

În vremea goanei și a presiunii din iarna trecută, inamicul înconjurase strâmtul teritoriu liber și puțini oameni mai credeau că împresurații vor putea scăpa și că va sosi ziua unei revederi pline de bucurie. Se despărțiseră pe un viscol orbitor, sub rafale de mitralieră și bubuit de tunuri. Li se părea că pământul se surpă în jurul lor și se prăbușește în hăuri neguroase. Adio cântece și viață frumoasă, pân-aici v-a fost!

— Care va să zică am rămas în viață, ai? se bucurau vechii cunoscuți, ghiontindu-se în coaste și bătându-se pe umeri.

Aici, sub soarele de primăvară, în mijlocul frunzișului verde, simțeau cu toții o reînviere a însăși vieții lor, o izbândă deplină asupra pătimirilor din timpul iernii. Erau vioi, îmbujorați, voioși și îmbogățiți sufletește de această întâlnire neașteptată, care îi făcea să simtă din plin că-s sănătoși, veseli și chiar în număr mai mare decât credeau ei înșiși.

Nikoletina umbla, prin mulțimea însuflețită și gălăgioasă, neîndemânatic ca un urs, bucuros că se mișcă și că-i puternic și mai vânjos decât ceilalți. Asurzit de zarva din juru-i, comandantul umbla ca un om beat prin îngrămădeala aceea de oameni, când deodată se opri, ca și când l-ar fi lovit cineva drept în frunte, și izbucni, holbându-și ochii:

— Mă, pui de lele, nu cumva ești tu, Tanasije?

— Păi cine altul decât eu? îi răspunse vesel lunganul cel tuciuriu. Pe unde mai hălăduiești, Nidžo? Ce mai faci?

Cum îi venea întru întâmpinare cu mâinile întinse spre dânsul, deodată Nikoletina îl opri hotărât:

— Stai, stai, oprește-te! Cum? N-ai murit tu astă-iarnă, fir-ai tu al dracului să fii?!

— Cum așa să mor? N-am murit.

— Minți, gloabă, cum n-ai murit?

— Nu-i adevărat, crede-mă!

— Hai, nu mai minți, scârba naibii! se întărită Nikoletina. Doar te-am văzut cu ochii mei când ai căzut.

— Ehei, fârtate! șuiera Tanasije. Atunci te-ai înșelat. Mi-am pierdut numai cunoștința din pricina unei mine.

— Peste putință! Nu te-am apucat eu de umăr și te-am chemat pe nume? Da' tu nimic, nu ziceai nici piş. Mort, și pace!

— Ce era să fac, dacă mă lovise ceva la căpățână, încât nici mina n-am auzit-o.

— Ca să vezi, măi frate! se minuna Nikoletina. Iar eu mi-am zis în sine: pesemne i-a sunat și lui Tanasije al meu ceasul din urmă. Ei, Tane, Tane! Am îngenuncheat frumușel și ți-am luat revolverul, ca să nu cadă în mina inamicului. Erau cât p-aci să mă găbjească și pe mine de viu.

— Slavă Domnului, iar eu am crezut tot timpul că un soldat dușman mi-a luat revolverul.

— Nu, frate, eu însumi am făcut-o! îl încredința Nidžo. Nici nu știu cum am scăpat din hărmălaia aceea și am ajuns din urmă compania noastră. Mergeam în coloană de marș, mă uitam la revolverul tău, și-mi curgeau patru rânduri de lacrimi. Îmi părea rău de prieten.

— He, he, ia nu te mai preface! rosti repede Tanasije și tulburarea îi zbârci figura: parcă mușcase dintr-un măr pădureț.

— Nu te mint, așa să-mi ajute Sfânta Duminică, am plâns să-mi ajungă pe-un an de zile. Noroc că era întuneric și nu m-au văzut diavolii mei.

— He, he! Și când colo eu îs viu.

— Păi da! Cine și-ar fi putut închipui că ești atât de prefăcut și ai să-mi joci așa renghi?

— Da' de unde puteam ști că ai să plângi? căută să se apere Tanasije. Cine să plângă după zăludul de Tanasije Bulj din Strmonoga!

— Mare pramatie mai ești! se îmbufna Nikoletina, așezându-se lângă dânsul la umbra unui alun. Așa otreapă de prieten m-ai socotit tu? Ei, drept vorbind, acuma chiar că-mi pare rău de lacrimile pe care de-am vărsat după tine.

— Ian te uită ce-i veni! rosti dojenitor Tanasije.

— Eu te-am jelit mai bine decât ar fi făcut-o oricare altul, urmă serios Nikoletina. Numai de-ai ști ce cuvântare am ținut în companie despre moartea ta eroică!

— Hai, las-o! zise Tanasije, clipind neîncrezător, și îl privi țintă pe Nikoletina.

— Și încă ce cuvântare, frate-miu! Mă înflăcărasem așa de tare, că-mi țâșneau cuvintele ca niște scântei. Am început să povestesc cum inamicul ne împroșca din flanc cu foc de mitralieră și cu mine; iar tu ai sărit cel dintâi din adăpost și ai pornit la atac.

— Hm… așa-i… păi de… mormăi Tanasije, răsuflând tot mai adânc.

— Tovarăși, zic, Tanasije și-a amintit pojarul satului său și țipetele copiilor. Atunci și-a strâns puternic în mâini pușca-mitralieră…

— Da, da, chiar așa-i, am strâns, dar de fapt era o carabină…

— Știu că aveai carabină, dar sună mai frumos: pușcă-mitralieră! Și-a strâns puternic în mâini, zic, pușca-mitralieră și a pornit să urce pieptiș pajiștea dealului…

— Mda… de fapt era un grohotiș…

— Așa-i precum spui, dar te seacă mai cu alean la inimă când auzi că voinicul urcă pajiștea de deal… Tane al nostru o ia la goană înainte, iar gloanțele îl împroașcă, zic, ca grindina din cer.

— Erau destul de multe, zău așa! recunoscu în parte flăcăul și ochii prinseră să-i lucească.

— D-apoi cum crezi tu! se holbă tulburat Nikoletina. Gloanțele îl izbesc cu ură; îi ciuruiesc mantaua…

— Ei, dac-aș fi avut manta, n-aș fi dârdâit atâta în azi-iarnă, mormăi Tanasije pentru sine.

Dar cum Nikola îşi meșterea tot mai înfocat cuvântarea, se văzu și el însuși îmbrăcat și împodobit ca un adevărat viteaz din vremurile de demult.

— Tane al nostru ajunsese la buza tranșeelor inamice, urmă Nikoletina, când o mitralieră haină îi seceră pieptul de viteaz. L-a secerat rafala de foc ca pe-o floare din pajiștea cea verde.

— Ei, aici nu se mai potrivește de loc! suspină Tanasije. Uite, aici m-a nimerit. M-a pocnit o brazdă de pământ, sau așa ceva.

— Și unde zici că te-a nimerit? tresări deodată Nikoletina, privindu-și țintă tovarășul. Aici, spui?

— Uite, chiar aici.

— Bravo, asta-mi place! Ești un neobrăzat și jumătate ! Cum poți să mă minți în halul ăsta, chiar așa, în față? De fapt, o rafală de mitralieră l-a retezat la mijlocul pieptului, iar el îndrugă aici cum că l-a lovit o brazda de pământ. Ce tot născocești acolo?

— Dar tu de ce le ticluiești anapoda, tovarășe? îl înfruntă, jignit, Tanasije.

— Toate acestea le-am văzut cu ochii mei. Tanasije al nostru a murit așa precum vă spun eu și nu se află pe tot pământul un singur om care să dovedească că n-a fost așa.

— Cum să nu se afle? Dar eu? Stau în fața ta în carne și oase, protestă Tanasije.

— Tu? Dar cine ești tu? îl luă în răspăr Nikoletina. La urma urmei, tu nici nu ești Tanasije al meu. Acela a fost un om dintr-o bucată, un viteaz, pe când tu: ba că nu-i deal, ba că n-avea pușcă-mitralieră, ba că nu era îmbrăcat cu manta, iar la urma urmei cică l-ar fi pocnit o brazdă de pământ. Ție ți s-o fi potrivind așa ceva, pe când lui Tanasije al meu…

— Care Tanasije al tău?

— Știu eu care. Prietenul meu, Tanasije Bulj, care a murit eroic azi-iarnă. De o sută de ori am povestit asta în fața companiei.

— Bine, frate, atunci eu cine sunt, dacă Tanasije Bulj a murit? se zăpăci flăcăul și înghiți în sec.

— Cine ești? Dracu' știe! De bună seamă o secătură! răspunse acru Nikoletina. Nu l-aș da pe Tanasije al meu nici pe zece ca tine.
Nikoletina se sculă, îşi îndreptă centura și, plecând, aruncă o sfidare luptătorului uimit, care rămase locului:

— Să nu te apuci cumva a pomeni pe undeva, nici măcar în glumă, că tu ai fi Tanasije Bulj din cuvântarea mea. Ți-ar râde în nas întreaga companie. El a fost un viteaz, un erou, pe când tu… Tu spui că te-a trăsnit în cap o brazdă de pământ. Ian te uită ce mai poveste! Să nu-mi mai ieși în cale, că nici nu știu ce-am să-ți fac! Iar cât privește revolverul acela, nici prin cap nu-mi trece să ți-l dau înapoi.

NIKOLETINA ELIBERAT

Dintr-odată, ca în vis, cerul senin și strălucitor al răscoalei se întunecă pe neașteptate pentru Nikoletina și Jovica. Zdup! Bieții oameni se treziră prizonieri într-un hău fără fund, în bezna unei închisori a cetnicilor, printre snopi de paie de secară și hârburi de tot felul. Deasupra capului — un acoperiș vechi, presărat cu cuiburi cenușii de viespi. Nu era nici hogeac pentru fum. Pe cât se vede, amândoi fuseseră închiși într-unul din heiurile unei gospodării mai mari, la vreun chiabur, cum îşi închipuise de cu seară Nikoletina.

— Uf, halal de noroc! Am căzut ca musca-n lapte, oftă Jovica. Măcar să fi ținut piept, așa cum trebuie, unui dușman de clasă.

— Cum să ții piept! rosti cu necaz Nikoletina. Și ăștia ni-s dușmani de clasă: niște neisprăviți, oieri din Manjača! N-au nici credință, nici clasă. Au tăbărât pe noi din întuneric și atunci poftim de le ține piept cum trebuie. Am apucat numai să-i croiesc unuia câteva peste bot și să-l sudui de tată. Doar cu atâta le-am ținut piept.

— Socot că și asta-i destul pentru noi, niște țărani necăjiți, recunoscu abătut Jovica. De-am fi fost mai cărturari, poate născoceam ceva mai înțelept.

— Când intră în joc pumnul, mintea nu face două parale: asta s-o știi de la mine I încheie disprețuitor Nikoletina. Să fi fost în locul meu trei comisari și tot nu l-ar fi bușit mai dihai decât mine prin bezna aceea. Altuia i-am cojit urechea, ca o crenguță de salcie, primăvara…

— Măi, frate-miu, mă tot bat gândurile că ăștia poate au hotărât să ne facă seama la noapte, menește tânguitor Jovica. Tu ce zici, Nidžo?

— Că n-or să ne cheme la nuntă, bombăni Nikoletina. Or să ne cotonogească. La ce alta te-ai putea aștepta de la dânșii?

— Hm… da… Atunci ar trebui să ne pregătim puțin…

— Pentru ce?

— Pentru aceea… pentru pacostea cea mare, frate Nidžo.

— Cum să ne pregătim? Poate ai de gând să chemi un popă, ca să ne spovedească.

— Ce fel de popă? Ducă-se la naiba ! Să ne gândim ce lozinci să strigăm, când ne-or duce să ne împuște.

Nikoletina făcu cu mâna un gest de lehamite.

— Strigă tu tot ce vrei. Eu nici n-am să deschid gura. Ce pot să strig în fața unor căprari și nespălați? Ăștia habar n-au ce-i aceea lozincă și nici… Cel mai bun lucru ar fi să-i înjuri de ceva: asta măcar au să priceapă.

— Așa-i, dar tu n-ai auzit că eroii noștri…

— Ei, dac-aș ști măcar că eu sunt erou… pe când așa… ce-i trebuie unui necăjit de-alde noi să se bage în treburi subțiri! Nu-i de nasul meu așa ceva. Dacă l-aș putea mușca pe careva de nas la execuție, asta mi s-ar potrivi mai mult.

— Nu se face, frate, prea aduce a bădărănie, se încruntă Jovica. Socot că așa ceva nu se cuvine în asemenea împrejurări.

— Nu știu, Jovane! Până acum n-am mai fost împușcat. Asta-i întâia dată, recunoscu Nikoletina, zâmbind parcă a râde. De-aș găsi pe undeva un fir de tutun, aș răbda totul mai lesne.

Cu prilejul atacului dat cu două zile în urmă asupra orașului, partizanii nimeriseră într-o cursă. Compania lui Nikola fu împrăștiată. Iar el și cu Jovica, despărțiți de ceilalți, abia izbutiră — sărind garduri și trecând prin câteva grădini — să se strecoare până la colinele din cealaltă margine a orașului. Aici, rătăciți și sleiți de puteri, fură atacați prin întuneric de cetnicii lui Dukan-Purcelul, care-i făcură prizonieri. Îi duseră o vreme prin păduri și văgăuni, iar când se lăsă noaptea următoare, îi închiseră într-o coșmelie veche, care mișuna de șoareci. Asta-i tot!

Jovica nu putea sta liniștit, ci se tot foia, gemea şi-şi cerceta mâinile legate, în vreme ce Nikoletina ședea trântit ca un butuc, sprijinindu-se de un snop uriaș de paie de secară și tăcea.

— Cum poți rămâne așa? izbucni Jovica, nemaiputând îndura. Stai și taci, parcă nici nu-ți pasă.

— Mă odihnesc după revoluție, răspunse scurt Nikoletina. E singurul prilej.

— Mai bine mă lipseam de asemenea prilej, bodogăni Jovica. Foindu-se din nou.

După miezul nopții, prizonierii fură treziți de niște zgomote și voci care se auzeau la ușă… Veniseră după dânșii.

— Auzi… ei, Nidžo… Cum ar fi mai bine să strig: „Pentru oastea noastră!” sau „Pentru Armata Roșie !”? îl întrebă năuc Jovica, ridicându-se din culcuș.

— Lasă astea, Jovo! N-au prostovanii ăștia urechi pentru astfel de lucruri! mai bine le-ai behăi, ca un berbec: așa ceva ar pricepe mai lesne.

Îi scoaseră afara în noaptea înstelată și, după o scurtă consfătuire, patrula îi împinse la drum, îi însoțeau trei cetnici.

— Iar ne mână nu știu unde, bombăni Nikoletina. Nu-i rost de împușcare.

Din spate se auzi un glas răgușit și tăios, pesemne al șefului patrulei:

— Tăceți, bă! Nu-i voie să vă consfătuiți !

Lui Nikoletina vocea i se păru cunoscută. Deodată i se iviră în față niște ochi bulbucați și un nas roșu. Cine ar putea fi? Pentru a-l face pe necunoscut să vorbească, el rosti cu voce tare:

— Ce consfătuire? Ne-am con sfătuit noi încă din patruzeci și unu pentru toate treburile.

— Bine v-ați mai consfătuit. Se și vede!

— Oricum ai lua-o, mai bine decât voi! îi tăie vorba Nikoletina și în aceeași clipă răsări, înaintea ochilor săi, un chip cu o privire pierdută, tristă… Ia stai puțin, dom'le, care ești acolo?

— Ai face bine, neică, să-ți ții fleanca! îl amenință necunoscutul cu o voce nesigură.

— Chiar că mă tem, nu mai pot de frică! îl zădărî Nikola, recunoscând în sfârșit chipul vorbitorului.

Era Janko Nesvanulica din Babina Greda, fostul său coleg de școală. Amândoi stătuseră un an în aceeași bancă.

— Janko, Janko, departe-ai mai ajuns!

— Da' de unde mă cunoști? Cine ești tu?

— Ehei, de puține ori te-am hrănit din trăistuța mea? De puține ori ai copiat tema de la mine?

— Ce tot trăncănești! Nu cumva ești Bursać? Mi-am dat seama numaidecât.

— Janko, Janko, care va să zică și tu ai nimerit în bandă?

— Bandă sunteți voi! răspunse Janko mai mult pentru sine și fără prea mare convingere.

— Ei, Janko al meu, nerod mai ești! urmă compătimitor Nikoletina, luându-l de sus, deși Jovica îl ghiontea ca să tacă. Știi tu cel puțin pentru cine lupți, hai?

— Dar tu crezi că ăi fi știind?

— De bună seamă că știu! îl înfruntă zeflemitor Nikola. Lupt pentru muncitorii și țăranii acestei țări, pentru bietul taică-tu, Obrad, și pentru maică-mea, Maria. Pătimesc și-mi frâng oasele ca să poată trăi și ei mai bine.

— Stai, frate, prea o apuci spre stânga, se amestecă în vorbă Jovica, şoptind. Luptăm mai întâi pentru eliberarea țării de ocupanți și de dușmanii din lăuntru.

— Lasă-mă în pace, nu mă încurca! îl repezi Nikoletina. Da ia spune-mi, scumpul meu Jankić[15], tu pentru cine lupți?

— Pentru rege și pentru țară! răspunse răgușit cel întrebat.

— Și mă rog, ce ți-a dat ție regele, că nu mai poți după dânsul? îl jigni mai departe vorbărețul Nidžo. El stă la Londra de înfulecă plăcinte și cozonaci; iar tu, zăbăucule, îți frângi ciolanele prin munți și tai frunză la câini.

— Ia vezi, ia vezi! mârâi jignit Janko. Ai să răspunzi pentru tot ce spui.

— Față de cine, om al lui Dumnezeu?! Față de bărboșii[16] tăi care te mină și te șmotresc ca pe-o vită? Ia spune-mi, ce învățătură ai căpătat de un an și jumătate, de când te lupți?

— Și tu ce-ai învățat? îl înfruntă de necaz cetnicul.

— Ehei, mult de tot! Ai avea de ascultat o săptămână încheiată. Spune-mi, de pildă, care-s aliații noștri de căpetenie?

Janko nu răspunse. Tăcerea lui îl încurajă și mai mult pe Nikoletina.

— Aha! Știam că n-ai idee: Uniunea Sovietică, Anglia, America și toți oamenii iubitori de libertate din lumea întreagă. Ai auzit?

O tăcere supărătoare stăruia în tabăra dimpotrivă.

— Dar ai cui aliați suntem noi, țăranii? urmă răutăcios Nikoletina. Sunt sigur că nu știi nici asta. Pun rămășag. Noi suntem aliații clasei muncitoare și, împreună, alcătuim frontul poporului muncitor, care — după eliberare — va conduce țara întreagă.

— Dar regele? Dar guvernul? întrebă Janko.

— Lasă-l pe rege să se plimbe prin lume, că are timp, slava Domnului; iar la noi va cârmui norodul sărac, așa cum îi tat-tu, Obrad.

— De unde să știe taică-meu a conduce statul?

— Ai răbdare, frate! O să învețe!

— Hm, astea-s vorbe de clacă… Țăranul îi mărginit, prost…

— Dacă ne-au prostit domnii, scăpă o vorbă un cetnic din patrulă.

— Mi-ai luat cuvântul din gură, croncăni Nikoletina. Vezi cât de bine înțelege lucrurile tovarășul cetnic !

— Domnii doar nu ne lăsau să spunem nici pâs, căpătă curaj cetnicul din patrulă. Cum crâcneai, te și înhăța de gât: Taci din gură, ziceau, vită încălțată ce ești! Ce știi tu?

— Taman așa.

— Asta o știu și eu, se amestecă în vorbă Janko.

— Dac-o știi, de ce te vânturi printre cetnici?

— De ce? Parcă m-am dus de bunăvoie? M-au luat pe sus, frate, m-au mobilizat.

— Ne-au minat cu patul armei, adeveri ostașul din patrulă.

— Atunci haideți cu noi, gugumanilor, până nu-i prea târziu.

— Ca să ne împuște la voi? se codi șovăitor Janko.

— Cine să te împuște? Ce tot îndrugi prostii? Grăbește-te cât mai e vreme, că mai târziu — când o să te tragem la răspundere…

— Cine să mă tragă la răspundere?

— Se știe cine — noi. Eu cel dintâi.

Janko răspunse, șovăind:

— Tu? Asta-i frumos! Nu vezi că ești legat? Te ducem la comandant și încă îți mai dă nuna să amenințI? Vrei să ne judeci?

— Uf, Janko, nătărăule! îți închipui că tu mă poți lega pe mine, hai? S-au dus vremurile acelea, prietene! în patruzeci și unu, eu m-am dezlegat pentru de-a pururi. Acuma-i degeaba: poți să îndrepți tunurile cu buza spre mine, poți să călești oțel pe capul meu — nu-ți folosește la nimic; eu tot nu mă dau…

Nikoletina se întoarse și, după ce-l măsură de sus până jos pe însoțitorul său, urmă privindu-l cu dispreț:

— Crezi c-ați făcut vreo scofală, dacă mi-ați cetluit mâinile cu funia voastră râioasă? Ei, dragul meu! Poți să mă și împuști, și să mă arunci în groapa cea mai adâncă: dar eu, când are să bată ceasul, o să vin înaintea ta, ca să te judec. Mă-nțelegi?

Însoțitorii schimbară între dânșii priviri îndoielnice. Janko strecură printre dinți, amărât:

— Vorbești și tu vrute și nevrute.

Deodată Nikoletina se opri și ordonă cu asprime:

— Hai, dezlegați-ne mâinile și veniți cu noi, ca să vă facem oameni. Haideți, nu mai căscați gura, repede!

Janko se opri, îşi privi nehotărât tovarășii; apoi se apropie de Nikoletina și începu să-i dezlege funia de la mâini. Câteva clipe, după ce sfârși, mai ținu puțin legătoarea între degete, apoi îi dădu drumul în iarbă:

— Acuma, Nikola, fă ce vrei.

— Tu, Janko, iar o iei razna… Nu pot să fac ce vreau eu, ci ceea ce poruncește dreptatea noastră. Întinde-mi o mină prietenească și hai să mergem împreună.

Janko îşi luă arma de pe umăr și o predă lui Nikoletina; apoi îi strânse mâna și rosti cu o adâncă ușurare sufletească:

— Acuma-i totul în regulă, ai?

— De bună seamă! Dacă n-ai învățat lecția, copiaz-o de la mine, cum făceai pe vremuri. Școlarul mai bun îl ajută pe cel slab, rânduiala asta are cătare și la noi. Nu-i așa, Jovica, înflăcăratule lozincard?

UN TOVARĂȘ DE DRUM CU NABĂDĂI

Nikoletina Bursać călătorea de la brigada sa la comandamentul din spatele frontului. Ducea corespondență și trei milioane de lire; iar pe lângă asta i se dăduse pe cap și o fetiță de vreo șase ani, o evreică. Trebuia s-o predea la comandament ca să fie găzduită în vreun sat din inima teritoriului liber.

— Cum să merg eu cu asta, oameni buni? boscorodea Nikoletina, uitându-se cu ciudă la fetiță. Nici nu știu cum se umblă cu copiii. Nu mă pricep de loc la treburi de-astea.

— Ian te uită ce vorbești! Că n-o fi mină fetița, ca să explodeze, îl dojeni secretarul statului-major.

— Nu zic că-i mină… Da dacă pe șosea dau peste tancuri? Atunci ce să mă știu face cu ea?

— Ehehei, dar ciufut om mai ești, mama ei de treabă! îi spuse prietenește secretarul. De atâtea ori te-ai descurcat până azi cu o cogeamitea pușcă-mitralieră, iar acuma ți-ar veni greu să iei fetița la

subsuoară și s-o împungi la fugă! încearcă să vezi ce ușoară-i, ca un fulg.

— Hm, un fulg! Una e pușca-mitralieră și alta-i o ființă vie.

— Auzi vorbă! se încruntă secretarul. Am scăpat copilul, cu vreo două zile în urmă, dintr-un camion de-al ustașilor, iar tu acuma te codești. Ce vrei să facem cu fetița, s-o aruncăm?

— Pentru numele lui Dumnezeu… da cine-a spus asta? se miră flăcăul.

Supusă și încrezătoare, fetița porni de îndată în urma comandantului.

Nidžo se bucură că fetița nu se teme de dânsul, dar încă nu era în toate apele lui.

— Ia spune-mi, fato, ți-i frică de mine?

— Nu mi-i frică, răspunse fetița, uitându-se la dânsul liniștit și sincer cu niște ochi mari, negri — fapt care-l făcu pe luptător să-și întoarcă privirile în altă parte și să mormăie:

— Ian te uită cum privește ea fără sfială, ca una mare. Hm, femeia e femeie: nu se teme nici de Dumnezeu.

Se uită la dânsa pieziș, cu coada ochiului, și se miră: oare de ce neam o fi, că are părul roșcat? Parcă spuneau unii azi-noapte că-i evreică, jidovcuță, sau cum le-o mai fi zicând.

— Ia ascultă, cum te cheamă pe tine?

— Erna.

„Erna, se gândi el, oare ce fel de nume poate să fie? Turcesc, șvab sau cum? Poate-i chiar ovreicuță, cine știe… Ei, Nidžo, Nidžo, se vede treaba că vei avea de-a face cu tot soiul de nații în răscoala asta…”

Apoi îşi încetini pasul și o întrebă:

— Micuțo, ce ești tu?

— Ma rog?

— Nu trebuie să te rogi de mine, că nu-s via1 dică. Te-am întrebat: ce ești?

— Fetiță.

— Văd eu că ești fetiță, că nu ăi fi comandant de batalion, se opri Nikoletina, holbându-și ochii. Adică vreau să zic ce ești: sârboaică, croată, musulmană?

Fetița se opri și ea, privindu-l pe ostașul zburlit, cu picioarele crăcănate și cu pistolul-automat în mină, și deodată începu să tremure cu ochii pironiți asupra figurii lui Nidžo.

— Ce-i? Ce s-a întâmplat? se încruntă comandantul.

— Nene, tu vrei să mă omori? se bâlbâi copilul.

— De ce, toanto? Ce ți s-a năzărit așa, dintr-odată?

— Pentru că-s evreică, răspunse în șoaptă fetița.

— Da să te aibă Domnul în paza lui! mormăi necăjit partizanul. Ce sunt eu, fascist sau ce? Ce propagandă mai e și asta?

Erna îl privea mai departe pe Nikoletina fără să clipească. Parcă-și spunea în sine: de la o matahală ca asta te poți aștepta la orice.

— Ce-i? Ce stai așa înlemnită? Ți-i frică de mine?

— Mi-i frică! şopti fetița.

— Ți-i frică, ți-i frică! Și ce să facem acuma? Iată, vrei să duci tu pistolul-automat, dacă te temi c-am să te omor? Na, ține-l!

Nikoletina agață micuții de gât pistolul-automat și sâsâi de ciudă:

— Dracu' m-a pus să te iau cu mine! Acum trebuie să stau o jumătate de ceas, ca să te lămuresc. Ia spune-mi, îți mai este frică?

Fetița îşi coborî privirile, clipi, apoi răspunse nehotărât:

— Mi-i frică.

— Ia te uită, drace ! izbucni Nikoletina, lovindu-și coapsele cu palmele. Acuma de ce-ți mai este frică, bătu-te-ar Maica Precista, spune, de ce? Uite și eu sunt evreu ca și tine, îți jur pe Sfântul Nicolae. Crezi că pe noi ne-au hăituit mai puțin decât pe voi? Pe dracu' !

Fetița tăcu cu ochii în pământ, umbriți de genele sale lungi. Doar părul des, arămiu, îi strălucea metalic. Ce-ar mai putea născoci omul?

— Păi bine, frate, ce mai vrei de la mine? izbucni partizanul, desfăcându-și brațele în lături. M-ai dezarmat, mi-am schimbat credința de dragul tău, am capitulat ca vechea Iugoslavie și tu tot nu ești mulțumită… Vrei să sar în pârâul acela din vale, sau ce dorești?

Nikoletina se apropie de podețul de lemn și se aplecă deasupra apei acoperite de mătasea broaștei.

„Ferească sfântul să mă prăvăl de aici, că l-aș vedea pe naiba”, îşi zise în sine Nikoletina.

Fetița se uită pe sub sprâncene, cu părere de rău, la partizan; apoi se mișcă din loc.

— Hai, mergem mai departe? o întrebă Nikola.

— Mergem! răspunse ea cu tristețe.

Fetița se legăna în urma lui Nikoletina cu pistolul-automat atârnând de gât. După câtăva vreme ea rosti încet:

— Nene, e grea pușca.

— Păi cum să nu fie grea? Dă-o la mine că ți-o duc eu.

Încetul cu încetul teama o părăsi pe fetiță, care începu chiar să întrebe câte ceva:

— Nene, în ce stradă mergem acuma?

— Ce spui?

— În ce stradă mergem?

— Ce tot vorbești acolo? Ce stradă visezi? Nu înțeleg ce vrei să spui.

— Uf, nene, dar prost mai ești!

— Prost e unchiu-tu, nu eu! Nikoletina se uită botos la micuță și mormăi: Ian te uită la dânsa ! S-a și învățat cu strada. Nu-i niciun fel de stradă. Mergem în pădure, drăguțo!

— Dar în pădure sunt tâlhari, rosti grav fetița.

— Asta-i bună: tâlhari! Pesemne te-ai dat și tu după zvonurile fasciștilor. Tâlhari sunt la oraș, pe străzile tale de care vorbești.

Amândoi urcau la pas dealul printre rariștele de mesteceni. Deodată fetița se apropie în fugă de Nikoletina și-l apucă de mânecă:

— Nene, uite lupul!

Nikoletina cercetă cu privirea partea spre care erau pironiți ochii fetei și pufni în zeflemea:

— Hm, ăsta ți-i lupul? Nu vezi că-i un măgar al vreunui țăran de pe aici? Partizanul măsură bosumflat micul dobitoc, ca și cum acesta ar fi avut vreo vină, și rosti cu ciudă: Ia uitați-vă la dânsa: lupul! Atunci să-mi spui mie: care dintre amândoi e prost — eu ori tu?

Când drumeții ajunseră sub pădurea de stejar, Nikoletina se opri şi-şi îndreptă centura, de care erau prinse încărcătoarele pentru pistolul-automat.

— Ai obosit, micuțo? Să ne așezam!

Comandantul se lăsă sub cel dintâi stejar întâlnit în cale, se întinse cât era de lung, îşi puse traista cu milioanele sub cap și începu să cuvânteze mulțumit:

— Ehei, știa burghezia cum să trăiască: se băga la umbră, îşi punea milioanele sub cap și habar n-avea.

Prinse chiar să-l fure somnul, când deodată îl trezi țipătul fetiței:

— Vai, ce-i aceea? Nene, nene!

Nikoletina se sculă în capul oaselor și se uită zăpăcit în pădure. Pe o tulpină din apropiere urcă repede o umbră și se mistui printre crengi.

— Ce-ai mai văzut? Nu cumva cea de colo?

Apoi aceea-i o veveriță. Zăpăcito, nu stârni panică ! Am crezut c-a răsărit vreo patrula inamică.

Cu ochii țintă la copac, fetița porni de-a-ndărătelea spre Nikoletina.

— Nene, mi-i frică.

— Altă belea acuma ! făcu el semn de lehamite cu mâna. Știam c-o să am de furcă cu tine. Dar ce-o să fie pe șosea, când or da tancurile peste noi? Ce-o să te mai sperii atunci? Ne vei da de gol cu țipetele tale, și-atunci chiar că ne-am dus dracului.

Erna îndrepta asupra lui o privire înțeleaptă și serioasă:

— Nene, mie nu mi-i frică de tancuri.

— Oho, asta-i bună! rămase cu gura căscată comandantul. Cum? Tu, așa de sperioasă, nu te temi de tancuri?

— Nu mi-i frică de ele. În fiecare zi treceau tancuri pe strada noastră: și mici, și mari… Oamenii se tem, iar noi copiii — de loc!

— Ian te uită!

— Dar ție, nene, ți-i frică de tancuri?

Nikoletina tuși ușor și se uită stingherit împrejur, vrând parcă să vadă dacă nu-l aude careva.

— Păi, cum să-ți spun… Ca să vezi ce întrebare… Dacă ție nu ți-i frică, adică de ce să mă tem eu? Așa… mi-i nu știu cum, când le aud nechezând la urcat dealul… da încolo, hm!…

— Tancul are și un drac zugrăvit pe dânsul! rosti vesel fetița şi-şi ridică sprâncenele.

— Ei, asta o cred, recunoscu serios partizanul și căzu pe gânduri.

Fetița trecu de două-trei ori prin fața lui, privindu-l cu luare-aminte. După aceea ea se apropie de dânsul și-l atinse ușurel pe umăr numai cu un singur degețel.

— Nene, tu te-ai speriat puțin.

— Ce tot îndrugi, copilă? Adică de ce m-aș speria? tresări Nidžo adânc mișcat de această întrebare prietenească, rostită cu îngrijorare de fetița cea străină. Pentru a-și ascunde tulburarea, făcu o schimă caraghioasă și spuse fetiței mustrând-o: Da ce-i dai întruna cu „nene”? Nene-n sus, nene-n jos… Eu sunt Nikola… Unchiul Nikola, așa să-mi spui.

Comandantul partizan îşi aruncă traista pe umăr, luă pistolu l-automat și rosti serios, îndreptându-și centura:

— Mergem, tovarășă Erna?

— Mergem, unchiule Nikola.

TEATRUL PROFETIC

Anii războiului au trecut, unul după altul, și destui oameni învățați sau fel de fel de elevi s-au perindat prin compania lui Nikola, dar niciunul n-a cucerit într-atâta inima luptătorilor, lăsând urme neînchipuit de adânci în amintirea acestora, ca cel dintâi elev al lor.

— Eh, Elevul nostru…

Partizanii îl vor ține minte și pe „Elevul din Bihac”, venit după eliberarea acestui oraș, sau pe elevul acela vesel, căruia i se mai spunea „Flăcăiașul din Novi”… Nu-l vor uita nici pe „Elevul dublu” (de la Școala normală a fost dat afară, iar de la Comerț s-a retras singur), nici pe „Elevulcălugăr” din Sański Most și nici pe „Elevul de lemn” din Pritoka. Fiecare dintr-înșii au avut poreclă sau nume după locul de baștină. Numai cel dintâi elev al companiei rămăsese fără poreclă, zicându-i-se doar „Elevul”, și atât. Acesta umbla la liceu și compania i-a spus „Elevul”. Deși ducea același trai și se lupta ca orice alt partizan, el a rămas mai departe pentru dânșii tot sub înfățișarea de elev.

Mai târziu s-au încorporat în companie elevi mai chipeși, mai instruiți și mai curajoși, dar niciunul nu se pricepea să istorisească așa de frumos și de atrăgător lucrurile învățate de dânsul. Niciunul nu era atât de firesc și de simpatic ca povestitorul acela pirpiriu. Pe lângă asta, se știa că-i orfan, țăran ca și ei, care cunoaşte moarea unui unchi aspru și fără suflet. Îl călieră dormitul într-un șopron pustiu, deșteptatul în frig dimineața, praful și sudoarea treierișului… Partizanii îl socoteau un băiat de teapa lor, chinuit și flămând, dar destul de isteț și încă tare de vină — pentru ca acolo, undeva, la oraș, să fie în stare de a se lua la trântă, într-un liceu misterios, cu cartea și cu știința. Da, el era cel dintâi din lumea lor, stăpân pe știință, cel dintâi văzut și ascultat cu ochii și cu urechile lor.

— Se joacă ca-n bumbi cu știința, spuse o dată, încântat, Nikoletina, ceea ce dădu o brumă de curaj fiecărui luptător din companie: dacă-i în stare Elevul, oare de ce n-am fi și noi cu toții, măcar unii dintre ai noștri, cei mai tineri?

— E bun Hlizilă al nostru, ca plinea caldă, recunoștea deschis Nikoletina, pe când privea dintr-un colț figura luminoasă, străvezie a băiatului în timpul povestirii. Uitați-vă la dânsul: îi turuie întruna gura, umblă ca argintul-viu, parcă arde veșnic un focușor în sufletul lui.

Din simpatia asta adâncă față de Elev, mormăită de Nikoletina, i se iscă porecla de „Hlizilă”, cam zeflemistă (din pricina feței deschise și zâmbitoare a băiatului). Dar numele adaus nu se lipi de băiețandru. Partizanii se sfiau chiar să-l rostească înaintea Elevului, temându-se să nu aducă pe această cale o jignire cărții și științei. Numai când luptătorii nu se aflau împreună cu Elevul, de pildă pe câmpul de bătaie, li se părea că porecla de Hlizilă era la locul ei, nimerită pentru un visător aparte care, în mijlocul prăpădului și al măcelului, ardea de dor după știință, având darul de a-i vrăji și pe alții.

Într-o zi, Elevul se întoarse de la statul-major al detașamentului cu ranița plină de „material cultural” și numaidecât se apucă să aleagă luptători pentru pregătirea programului în vederea celei dintâi serbări artistice a companiei. Programul cuprindea câteva recitări, două cântece executate de cor și o mică piesă, pusă în scenă de dânșii, în care se arăta cum împușcă ustașii pe un învățător progresist, răzbunat în urmă de partizani.

— Ce-ar fi dacă Nikoletina ar juca rolul comandantului? propuse cu tot sufletul Elevul. E un om dintr-o bucată, un partizan sincer, știe să convingă…

— Ooo, nu, nu! se strâmbă comisarul politic al companiei, ca și cum l-ar fi apucat durerea de dinți. Nu te lega la cap dacă nu te doare. Nu-i bun de așa ceva.

— N-are destulă închipuire?

— Depinde, dracu' să-l ia: uneori n-are de loc; alteori — prea multă. Unul ca ăsta, dacă se înflăcărează, poate să ne facă vreo comedie: ar fi în stare să se ia la bătaie în serios.

— Peste putință!

— Ascultă ce-ți spun eu. Iar pe deasupra, după serbare, nu va consimți să-și scoată galoanele de comandant. Las' că mi ți-l știu eu!

— Păcat, frate, mare păcat! Ar fi fost un actor și jumătate! se jeluia Elevul plecând ca să-și îndeplinească sarcina de regizor.

Zi după zi, în clipele de răgaz, artiștii-amatori dintre partizani îşi repetau rolurile într-o șură veche de lângă cantonament. Făceau repetițiile pe tăcute și chiar cu oarecare sfială, până când se mai obișnuiră și începură să-și declame rolurile în glumă chiar în cantonament, în fața tuturora. Prinsese curaj până și sfiosul Jovica Jež: primise în piesă rolul de spion ustaș, care se dădea bine și se căciulea pe lângă „locotenentul ustaș" Tanasije Bulj.

Toate acestea, câte se auzeau și nu se auzeau, ajungeau la urechea lui Nikoletina care se prefăcea că știe mai mult decât de fapt, luând un aer nepăsător, dar ciulind veșnic urechile ca să afle ceva din născocirile Elevului. Numai din când în când i se părea că Jovica trecea măsura. Atunci se uita chiorâș la dânsul, cu ochii mijiți prin norul înecăcios al fumului de mahorcă și mârâia:

— Haide, hai, ghebosule, caută-l tu pe dracu'! Să-mi spui cuțu dacă comisarul n-are să-ți tragă într-o bună zi o săpunealâ zdravănă din pricina asta.

La serbarea care avu loc într-o clasă a școlii din sat, ticsită de lume, Nikoletina șezu chiar lângă comisar. Ascultă liniștit recitările și cântecele, lucruri cunoscute de dânsul încă din școala primară. Dar când se trase la o parte cortina și piesa se desfășură pe scenă, Nikola îşi luă o înfățișare serioasă și îşi lungi gâtul: așa ceva nu văzuse niciodată în viață. După câteva minute izbucni fără voie:

— Ia te uită! Păi ăsta-i Elevul nostru în civil.

— Da, joacă rolul învățătorului, îl lămuri în șoaptă comisarul.

Pe măsură ce se depăna firul acțiunii, fața lui Nikoletina se întuneca din ce în ce mai mult. În sfârșit, când în „spion" îl recunoscu cu siguranță, fără nicio îndoială, pe Jovica, el scrâșni din dinți și mugi stăpânit:

— Mmm!

— Ce-i? Ce ți s-a întâmplat? îl strânse de braț comisarul.

— Nimic!

Până la sfârșitul serbării se auziră tot timpul gemetele lui Nikoletina și scârțâiturile scaunului de sub dânsul. Iar când se lăsă cortina peste „spionul mort", Nikoletina se sculă cu zgomot, îl măsură cu mirare pe comisarul entuziasmat, apoi scuipă cu scârbă și se năpusti spre ieșire, făcându-și drum cu coatele:

— Dați-vă la o parte, ce căscați gura?

Mărșălui prin întuneric până la comandament, intra în șopron şi-şi trase pe cap pătura, îndoită în două sau în trei, ca să nu mai audă cântecele care veneau dinspre școală. Totuși nu putu adormi ușor și multă vreme slobozi din piept câte un muget greoi, înăbușit:

— Mmm!

Trei-patru zile după serbare Nikoletina se feri să se întâlnească cu Jovica; iar la Elev se uita de departe, pe furiș, oarecum stânjenit… Se vedea că-i chinuit de un gând tainic.

— Prea s-a cătrănit la fața Nidžo al nostru: pesemne o să avem la noapte schimbare de lună, glumea lunganul de Tanasije Bulj, trăgând cu coada ochiului să vadă dacă nu-l auzise cumva mitraliorul.

Abia mai târziu, înainte de atacul asupra localității Stări Majdan, pe când compania se odihnea într-o pădurice deasă de stejar, Nikoletina și Jovica se întâlniră întâmplător, mai departe de ceilalți.

— Care va să zică așa, secătură! izbucni cu o liniște prefăcută Nikoletina, rostogolindu-și ochii împotrivă-i și dând drumul din piept fumului de țigară, ca un adevărat nor. Ți-ai trădat prietenul, ai?

— Ce te-a pălit? Despre ce prieten e vorba? răspunse Jovica, încruntându-și sprâncenele.

— Nu mai face cu mine pe mironosița! se răsti la dânsul Nikoletina. Știi tu la cine mă gândesc — la Elev. Nu-ți mai aduci

aminte ce-a fost la școală, ai?

— Aha, te gândești la serbare, la piesa noastră… se dumiri Jovica…

Dar Nikoletina îi tăie vorba, cu și mai multă grosolănie:

— Da, da, despre piesă-i vorba… ce cotcodăcești așa?… Când ai fost spion…

— Vai, frate! Dar piesa a fost numai un joc: doar ai văzut și tu.

— Și de ce te-ai găsit tocmai tu, vecinul meu, să-l faci pe spionul? N-ai putut alege un erou mai cu scaun la cap?

— Da ce-i urât în asta? Ai văzut că și Elevul a jucat…

— Stai ! Nu te repezi. Ce-are a face scripca cu iepurele? Elevul și acolo, în fața copiilor din clasă, a vorbit ca și la companie, înaintea noastră: despre mare, despre cărți, despre știință… Iar tu și cu deșiratul de Tanasije Bulj ați tăbărât asupra băiatului ca să-i faceți de petrecanie. Și chiar i-ați făcut, zău așa!

— Nidžo, dar pe scenă a fost numai o glumă. Uită-te la Elev, că-i viu… Iar noi am rămas aceiași partizani ca și mai înainte.

— Ehei, aceiași, dar nu aidoma ! oftă amărât Nikola. Pentru mine nici Elevul nu mai este tot atât de viu ca odinioară, iar amândoi nu mai sunteți aceiași… Ascultă-mă pe mine. Abia acum am priceput că ai într-adevăr nas de spion, de trădător, care adulmecă pretutindeni și se bagă în toate ungherele. Numai după serbare mi-am dat seama ce suflet viclean ai, ce vulpoi șiret ești…

— Nu știu ce să cred, Nidžo: sau ai înnebunit, sau nu-i la mijloc decât o glumă proastă?!

— Ba glumă proastă a fost piesa de la școală, îl întrerupse mitraliorul. Să te prefaci tu în fața întregii companii, înaintea atâtor tineri, într-un tâlhar, într-o iscoadă, și să-l omori pe singurul școlar din unitate, unicul nostru băiat cu carte de la țară! Parcă am avea cine știe câți din tagma asta, ai? Nikoletina îşi zburli arțăgos sprâncenele: De ce n-ați dat în mine, mă deștepților, în mitralior: că atunci l-ați fi văzut voi pe dracu'. V-aș fi iertat de o sută de ori mai repede, dacă mi-ați fi luat mie capul în locul băiatului. Dar să ucizi pe un biet școlar care-și vede de creioanele și de cărțile lui…

— Nu pricepi, Nidžo, că noi am arătat numai ce fac fasciștii…

— Ați arătat și ați răsarătat; ați călcat însă în strâchini. Adică de ce trebuie musai să știe neamul nostru, împreună cu mine, că

hălăduiesc pe lume fiare care ucid un școlar, care omoară pe un adevărat învățător față de niște copilași? Ce nevoie avem de așa ceva?

— Așa, ca să luptăm mai bine, ca să… prinse să se bâlbâie Jovica.

— Ca să luptăm mai bine?… Păi știi tu, Jovine, că mie îmi îngheață mâinile pe mitralieră, când îmi aduc aminte de una ca asta? Mă tot gândesc: dacă așa ceva se află undeva pe lume, printre oamenii din carne și oase, se poate strecura cine știe pe unde, ajungând până aici. Și noi suntem tot din carne și oase. Dacă tu te-ai încumetat să joci asemenea blestemăție, înseamnă că răul nu moțăie liniștit, ci sapa, dă gaură cu sfredelul…

— Du-te-ncolo, Nidžo; te temi și de umbra ta.

— Mă tem, frate, zău că mă tem! recunoscu îngrijorat Nikoletina, dar ceva mai potolit. Pe cel ce năvălește din față asupra ta, îl culci la pământ cu mitraliera, dar otrava lui… veninul, cum să le oprești? Te uiți și, când colo, într-o zi, le descoperi în ochii celui mai bun prieten al tău… Nu-mi spune mie! Asta nu-i glumă! Iată, nu demult, în timpul luptei de la Carakovo, eu am dat foc unei case. Am lăsat pe un om fără acoperiș deasupra capului. Mă întreb: unde s-or fi adăpostind acuma copilașii săi?

— Ce să ne mai gândim astăzi la tâlharii ăia din Carakovo?

— Aha, spuneam eu că otrava lucrează, dădu trist din cap Nikoletina. Se strecoară, se furișează și nu cruță pe nimeni. Cum să se mai descurce omul? Numai Dumnezeu știe!

La câteva luni după serbare, Elevul a murit într-o luptă cu ustașii lângă Cina Vodă. Compania a rămas frântă de o durere mută după înmormântarea lui; dar cel mai zdrobit dintre toți a fost comandantul Nikoletina Bursać, ocrotitorul său de bunăvoie. În cantonament, el se cuibărea de obicei într-un colț și tăcea tot timpul, fuma neîncetat şi-şi plimba privirea de colo-colo căutând parcă pe cineva.

Văzându-l în starea asta, tovarășii se străduiau să nu pomenească de Elev față de dânsul. Într-un rând însă, pe când stătea împreună cu Jovica pe un pisc înaintea înălțimii de la Okanova Bukva, Nikoletina aduse cel dintâi vorba:

— La serbarea aceea, voi ați cobit moartea bietului meu Elev. Ehehei!

Jovica tresări, mirat.

— Da, da, voi i-ați menit moartea. Copiii se joacă de-a războiul, care până la urmă vine de-adevăratelea; așa și aici…

Jovica tăcea, îndurerat și el, neștiind ce să răspundă, iar Nikoletina urmă fără să-i pese dacă-i ascultat ori ba:

— Dacă Elevul a putut să moară în jocul acela, eu de îndată mi-am zis că asta i se poate întâmpla și aievea. Iar inima a și început să mi se strângă. Acuma, uite, sunt viu, sănătos, merg cu compania ca și înainte, dar ceva mă apasă pe suflet, ca și când aș fi pierdut încărcătorul de rezervă de la pușca-mitralieră. Lasă, că nu-s așa de prost. Știu bine că una-i încărcătorul de rezervă, și alta băiețașul acela vesel, cu carte; dar asta-i… Sărmanul meu Hlizilă!…

CONTROL ÎN BIHAĆ

După câteva săptămâni de la eliberarea Bihacului, comandantul Nikoletina Bursać se pomeni din nou, împreună cu compania sa, în acest oraș mare de pe râul Una.

Un subțire lințoliu de zăpadă acoperă orașul și-i o liniște de-ți țiuie urechile. Neîncrezătorul comandant se uită bănuitor în toate părțile și, oprindu-și privirea asupra comandantului de pluton Jež, îi spune:

— Jovica, oare de ce o fi amuțit Bihaćul, ca pruncul după scăldătoare? N-ar fi mai bine să ne desfășurăm în trăgători? Dacă vor începe să ne împroaște de la ferestre, va fi prea târziu!

Nikoletina se aflase pentru întâia oară în viață în fața Bihaćului cu vreo lună mai înainte, pe la începutul lui noiembrie, când brigăzile din Kraina pregăteau atacul asupra orașului. Aici comisarul brigăzii le ținuse o cuvântare despre aniversarea Revoluției din Octombrie care, Dumnezeu știe de ce, avusese loc la 7 noiembrie. Amintise și tunurile grele de pe crucișătorul „Aurora”, și atacul Palatului de Iarnă, încât Nikola, în timpul celor două zile de tărăboi și de bubuituri, ajunsese să amestece Bihaćul cu Petrogradul, octombrie cu noiembrie, iar „Aurora” cu aruncătoarele de mine. În sfârșit, când Nikoletina, negru de fum și mânjit de unsoare, pătrunse în

încăpătoarea mănăstire a preacuvioaselor maici din mijlocul orașului, se crezu ajuns cu adevărat în acel faimos Palat de Iarnă, îi trecu fierbințeala abia când în juru-i foșniră rasele negre ale călugărițelor în panică.

— Ptiu, Doamne, iartă-mă ! Descurcă-te, Jovica, dintre fustele astea cât mai suntem în toate mințile. Cât mă privește pe mine, eu nu mă pricep nici la femei, nici la teologie…

În zilele următoare, ori de câte ori trecea pe lângă mănăstire, Nikoletina întorcea capul și îşi strâmba nasul, ca și cum ar fi dat peste o varză murata în putrefacție.

— Hm, Palatul de Iarnă — un fleac! Abia am izbutit să scap din fustele femeiești.

Intrând a doua oară în Bihac, Nikoletina adulmecă de la cele dintâi străzi un aer aparte, sărbătoresc și liniștit. Să fie din pricina zăpezii de azi-dimineață sau cine știe de ce? nu se putu desluși Nikoletina. Totuși, ca orice bun ostaș, nu se arătă încântat de frumusețea și de tăcerea de acolo…

— Hm, treabă de țivili! Pesemne doarme spatele frontului…

Ici-colo pe case — steaguri arborate… Cu cât te apropiai de centru — tot mai multe drapele… Abia într-un târziu Nikoletina se dumiri și-l caută cu priviriea pe comandantul de pluton Jež:

— Jovica, oare nu s-o fi deschis *skupştina?* Nu s-o fi proclamat guvernul, sau cum îi mai zice?

De când fusese rănit Pirgo, comisarul companiei, în lupta de la Cazin, Jovica ajunsese un fel de consilier politic neoficial al lui Nikola. Deși bietul Jovica nu se pricepea în politică nici cât comandantul său, totuși Nikoletina îl întreba mereu, ca pe-un vecin răbdător și bun la inimă, însemnând pentru dânsul un sprijin sigur și sincer, ca și când și-ar fi rostit ceva cu glas tare sie însuși. Tot ce și-ar fi spus și și-ar fi dorit el singur, îi răspundea de fiecare dată Jovica cel zgribulit.

Cu toate că Jovica făcea parte din rândul luptătorilor tineri, întreaga companie îi spunea numai „tată”, deoarece avea umerii căzuți bătrânește, aidoma ca și părinții lor. Rămas orfan din fragedă copilărie, pe fața lui se întipărise o veșnică îngrijorare. De aceea, când te uitai la dânsul, îți spuneai numaidecât: ăsta-mi poartă și necazurile mele!

„Tata” Jovica clipi repede din ochi, chinuindu-se parcă să-și aducă aminte, și se zgâi prostește la Nikola.

— Ia ascultă, nu cumva se ține adunarea ceea… cum dracu’ îi zice? repetă mai tare Nikoletina, frecându-și nemulțumit fața nebărbierită.

— Aha, păi da, așa-i! rosti iute Jovica. Dă cum îi spune, frate?

Clipind înainte, Ježz cotrobăi repede prin raniță, scoase o foaie de hârtie în parte ruptă, îşi aruncă ochii pe dânsa și, în cele din urmă, încheie cu tristețe:

— Nu-i… am fumat-o… uite — aici fusese scris.

— Ai fumat materialul politic? îl dojeni Nikoletina. Mă, da bună poamă mai ești!

— Ce să fac, dacă toată compania cere hârtie de la mine?

Deși nu le venea la îndemână, amândoi cerură lămuriri de la un elev de curând venit în companie și care era băștinaș din Bihac. Acesta le spuse că tocmai se ține în oraș sesiunea VAENI[17] — Vecea antifascistă pentru eliberarea națională a Iugoslaviei.

Din pricina vânzolelii și a larmei de după eliberarea Bibanului, când fusese rănit și comisarul companiei, nimeni n-avusese răgazul să-i lămurească, limpede și de-a fir-a-păr, pe luptătorii lui Nikola ce-i aceea: VAENI, așa că mai toți îşi închipuiau că la Bihac se întrunea guvernul partizanilor. Novicele acela de elev încercă, după priceperea lui, să le dea mai multe lămuriri; dar luptătorii nu-l prea ascultară și cu atât mai puțin îl crezură: ce știe el, sosit abia în ajun la companie, și care pe deasupra mai purta la gât un fular de mătase, ca domnișorii. Ehehei, de-ar fi fost acolo Elevul lor, altă făină s-ar fi măcinat la moară!

Nikoletina pășea rar și tăcut pe lângă coloană, purtând parcă o piatră de moară în spate; iar după ce-și cantonă compania în oraș, îl chemă pe Jovica mai la o parte:

— Mă duc să văd ce se întâmplă acolo. Nu strică un mic control.

— Unde te duci?

— Acolo, la VAENI ăla.

— Da ce treabă ai cu el?

— Ian te uită la dânsul! se înfurie comandantul. Se face guvernul, adică comandamentul de stat; iar tu mă întrebi ce treabă

am acolo? Vreau să văd, asta-i!

Nikoletina o luă la picior cu fața înnourată și cu pași hotărâți, mărșăluind spre clădirea unde se ținea sesiunea. Privind-o pe dinafară, îi făcu impresia că în noiembrie luptase chiar în jurul acestei clădiri; gândul îl înaripa și mai mult.

Înaintea ușii îl opri o santinelă:

— Hei, tovarășe, încotro?

— Să bag și eu un pic capul în sală, răspunse preocupat Nikoletina și dădu să treacă înainte.

— Nu-i voie, tovarășe!

Nikoletina zvâcni, ca și cum ar fi primit o lovitură, și se uită crunt la santinelă.

— Cum nu-i voie? Ce tot îndrugi?

— Nu-i voie, înăuntru îi ședință.

— Păi de aceea am și venit.

Partizanul îl chemă pe comandantul gărzii care, după ce stabili că Nikoletina nu era nici delegat, nici invitat, dădu negativ din cap.

— Nu-i voie. Da ce vrei să faci înăuntru?

— Vreau să văd cine-i acolo.

— Ian te uită! Asta-i treaba ta?

Nikoletina se făcu foc și pară:

— Auzi ce spune: că nu-i treaba mea! Merg pe-al doilea an de o înd îmi vărs sângele și stau cu moartea în față. Iar acuma, când se pune țara la cale, cineva nu-mi da voie să mă uit ce se petrece acolo. N-ai brodit-o, fârtate. Eu am tot dreptul… !

Comandantul gărzii cedă puțin:

— Nu-ți spune nimeni, tovarășe, că n-ai dreptul să te amesteci în treburile acestea, dar… intrarea este oprită în timpul lucrărilor. Așa-i ordinul.

— Stai puțin, tinere, să nu-ți închipui cumva că vreau să bat toba și să ridic în picioare toată sala. Intru încetișor și îmi vâr numai capul prin deschizătura ușii ca să văd cine-i înăuntru.

— Nu-i voie, tovarășe! Nici asta nu se poate.

Nikoletina se scărpină nerăbdător:

— Bine, atunci lasă-mă să mă apropii târș și să mă uit numai puțintel de după ușă.

— Mă, tu ești pesemne nebun sau râzi de mine? se încruntă comandantul gărzii. Auzi la el? Să te furișezi târâș la sesiunea VAENI? Bagă-ți mințile în cap !

— Ce te miri? se fuduli Nidžo. În timpul luptei am străbătut de-a bușilea jumătate din Bihać și acuma să nu pot face zece pași până la sală !

Comandantul gărzii oftă, nemaiavând parcă ce să răspundă. Nikoletina se uită la Jovica Jež, care stătea la trei-patru pași de dânșii, și-i spuse, jumătate supărat, jumătate în glumă, făcându-i cu ochiul:

— Auzi, Jovica, nu mă lasă nici să-mi bag nițeluș capul pe ușă. Mi se pare că nu-i ceva în regulă aici.

— Ce nu-i în regulă? îi tăie vorba comandantul, încruntându-se.

— Cum ce? se răsti Nikoletina. Dacă aici se alcătuiește guvernul nostru, al partizanilor, de ce mi se ascunde treaba asta și se iau atâtea măsuri de prevedere? De ce n-am voie să mă uit o țâră? De!

— Uite-așa, n-ai voie, și pace bună! se împotrivi comandantul gărzii fără nicio altă lămurire.

— Cum adică! Chiar nu mă lași să-mi văd propriul meu guvern? izbucni Nikola, făcându-se ca ceara la față și împieptoșindu-se într-însul.

— Nu, și ce mai vrei?

Nikoletina se întoarse scurt și strigă:

— Jovica, cheamă compania!

Jovica și comandantul gărzii rămaseră o clipă descumpăniți.

— Ce fel de companie? se încruntă comandantul.

— Compania mea! mormăi Nikoletina. Dacă am putut străpunge cazematele din fața Bihaćului și am trecut pe un pod bătut de cinci mitraliere, n-au să ne oprească acuma putregaiul ăsta de ușă și două santinele!

Jovica se apropie de comandant și-i şopti cu îngrijorare:

— Lasă-l, tovarășe, să se uite puțin, dracu’ să-l ia! Altfel, cât îi de trăsnit, o să ne facă de basm. Compania îl ascultă orbește.

Comandantul scuipă de necaz și privi crunt curelele încrucișate de pe pieptul lui Nikola.

— Hai, lasă aici arma și te duc să te uiți puțin.

Ochii lui Nikoletina încremeniră.

— Arma? Ce armă? Am jurat să nu lepăd arma până la Berlin și n-am s-o las nici aici, chiar de-ar fi s-o văd în sală pe Sfânta Fecioară!

— Fă, frate, cum știi! dădu din mână a lehamite comandantul, care se săturase de ciorovăială, și-l petrecu în clădire pe Nikoletina, împreună cu santinela; întredeschise cu grijă ușa și-l chemă în șoaptă: Hai, dar numai nasul să ți-l bagi!

Nikoletina se aplecă, îşi opri răsuflarea și se uită cu un singur ochi prin deschizătura ușii. După câteva clipe comandantul îl auzi şoptind:

— Dihai! Păi aici îi aproape numai armată! Apoi, ca și cum și-ar fi deslușit lui însuși cum stăteau lucrurile, adăugă ceva mai potolit: Păi, s-a răsculat toată țara. Chiar și bunicii au îmbrăcat uniformă. Uite și un popă, Doamne sfinte!

Întinzându-se să vadă cât mai bine, Nikoletina îşi vârî tot capul în sala adunării. Delegații de la margine îşi întoarseră capetele, simțind că-i trage curentul de la ușă. El se retrase numai când i se păru că-l băgase de seamă însuși comandantul de la masa prezidiului.

Înflăcărat și puțin amețit de tulburare, Nikola abia îl zări pe comandantul gărzii în semiîntunericul anticamerei și-i spuse dând mustrător din cap:

— Va să zică așa? Nu mă lăsai să văd frumusețea asta — această, această… tii! Parcă însuși cneazul Lazar i-ar fi poftit la ospăț…

— Ei, tovarășe, doar ți-am spus: ordinu-i ordin.

— Hm, se vede că străbunii tăi l-au slujit pe împărat, de altfel ca și ai mei. Te-ai înțepenit aici în ușă, și mai multe nu! Când am văzut că te împotrivești atâta, mă și speriasem: îmi ziceam c-o fi venit vreunul din guvernul de la Londra…

— Dar și tu ai cam sărit peste cal…

— D-apoi cum! S-au adunat toți vecinii mei, țărani, comandanți, delegați; iar tu te-ai proțăpit aici…

— M-am proțăpit, vezi bine, dar ca să păzesc ce-i al meu, nu moșia lui Alajbeg.

— Oho, ian te uită! Văd că te pricepi să-l iei pe om pe un plan subțire! căscă gura Nikoletina, minunându-se. Aici să știi că ai dreptate! Zău că ai dreptate!

Nidžo căzu puțin pe gânduri și, ieșind în stradă, adăugă pe un ton cât se poate de prietenos:

— Dar și eu am dreptate, tovarășe, trebuie să recunoști. Gândeşte-te numai: eu lupt, îmi vărs sângele, și deodată mă pomenesc că cineva de după o ușă îmi pune mâna în piept. Cât ai clipi, s-a dus totul de râpă. Parcă n-aș fi fost nicăieri, parcă n-aș fi făcut nimic. Nu-i așa, Jovica, bunul meu prieten?

ÎN TOVĂRĂȘIA UNUI POET

Comisarul politic al batalionului primise o sarcină puțin obișnuită: să asigure unui bătrân poet cunoscut o călăuză care să-l conducă de la unitatea sa până la statul-major al detașamentului vecin.

Poetul sosise încă de cu seară, dormise și se odihnise, iar acum se plimba pe sub cireșii înfloriți de lângă clădirea statului-major, vorbea cu el însuși și zâmbea distrat cine știe cărui gând.

— Din pricina lui cât pe ce era să cad la examenul de capacitate! se miră comisarul, privind pe fereastră. Și uite, a venit vremea ca eu să-l apăr și să răspund de viața lui. Cine și-ar fi închipuit! Dacă m-aș fi îndeletnicit temeinic cu opera lui, acuma aș fi putut intra în vorbă cu dânsul, pe când eu… nici nu îndrăznesc să-l întâmpin, zău așa! Dacă îmi pune cumva vreo întrebare, nu mă fac de râs pentru toată viața?

În ajun poetul îi făcuse impresia unui bătrân obosit, un moșneag în haine civile, o apariție neobișnuită printre atâtea uniforme de partizani, pe când dimineața, pe covorul de verdeață însorită, sub spuma strălucitoare a cireșilor înfloriți, comisarul recunoscu în făptura aceasta pe scriitorul cu renume, împotriva căruia tuna și fulgera propaganda dușmanului. Subțirel, pe gânduri, o umbră de om, el se plimba liniștit. În zadar ai îndrepta asupră-i mitraliere, tancuri… Numelui și slavei sale nu i-ai putea pricinui niciun rău!

— Ăsta-i, oameni buni, un adevărat poet! Iar eu am norocul să-l văd cu ochii mei.

Dis-de-dimineață comisarul trimise după Nikoletina Bursać, împreună cu grupa lui. Poetul va fi în cea mai deplină siguranță, fiind dat pe seama lui Nidžo, care știe și cu ochii închiși drumul până la detașamentul vecin. E un om de încredere, viteaz, care — de-ar da peste vreo belea în călătorie — nu l-ar lăsa de izbeliște pe poet, chiar de-ar fi în joc capul său.

Din crâng se auzi un cântec. Bătrânul se opri și ascultă cu luare-aminte. Comisarului i se păru că șoaptele însuflețite ale vajnicului romantic ajungeau până la dânsul.

— Vai, ce frumos cântă!

Grupa ieși din pădure ca un cârd de gâște. În fruntea șirului mergea Nikoletina — o matahală flocoasă cu pușca-mitralieră pe umăr.

Văzându-l, comisarul izbucni supărat:

— Cum îşi ține arma, parcă ar duce un miel fript în țiglă la vreun hram bisericesc. Ce-are să zică de noi omul ăsta străin? Ne facem de râs!

Și, ca un făcut, Nikoletina îl băgă de seamă numaidecât pe domnul cel cu pălărie. Atunci coti din mers, ca să treacă drept pe sub cireși și să vadă mai de aproape cine ar putea fi drumețul.

— Uite ce bățos se ține moșneagul, îşi zise el. Are și stea la pălărie.

Nikoletina tocmai deschise gura ca să râdă, când bătrânul se uită la dânsul și, apropiindu-se, îl bătu pe mușchiul brațului ou mânuța-i albă și plăpândă:

— Ehehei, ian te uită, un adevărat Miloš Obilić[18].

Surprins de gestul bătrânelului, Nikoletina mai întâi se opri încurcat. Dar când unii din spate izbucniră în râs, el se răți la dânșii, sfidându-i:

— Ce-i cu voi? Ce nechezați? Obilić — se înțelege că Obilić! Ce credeți? rosti el jumătate în serios, jumătate în glumă.

Iar când bătrânul clătină din cap a încuviințare, Nikoletina trecu în dreptul lui și spuse gesticulând:

— Adevărat grăiești, moșule! Sârbul, cum simte la brâu că-l strânge centura cazonă, se și vede la Kosovo.

Mai pe urmă, în fața statului-major, comisarul politic stătea plin de îngrijorare, dând încurcat din mâini și clipind sperios:

— Cine te-a pus să treci pe acolo și să intri în vorbă cu tovarășul acela? Dracu' știe ce i-ei fi spus!

— Nimic, tovarășe comisar: moșul m-a făcut Obilić, iar măgarii mei au izbucnit în râs…

— Ce moș, pentru numele lui Dumnezeu! Știi tu cine este persoana aceea? Vino înăuntru!

În cancelarie, comandantul de grupă, cam fâstâcit, se încruntă, așteptând beșteleala șefului. Comisarul pufni dojenitor:

— Auzi la el, moș, ai? Nu mă mir de loc că aud așa ceva din gura ta. Comisarul se lăsă greu pe un scaun și, încruntat, îl privi țintă pe Nikoletina: Urs din Kraina, ce ești ! Știi tu că acel-ai un mare poet? Ai auzit tu vreodată de așa ceva?

— Cum să nu! se îmbufnă Nikola. A fost și-n sat la noi un poet. La o șezătoare, noi, flăcăii, l-am bătut măr.

Comisarul se apucă de cap:

— Doamne-Dumnezeule, pe cine am ales eu drept însoțitor al poetului? auzi, să lovești un poet! Și de ce-ați făcut-o, bătu-v-ar sfinții?!

— Ne-a scornit un cântec. Și-a bătut joc de flăcăii noștri. Au râs de noi cinci sate.

— Și-a bătut joc, ai?

— Întreabă pe oameni. Umblam după jderi prin Grmee, iar el… om fără obraz… se apucă să brodească verzi și uscate… ticlui câte-n lună și-n stele. Eu mi-am rupt, de pildă, nădragii într-un tufiș și m-am zgâriat; iar el de colo zice: „Bursać flăcăiandrul, nene, a rămas făr' de izmene!" la spune: care nu l-ar fi bătut?

Comisarul izbucni în râs:

— Măi omule, ăsta-i alt soi de poet. Știi, cam așa cum sunt rapsozii care au cântat pe Marko[19] și lupta de la Kosovo!

— Atunci îi altă mâncare de pește.

— De bună seamă, măi frate-miu! Să pună fasciștii mâna pe dânsul, s-ar bucura mai mult decât dacă le-ai preda cinci batalioane de-ale noastre. Da ce zic eu cinci…

Nikoletina căscă gura și se aplecă spre ferestruică:

— Cum? Cinci batalioane pentru bătrânelul de colo! Păi până și Jovica al nostru ar putea să-l care în raniță!

— Ei, las-o mai domol! auzi comedie, să-l duci pe poet în raniță! Ce? Nu v-a vorbit despre dânsul comisarul companiei?

— Aha, va să zică ăsta-i înțeleptul cel vestit care scrie cărți și despre care spuneau fasciștii la radio că l-am luat cu de-a sila.

— Da, da, da! adeveri repede comisarul. El este, în carne și oase.

— Vai, oameni buni, lăsați-mă să mă închin de-a mirare! izbucni prostit Nikoletina. Să mă trăsnească unul Dumnezeu dacă nu-mi ziceam că o fi vreun inginer hotarnic bătrân.

Nidžo se întoarse la grupa lui îngrijorat și năbădăios:

— Frumos v-ați mai înfățișat adineauri înaintea tovarășului celui bătrân, acolo pe pajiște! Ați behăit și v-ați ghiontit ca niște țapi.

— Na-ți-o bună! îl înfruntă oacheșul Tanasije Bulj. Mă rog, ce te-ai supărat așa?

— Toți suntem supărați, și încă cum! rosti serios comandantul de grupă. Știți voi cine-i acela?

Când Nidžo pronunță numele poetului, ochii Elevului tresăriră:

— Vai de mine, cum de n-am știut! Lasă-mă măcar acuma să mă uit oleacă la dânsul!

— Stai, stai, măi băiete, vei avea vreme să te saturi privindu-l, spuse Nikoletina cu glas cântat. Azi îl însoțim tocmai până la Bjelajski Skokovi…

Elevul se schimbă la față și se așează din nou pe buturugă:

— Chiar noi? Nu știu, zău, cum o să îndrăznesc a merge alături de dânsul… că uite, numai gândindu-mă, mi sau și tăiat picioarele.

— Hm, și tu încă ești școlar, rosti cu voce șuierată Tanasije Bulj. Atunci ce-o să ne facem noi, ăștia fără glagore în cap?

— Vouă vă este mai ușor, că nici nu știți bine cine-i acesta, pe o înd eu… Nici nu-mi dau seama ce-i cu mine, parcă visez. Oare-i adevărat?

— Acuma nu-i vorba să visați sau să nu visați, hotărî Nikoletina. Azi îl însoțim; dar băgați-vă bine în cap: să umblați ca niște fete mari! Să nu aud niciun cântec, niciun grohăit… Toți să mergeți ca la o procesiune cu crucea și cu prapurii…

— Cum? împreună cu Hazim Trklja? Dar el îi musulman! întreba Tanasije Bulj.

— Ascultă, mă, tuciuriule, să nu te atingi de frăție. Acuma cu toții suntem de-o credință. Ai priceput?

Poetul încalecă un cal și convoiul porni liniștit, solemn, ca o procesiune. Făcea mai cu seamă să-l vezi pe guralivul Elev, cum pășea tăcut în urma lui Nikoletina, ca și cum și-ar fi pierdut dintr-odată graiul. Chiar și mai târziu, când luptătorii se mai dezghețară, începând să șușotească și să vorbească, Elevul tăcea mai departe, serios și îngrijorat, fără să îndrăznească a privi în partea unde se găsea poetul lui.

Nikoletina, obișnuit să audă tot timpul vocea Elevului, parcă asurzise și, nemaiputându-se stăpâni, se întoarse din capul coloanei și făcu semn băiatului cu degetul:

— Ta vino-ncoace puțintel… Ce-i cu tine azi de nu-ți mai turuie morișca, ai?

— Ce să fac? Nu-mi pot veni în fire, și pace! Cum? Eu să-l însoțesc pe…

— Aha, meliță ce ești! Care va să zică ți s-a legat și ție o dată limba. Ehei, nu degeaba spune comisarul că poetul face mai mult decât cinci batalioane de armată bună. Cică atâta ar da fasciștii pentru unul ca dânsul.

— Auzi, Nidžo? El nu mai este singur. S-a… însutit, s-a înmiit, iar vrăjmașii nu-i pot face nimic. Chiar dacă s-ar trage într-însul cu tunurile, făcându-l țăndări, mici fărâme, el tot ar rămâne viu, mai viu chiar decât acuma. Fiecare poezie de-a lui, fiecare carte vorbește în locul său, cu glasul lui. Mă-nțelegi ce-ți spun?

Nikoletina se scărpină și se uită stânjenit spre poet.

— O, o, ce-mi auziră urechile! Iar eu azi-dimineață…

— Da, da, Nidžo! urmă cu însuflețire Elevul. Și peste o sută de ani se va vorbi despre dânsul, ca și cum ar fi viu. Și într-adevăr va fi viu.

Nikoletina îşi plecă mohorât capul și oftă:

— Nimeni însă n-are să știe că odată, în niște vremuri păcătoase, tocmai nătărăul de Nikoletina Bursać l-a însoțit și l-a apărat pe poet.

Elevul se înflăcăra mai mult:

— Stai, stai! De unde poți să știi! S-ar putea ca el să scrie în vreo carte cum l-am petrecut noi prin văgăunele noastre din Bosnia.

— Nu mai spune !

— Da, da! Ți se pare că el nu vede și nici nu se gândește la nimic — și când colo, într-o scriere de-a sa, ar putea apărea o priveliște: cum în fruntea unei coloane, înaintea lui, mergea un uriaș spătos, cât un munte, cu o pușcă-mitralieră pe umăr, gata să-l apere. N-are a face dacă n-o să-ți pomenească numele… totuși tu, viu și nemuritor, ai să intri în istorie, în literatură… Rămâi zugrăvit pentru toate timpurile.

— Măcar de m-aș fi bărbierit azi-dimineață, fir-ar a naibii de treabă! mormăi Nikoletina. Așa, se poate întâmpla să mă vadă oamenii și peste un veac cu blană pe față, ca un urs.

— Asta-i! De aceea și umblă fasciștii să pună laba pe dânsul: că precum îi zugrăvește el, așa vor rămâne în vecii vecilor.

— Va să zică așa stau lucrurile! Abia acuma înțeleg de ce se bate atâta toba în jurul său.

Amândoi merseră tăcuți o bucată de vreme; apoi mitraliorul rosti îngrijorat:

— Mi-i și groază, frate, să mă mai înfățișez înaintea lui. Cine știe ce-ar putea găsi nepotrivit la mine, prost cum sunt!

Pe o înălțime, de unde se vedea până departe-n zare, poetul, transfigurat, opri calul:

— Stați, flăcăi! Ar fi păcat să nu poposim aici și să nu privim priveliștile frumoase dimprejur. Ia uitați-vă numai la văile acestea!

Văzând cu câtă însuflețire privea poetul livezile de cireși în floare, semănăturile de un verde gingaș, pârâul jucăuș din vale, Nikoletina aruncă o căutătură mirată spre Elev.

— Îl auzi? Ca și cum ar fi păzit caprele cu mine pe dealurile acestea și acuma îşi aduce aminte de hoinăreala din copilărie. Parcă-mi scoate cuvintele cu căușul de la inimă.

— Așa-i! zise Elevul, amintindu-și din nou ceva. E un om mare tocmai fiindcă spune ceea ce poartă în suflet fiecare dintre noi.

Nikoletina zâmbi cu gura până la urechi, iar ochii îi scăpărată viu.

— Ascultă, Elevule, zău că nu-mi mai este frică de dânsul nici măcar un pic. Fiindcă-i de-al nostru, aproape ca tine, un om obișnuit din popor.

Nikoletina se apropie încrezător de poet și ascultă povestirile acestuia. La un moment dat, bătrânul se întoarse spre dânsul:
— Comandantule, dar de ce nu cântă flăcăii tăi? E cumva dușmanul pe-aproape, sau din ce pricină?

— Păi asta-i… așa-s ei… merge și fără cântec.

— Ba nu, nu, pentru nimic în lume! ridică glasul bătrânul. Unde-i tinerețe, trebuie să fie și cântec. Îi destul să vă aduceți aminte de fetele frumoase de pe meleagurile voastre și inima de viteaz începe să tresalte.

Nikoletina dădu din cap, negând:

— Noi nu ne ținem de așa ceva. Grupa mea n-are în cap asemenea gânduri.
Poetul îi făcu cu ochiul și-l amenință cu degetul.

— Hehe, comandantule, spune-ne cu inima deschisă la ce mândră te gândești seara, când te culci, ai? în fiecare noapte adormi cu gândul la dânsa.

Nikoletina se înroși ca focul. Râsul cu hohote al luptătorilor îl asurzi și îl ajută să scape fără răspuns. Potopit de un val fierbinte, izbuti să mormăie în sine doar atâta:

„A ghicit bătrânul, fir-ar a dracului de treabă! Văd că nu degeaba îl caută fasciștii. Citește pe fața omului, ca-ntr-o carte.”

Mai departe pe drum grupa cântă și lălăi așa de tare, că toate ciorile din copacii vecini se ridicară în văzduh, cârâind… Luptătorii se liniștiră abia când ajunseră lângă „țara nimănui” — fâșia de hotar dintre cele două detașamente, pe unde trecea șoseaua națională, controlată de inamic.

În așteptarea nopții, pentru a pune la cale trecerea peste șosea, Nikoletina chemă deoparte pe Elev și pe ortacul său, Jovica:

— Ei, flăcăi, eu mă postez cu mitraliera în partea de jos a șoselei, către oraș. De mine să n-aveți nicio grijă. Între timp trebuie să treacă dincolo unchiașul nostru.

— Poate ne-o lăsa dracu-n pace, noaptea asta! nădăjdui Elevul.

— Vine, nu vine inamicul, eu nu dau înapoi! scăpărată privirile lui Nikoletina. N-are decât să atace o patrulă, o sotnie, un batalion — totuna-i! Da ce? Să scrie poetul în cartea lui că am fugit? Iar

strănepoții noștri să mă blesteme și să mă bestelească: uite, a șters-o porcul de Nikoletina și l-a lăsat de izbeliște pe bătrân!

— Taci din gură, nu mai cobi! se zburli Jovica.

— Nu cobesc de loc, dar îmi cunosc bine datoria, răspunse apăsat Nikoletina. Iar de-o fi să se întâmple ceva în noaptea asta și-mi voi lăsa ciolanele pe șosea, lămurește-o pe bătrâna mea mamă că nu se putea altfel. Spune-i frumușel așa: când a plecat Nikola în misiune, și-a uitat picioarele. Le-a lăsat de rezervă, precum ca, la o adică, să aibă cu ce călători prin cărți și prin istorie… Nu-i așa, Elevule, cărturarul meu guraliv?!

O HARȚĂ PE MUNTE

Nemții și legionarii atacau din două direcții, dinspre Sański Most și dinspre Bosanska Krupa, venind unii întru întâmpinarea celorlalți pe șoseaua primejdioasă de sub Grmeč, plină de cotituri și de piedici. În chipul acesta ei îngustau tot mai mult fâșia slobodă de loc peste șosea, pe unde se refugia în munți populația satelor de la poalele Grmeč-ului. (Aceste întâmplări se petreceau în cele dintâi zile, uscate și geroase, din februarie, în săptămâna a doua din cea de a patra ofensivă.) în sfârșit rămase, timp de aproape trei zile, o trecere liberă peste șosea, lată de vreo șapte-opt kilometri, bătută ziua de aviație și răscolită noaptea de grenadele pe care le arunca artileria de munte.

Pe această fâșie de pământ treceau încoace și încolo, în amândouă părțile, țărani grijulii și fricoși ca iepurii: unii întârziaseră și, în cele din urmă, se duceau acum în Grmeč cu cățel, cu purcel, în vreme ce alții, fără să se gândească la primejdie, se întorceau îndărăt în sate, ca să-și mai ia câte un lucru pe care, în graba și zăpăceala de la început, îl uitaseră acasă.

După trei zile de oarecare liniște, inamicul, primind întăriri, începu în zori să înainteze din nou. Dezmembră slabele forțe ale partizanilor și le sili să se retragă, trăgând asupra lor cu mitralierele și cu aruncătoarele de mine. Iar pe la amiază cele două coloane dușmane se întâlniră lângă satul Benakovac, punând stăpânire deplină pe șosea. Astfel toate satele rămaseră cu totul despărțite de muntele Grmeč. Douăzeci de mii de bejenari și două brigăzi de

partizani (a II-a și a V-a) erau zăvorâte în muntele pustiu, lipsit de apă, acoperit de zăpadă, cetluit în chingile gerului uscat de februarie.

Comandantul Nikoletina se retrase cel din urmă din Benakovac. Înjurând pe toți la șir — șvabi, legiune, aruncătoare de mine, ca și pe comandantul său care ordonase companiei să se retragă — el rămase de bun procesul său pe o înălțime deasupra șoselei în fumul exploziilor. Iar unitatea sa auzi încă multă vreme în urmă rafalele scurte și rare, pe care le răpăia Nikoletina din pușca-mitralieră preluată de dânsul de la un mitralior căzut. Rănit în trei-patru locuri de schijele unei mine mici, Jovica şchiopăta în coada coloanei și se uita mereu înapoi, mirându-se și jelind:

— Vai, oameni buni! Ce nătărău! Are să-și piardă capul. Uf, mare-i grădina lui Dumnezeu! Un om singur vrea să oprească pe nemți, câtă frunză și iarbă. Îi spun: „Hai să ne retragem, frate Nidžo!” Dar el de colo: „Nu vreau !”.

Când pușcașii germani ajunseră chiar sub înălțimea aceea, iar aruncătoarele de mine îl dibuiră din altă parte pe mitralior, Nikoletina — asurzit și aproape zăpăcit de explozia bombelor — se retrase spre un povârniș apropiat al Grmč-ului, împiedicându-se de pietre sfărâmate și strecurându-se printre arbuști deși, țepoși… Când ajunse la poalele muntelui, partizanul se mai uită o dată la înălțimea părăsită, învăluită într-un fum alburiu care se împrăștia încet-încet; apoi îşi pipăi capul înghețat și înjura mânios:

— Mi-au zburat boneta, mama lor! Cum o să umblu așa, cu capul gol? Are să râdă lumea de mine!

Pe înălțimea părăsită explodară una după alta încă două mine. Nikoletina scuipă cu ciudă și scârbă:

— Ptiu, cum nu li-i rușine! Să risipești mulțime de muniții pentru un singur om! Doar știu bine că nu-i așteaptă acolo Armata Roșie…

Supărat pe nemții risipitori, pe el însuși (fiindcă îşi pierduse boneta) și pe compania sa care plecase într-o direcție necunoscută („Asta îmi mai lipsea acuma!”), Nikoletina porni la întâmplare pe o coastă împădurită, presărată ici-colo cu ochiuri de zăpadă, de sub care se iveau trunchiuri putrede de copaci, doborâți la pământ. Se întâlni în curând cu un țăran ceva mai vârstnic, într-un cojoc de oaie, care cobora pe o scurtătură. Acesta se opri surprins și speriat.

— Ce-i? Ce-ai rămas împietrit? Că n-o fi venind legiunea… se stropși la dânsul Nikoletina.

Neputându-și veni în fire de spaimă, țăranul se bâlbâi fără să izbutească a spune ceva. După ochii săi încremeniți se vedea că săteanul, trezindu-se în fața unui haidamac cu capul gol, îl luase pesemne drept un domobran sau un cetnic.

— Hai, hai, nu te teme! Eu sunt din brigada a doua de Kraina. Ne-au dat nemții peste cap, cum răstoarnă plăvanul gardul. Nu cumva i-ai văzut pe-ai noștri trecând pe aici? mormăi Nikoletina, uitându-se posac la mulțimea de urme de pe pospaiul de zăpadă.

Răsuflând ușurat, țăranul se grăbi să-i răspundă:

— Nu, frate, n-am văzut pe nimeni. Mă dusesem să încerc a trece șoseaua — și uite belea!

Nikoletina află de la țăran că, în apropiere, pe-o șestină ceva mai mare și ferită din pădure, se găsea una dintre numeroasele tabere ale bejenarilor. Partizanul porni împreună cu drumețul într-acolo, nădăjduind că și compania lui o luase, poate, în partea aceea.

Amândoi se urcară pe un greabăn prăpăstios, prăfuit și el cu un pospai de zăpadă. În fața lor se ivi, printre trunchiurile înalte și drepte ale pinilor, un podiș larg, întunecos, ce fierbea și zumzăia înăbușit, mișunând de oameni, de cai și de vite. Înaintea numeroaselor colibe, durate din cetină, ardeau focuri, în jurul cărora se încălzeau copii și bătrâni înfrigurați. Oi și capre rătăceau încoace și încolo, rupeau câte o gură de cetină și se uitau în colibe, în timp ce caii și boii stăteau în tăcere, legați la codârla căruțelor. În dreapta se pierdea printre copaci un drumeag de pădure, noroios și negru.

Nikoletina și țăranul se așezară pe un trunchi răsturnat, lângă focul cel mai apropiat, unde clocotea în cujbă un ceaun cu terci. Abia îşi răsuciră țigările din tutun de casă, tăiat în șuvițe late, că veni de undeva și gospodina, o bătrână înaltă și uscățivă, încă în putere, îmbrobodită cu o basma albastră.

După ce-l măsură cu răceală pe Nikoletina, ea se îndreptă către țăran:

— Ce-ai făcut, cumetre Pero? N-ai fost în sat?

— Ce sat, cumătră Trivuna! Dă-l încolo! Și, înciudat, făcu cu mâna semn de lehamite. Nu se poate merge la sat. Nemții au închis toată șoseaua.

— Dar unde-i armata noastră? întrebă nora, o femeiușcă rumenă, mânjită de funingine, cu părul bălan plin de cenușă, care tocmai atunci pica acolo.

— Unde să fie? La dracu'! A spălat putina! răbufni furios baba Trivuna. Un an și jumătate am dat degeaba ostașilor mâncare și băutură, iar acuma au șters-o! Iar tu, Trivuna, umblă prin păduri, la bătrânețe.

Nikoletina se zburli:

— Du-te, mătușă, pe șoseaua din vale să vezi puzderie de nemți. Au năvălit scârnăviile câtă frunză și iarbă.

— De ce ați intrat în război, dacă nu sunteți în stare să-l purtați? se zborși baba la Nikoletina. V-ați apucat să vă luptați cu zece țări.

— Dar mata ai fi stat liniștită, lăsându-i să te înjunghie acasă lângă vatră, nu-i așa?

— Dacă mă gândeam să-i las, nu m-aș fi cărat în Grmee! îl repezi cu ciudă baba, mestecând terciul.

De partea cealaltă a focului se auzi un glas vesel de copil:

— Bunico, bunico, uite un țap străin pe coliba noastră!

Baba sări supărată și, vărsându-și mânia pe țap, îl alungă de pe colibă, lovindu-l cu un vreasc și blestemându-i barba. După ce se întoarse la vatră, bătrâna îşi îndreptă broboada și-l întrebă pe Nikoletina, mai binevoitoare decât înainte:

— Da' unde ți-i șapca, măi băiete? Are să-ți înghețe capul.

— Unde să fie? A rămas la șvabi! rosti mai domol Nikoletina, căutând prin buzunare cartușele rămase.

Baba dădu nepoțeilor câte o străchinuță de terci, se uită pe sub sprâncene la Nikoletina, apoi în ceaun, scoase terci într-o farfurie știrbă și i-o întinse:

— Na, tovarășe, mănâncă!

— Nu vreau! n-o primi îmbufnat Nikoletina, întorcând capul de la farfurie, cu toate că îi lăsa gura apă. Mâncase doar în ajun, dis-de-dimineață.

— Ia, ia și mănâncă! căută bătrâna să-l îmbune — punând farfuria pe un buștean, lângă dânsul.

Nikoletina se uita chiorâş, încruntat, la farfuria cu mâncare; pe urmă întoarse din nou capul în altă parte.

— Nu-mi trebuie terciul tău. Du-l mai bine în vale, pe șosea, ălora… Văd că ei ți-s mai dragi decât soldații din armata noastră.

Baba se opri de la lucru și lingura îi căzu în ceaun. Surprinsă și jignită, ea îşi ridică încet privirea spre oștean:

— Ei, fătul meu, nu vorbi așa! Ei ne-au amărât viața; iar tu îmi spui: „Du-le de mâncare!” Sunt eu oare cea mai rea femeie din Grmeč?

— Atunci de ce ne ocărăști? Nu mi-i destul puhoiul nemțesc? Ai început și tu să spui despre luptători: cică au șters-o. Păcat că nu mi-am lăsat stârvul la Benakovac!

Baba îşi aplecă capul deasupra unei oale și se puse pe smiorcăit:

— Nu vă ocărăsc, fătul meu ! Dar m-am săturat de chinuri, iar tu te-ai și burzuluit… iacătă unde mi-a fost dat să ajung: un partizan nu vrea să ia din mina mea nicio lingură de terci — parc-aș fi ciumată…

Sclifosindu-se înfundat, baba îşi șterse ochii înlăcrimați. Nikoletina tăcu și el; după aceea, ca un vinovat, privi mohorât farfuria cu terci, o luă, şi-o puse pe genunchi și începu să mănânce tacticos.

Baba îşi șterse îndelung ochii înroșiți, înteți focul, mai schimbă, grijulie, câteva vorbe cu copiii; iar când veniră niște țărani, care îl înștiințară pe Nikoletina încotro apucase compania lui, ea intră în colibă și se întoarse cu un fes nou, din acelea care se purtau în Lika.

— Iată, tovarășe! Asta mi-a rămas de la feciorul meu. El îi prizonier încă din vremea nenorocitului război făcut de rege! spuse cu tristețe bătrâna, întinzându-i lui Nikoletina un fes frumos. Să-ți poarte noroc, fătul meu!

Surprins, Nikoletina primi fesul și, uitând să mulțumească, și-l îndesă în cap; apoi se sculă, săltându-și pe umăr pușca-mitralieră.

După ce o luă din loc, partizanul îşi aduse aminte de ceva și se întoarse pe jumătate spre baba Trivuna:

— Și tu crezi că eu chiar m-am mâniat într-adins? Am și eu mamă. Acuma poate stă și ea undeva, ca și tine, sub un pin…

RĂMAS BUN, KOSOVO!

Scos din brigada din care făcea parte și alipit la o formațiune sârbească, batalionul bosniac din Kraina pătrunsese prin luptă hăt-departe, în direcția Kosovo. Uneori câte unul arunca o vorbă că unitatea înainta spre Kosovo; dar Nikoletina Bursać, comandantul companiei, sau nu auzea, sau nu credea că merg spre adevăratul Kosovo — câmp de bătaie istoric, glorios, unde căzuse împărăția sârbească.

Într-o seară, când compania se adăpostea într-un stejăriș, deasupra unor câmpii peste care se lăsaseră ceața și amurgul, Jovica Jež, zgribulit de frig, cu mantaua între umeri, rosti cu glas răgușit, în timp ce scruta cu privirea pâcla liniștită din vale.

— Iată și Kosovo !

— Ce spui? îl întrebă neîncrezător Nikoletina, mijindu-și ochii.

— Mă uit în jos la Kosovo. Păcat că-i ceață și nu se vede bine.

— Ce Kosovo? Pesemne nu ești în toate mințile! se burzului Nikoletina; apoi începu să se uite și el la colbul amurgului de la picioarele lor. Unde ți-i Kosovo?

— Colo jos, sub noi, în negură.

Nikoletina se apropie de Jovica și-l înșfăcă de umăr:

— Nu cumva ai dat azi peste niște rachiu? Văd că ai început să aiurezi!

Jovica se smiorcăi:

— Am dat, pe dracu'! N-am văzut picătură de rachiu încă de la lupta pentru forțarea Drinei. Luasem din Bosnia o ploscă plină; dar, când am sărit din barcă, a căzut dopul și Drina a intrat în ploscă.

— Ian te uită, drace! strigă Nicoletina. Eu îl întreb de Kosovo, iar el îi dă înainte cu Drina și cu plosca.

— Nu te mai răsti așa! E a treia oară când îți spun că acolo-i Kosovo.

— Iar începi? Care Kosovo? Cel adevărat, unde ne-a vândut Branković[20] și unde Miloš? l-a spintecat pe Murad?

— Chiar acolo, adevăratul Kosovo. Întreabă-l și pe comisar, dacă nu mă crezi pe mine.

Nikoletina murmură ceva în barbă, apoi se mistui în întuneric, pornind spre cea dintâi casă de la marginea păduricii de stejar. Îl găsi pe comisar lângă vatra stinsă cosându-și un nasture la bluză. Se așează lângă dânsul, se uită pieziș la meștereala lui; pe urmă scuipă, scârbit, în cenușă.

— Zgribulitul de Jovica al meu nu știu ce tot îndrugă, precum că la vale, în fața noastră, s-ar afla Kosovo, începu încurcat mitraliorul.

— E Kosovo, chiar Kosovo, Nidžo! adeveri comisarul fără să-și ridice capul.

— Ian te uită ! Ai luat-o și tu după dânsul! se îmbufnă Nikoletina. Nu cumva mă luați în zeflemea?

— Ce zeflemea, frate! Mâine în zori de zi intrăm în Kosovo.

Pe Nikoletina îl trecură toți fiorii. Își holbă ochii și îşi pironi țintă privirea asupra comisarului.

— Adică cum vine asta? Am ajuns pe câmpia de la Kosovo și voi — nimic… nici nu vă pasă… parc-am fi ajuns la Okanova Bukva.

— Păi nu-i tocmai așa, îi spuse comisarul. Nu vezi cum tac toți din companie? Nu-i glumă să calci mâine pe unde a păşit Obilic…

— Vai de mine, oameni buni! nu mai contenea Nikoletina. Auzi tu? Am ajuns la Kosovo și mie să nu-mi spuneți unde ne aflăm? Ai?

— Dar de ce să-ți spunem, frate?

— Cum de ce? Ca să fac unele pregătiri, să mă dichisesc și eu un pic. Se poate să ies așa de ciufulit și neras pe câmpul de luptă al preaslăvitului cneaz?

Încă buimac, Nikoletina dădu buzna la plutonul întâi, la Jovica Jež.

— Sus, scoală, caută un brici!

— Ce-ți trebuie brici, acuma noaptea?! tresări speriat Jovica. Nu cumva ai tras o dușcă de basamac și ți s-a urcat la cap.

— Aici ai nimerit-o, zău așa. Am dat peste un basamac vechi, de cinci sute de ani. Hai, scoală-te să mă bărbierești!

Gemând și nemaiputând de mirare, Jovica înteți focul din vatră, îl săpuni pe Nikoletina și-l bărbieri hârșcâind, parcă ar fi muls o vacă. După ce isprăvi treaba, se trase mai la o parte, îşi întinse gâtul ș-l cercetă cu luare-aminte pe Nikola.

— Iată-te nou-nouț, ca ieșit acuma de sub ciocan. Nu ți-ar putea găsi vreun cusur nici Fata de la Kosovo[21].

Nikoletina se chiori cu un ochi în ciobul de oglindă, zâmbi încântat și se întoarse spre Jovica:

— Ascultă! Acuma să nu-mi umbli cu șoalda. Vezi de-mi găsește prin ranița ta vreo cămașă curată. Trebuie să se afle la tine așa ceva, că te știu vechi meșter în de-alde astea!

Jovica oftă și se apucă să cotrobăiască prin raniță, mormăind:

— Dacă te pregătești atâta pentru Kosovo, ai putea să te și împărtășești, ca oastea țarului Lazar.

— Să mă împărtășesc? Ce-ai mai născocit? Membru de partid să se împărtășească? Unde ai mai pomenit una ca asta?

— De la tine mă pot aștepta la orice.

— Dacă-i vorba de împărtășanie, afla de la mine că până acum, pentru Kosovo, m-am pregătit și m-am împărtășit pe o sută de dealuri și de cazemate de la Bihać și până aici. Nu mi-e rușine să mă împărtășesc și pe apa Sitnicei.

Înainte de a pleca la statul-major, Nidžo, primenit și ras, senin la față, îşi bătu pe umăr prietenul și atrase astfel luarea-aminte:

— Ascultă, Jovica, ce-ți spun: dacă mor din păcate mâine, să mă îngropi pe câmpia de la Kosovo, pe malul Sitnicei. Altfel dai de dracu'. Înțelesu-m-ai?

A doua zi din zori, compania lui Nikola împingea cu îndârjire inamicul pe câmpia de la Kosovo, în direcția râului Sitnica. Cine era adversarul din fața lui, Nikoletina nici nu știa și nici măcar nu căuta să afle. Avea numai cunoștința faptului că se găsea la Kosovo, fiind dator să se lupte vitejește, și că nici nu putea fi vorba de retragere. Înainte de bătălie, Nikoletina se adresă astfel luptătorilor săi în aceeași dimineață.

— Flăcăi, astăzi Obilić preia comanda companiei noastre, pe care o va conduce la luptă. El nu știe ce-i aceea retragere sau fugă. Să nu se întâmple ca cineva, vreun Branković, s-o ia la sănătoasa spre muntele Goleš.

Către seară, un număr destul de mare de soldați inamici se predară chiar pe malul râului Sitnica. Nemaiputând de mulțumire, Jovica Jež îl întâmpină cu grabă pe Nikoletina.

— Iată-i, îi duc, sunt peste cincizeci de prizonieri.

— Aha, ia te uită, numai turci, războinici.

— Da' de unde I Nu-s turci. Toți îs sârbi.

— Adică cum vine asta? Sârbi? Pentru numele lui Dumnezeu! răcni comandantul. Nu cumva îți închipui că ne putem bate la Kosovo cu sârbii?

— Zău că-s sârbi. Toată ziua ne-am luptat cu o unitate de cetnici. Nemții se află la flancul drept.

— Ho, ho! Ce-mi împuiezi capul? nu vru să creadă Nikoletina, uluit, fermecat parcă de Obilić, de turci și de vechea baladă din copilărie. Zici sârbi, Brankovi? Cum ies toate azi de-an-doaselea!

— Vino să-i vezi! Chiar acum ajung la răspântie.

— Nu, frate, pe alde Brankovi nu vreau să-i văd. Să lipsească din ochii mei! Duceți-i mai repede la statul-major al batalionului.

Singuratic și trist, Nikoletina plecă de pe câmpul pustiu de bătaie spre malul râului. Printre ramuri de sălcii scunde licărea fața liniștită a apelor de toamnă, mult scăzute.

— Sitnica! îşi şopti în sine comandantul, oftă dând la o parte crengile sălciilor și privi cu mâhnire amurgul în oglinda râului legendar. Apoi îşi ridică ochii în sus, spre pâcla sură de deasupra câmpiei și, cu glas tare, înălță o rugă fierbinte:

— Ascultă, Obilić, azi nu mai sunt turci, acum au venit seminții nouă, fel de fel… întoarce calul! Haidem spre alte câmpuri de luptă !

ALIATUL NEGRU

Într-un sector al teatrului de luptă, stăruia un rar și scurt repaus, cum se întâmplă uneori în războiul de partizani, în timp ce bătălia urma cu înverșunare pretutindeni de jur-împrejur, încât nu-ți puteai încropi nici măcar un ceas de odihnă. Se iscă uneori pe neașteptate o oază de liniște fără niciun zgomot sau vreo mișcare. Care nimerește acolo se simte ca la mama acasă, se culcă pe spate și uită de război până când îl zgâlțâie șvabii sau vreo legiune în zorii unei zile răcoroase. Atunci e nevoit s-o ia la sănătoasa prin luncă numai în izmene sau să-și deschidă drum cu grenadele dintr-o curte unde hălăduise până mai ieri.

Peste asemenea clipă de fericire dăduse și unitatea lui Bursać într-o priveliște câmpenească pe malul unui râu. Umbră, iarbă și apă berechet, încât nici nu-ți poți da seama dacă-i mai bine să fii om, să te întinzi pe spate și să fumezi… ori să fii mai degrabă… să fii…

— Măi, frate-miu, mai c-aș dori să fiu o juncană și să-mi fac uite-așa un burduhan doldora de iarbă mănoasă! oftă Nikoletina, lungit sub un alun, la marginea unei pășuni.

Prietenul său nedespărțit, Jovica Jež, îşi ridică scăfârlia dintre niște păpădii cu măciulia de puf și-i — spuse dojenitor:

— Să te prefaci în juncană, ai? Asta-i ceva cu totul nedrept; apoi văd că tragi a oportunist. Te-a obosit pesemne lupta împotriva cotropitorilor și acum te gândești la delăsare în muncă. Nu-i așa?

— Ba tu m-ai obosit, preacuvioasă Paraschivă! rosti melodios Nikoletina. Pe cotropitor are să-l ia dracu'; dar tu vei rămâne ca să-mi ții predici toată viața, mamă-soacră ce ești!

Când n-are treabă și i se urăște, omului îi vin în minte fel de fel de prostii. Așa și tovarășii lui Nikoletina avură poftă să se scalde. Să știți de la mine că dacă un zamparagiu din Kraina ajunge la asemenea nebunie copilărească — auziți: să se scalde! – acesta-i semnul cel mai sigur că i s-a urât cu toate cele și că ar fi în stare de orice, încă puțin și, Doamne ferește, s-ar apuca chiar de citit.

Nikoletina și Jovica, rămânând în izmene, se pregătiră să sară în gârlă, printre ceilalți. În izmene… cum altfel? Da ce? Mai erau acum în vechea și putreda Iugoslavie, care punea pe bietele răcute să facă baie goi-goluți, făcând de ocară și de rușine masele largi populare?!

Jovica avea niște izmene de război, cam scurtuțe și strâmte, din cele meșterite pentru luptători de membrele organizației de tineret de la țară din șervetele primite în dar și din ștergarele cu felurite scene și versuri brodate care se pun îndeobște pe pereții din bucătărie. Jovica se întâmplă să aibă pe turul izmenelor numai o parte dintr-o asemenea cusătură, din care rămăsese un singur cuvânt: „Poftim" — pesemne începutul cunoscutei și prea puțin politicoasei zicale: „Poftim la masă, dacă ți-ai adus de-acasă!"

Oricum, aceste izmene arătau limpede obârșia armatei populare, cine o a priviziona și cine o iubea. Pentru echiparea ei, până și fetele schimbau menirea zestrei lor.

Dar Nikoletina?

El avea niște cogeamite izmene lungi și largi, croite din stămbărie ieftină cu dungi negre și roșii. Se vedea cât colo că erau făcute din pradă de război. Partizanii eliberaseră un oraș, confiscaseră marfa din dughenele colaboratorilor cotropitorului, iar femeile croiau schimburi mai din belșug pentru partizani și le coseau cu tragere de inimă. Doar nu era să rămânem calici cât îi lumea!

Așa că flăcăii intrară în vadul râului. Se hârjoneau, se stropeau, se bălăceau… Iar izmenele lui Nidžo împrăștiau în juru-i vopsea, încât apa curgea tulbure și însângerată ca istoricul râu Marica. Elevul cel slăbănog și șiștav, văzând dungile negre și roșii ale izmenelor lui Bursać, începu să-l ia peste picior:

— Ai la știință, Nidžo, că steagul anarhiștilor e roșu-negru? Bată-te să te bată! Va să zică tu ești de la brâu în jos anarhist.

— Anarhist, ha-ha-ha! zbieră din răsputeri și Jovica, ca să-l zădărască. Știam că, odată și odată, Nikoletina are s-o ia razna — ori în sus, ori în jos…

Obrăznicătura de Elev, zbihuit de toți dracii, prinsese să țopăie gol-goluț, cum îl născuse maică-sa, fudulindu-se pe deasupra cu deșteptăciunea lui brudie.

— Nu-i nicio rușine să-ți arăți trupul gol, zise Elevul. Asta-i una din frumusețile naturii, încercă el să-i convingă pe rușinoșii luptători din jurul său.

Nikoletina însă se miră și bombăni:

— Dacă un șezut poate să fie frumos, apoi eu îs protoiereu dintre aceia cu brâu roșu pe burtoi.

— Stai nițel, Nidžo, drăguțule, păi voi sunteți conservatori încă din copilărie; nu vă intră în obicei…

— Oi fi conservator sau n-oi fi, dar vorba-i că mie nu-mi place să fiu privit de cineva dindărăt! croncăni Nikoletina. Ian te uită unde caută el frumusețea! Dar ia ascultă, n-ai fi fiind cumva unul dintr-ăia, știi tu? Am auzit despre asemenea parascovenii la Zemun, în Tosin Bunar.

— Cum? Nu știi că spartanii, pe vremuri, făceau gimnastică goi-pușcă și socoteau goliciunea… dădu să-l dăscălească Elevul, însă Nikoletina îi tăie scurt vorba:

— Așa-i, se maimuțăreau despuiați şi-şi arătau întregii lumi dosul; dar până la urmă frații lor le-au spart oglinda! Ia spune-mi, unde-s acum spartanii tăi, dacă erau așa de breji?

Elevul nu mai avu când răspunde, căci tocmai atunci cineva strigă de pe mal:

— Un avion! La adăpost! Un avion!

Tot cârdul de flăcăi o tuliră din apă și se pitiră sub sălciile de pe mal, trăgându-și din fugă nădragii. Se iteau între timp, cu coada ochiului, la cerul zâmbitor de vară de peste pașnicele căciuli ale pâlcurilor de fag.

— Iacătă-l, oameni buni! Ii de-al nostru!

— Așa-i, zău — avion aliat.

— Ăsta s-a auzit adineaori de după deal.

Din depărtare se apropia lin un bombardier greu, american — o „fortăreață zburătoare”. Văzându-l în afara formației sale, luptătorii îşi dădură seama că avionul era avariat. Le părea rău de aliatul ajuns la ananghie. Toți urmăreau cu încordare zborul încetinit al bombardierului, îngrijorați de soarta lui.

— Uite, iese fum! Nu vezi?

— Și flăcări… A luat foc.

— Arde, zău așa!

Fumul și flăcările cuprindeau tot mai mult pe gigantul zburător, care — apropiindu-se — creștea pe cer din ce în ce mai repede, mai mare și mai înfricoșător. În cele din urmă cineva strigă:

— Iată-i, sar!

Sub bolta albastră a cerului luminos răsăriră ca niște ciuperci uriașe, care se legănau în văzduh — una, două, trei, patru… Avionul trecu pe deasupra privitorilor și se prăbuși undeva dincolo de deal. După o bucată de vreme se auzi un bubuit îndepărtat, ca și cum ar fi fost bombardat orașul din vale.

În liniștea cerului văduvit de bombardier, rămaseră numai ciupercile parașutelor, care se legănau ușor, îndepărtându-se tot mai mult una de alta.

— Fuga, tovarăși! Ăsta are să cadă în valea noastră.

În timp ce o grupă alerga pe întrecute de-a lungul râului, Jovica îl apucă de mânecă pe Nikoletina:

— Uite unul în dreapta, chiar pe câmp. Ăsta are să fie al nostru!

— Da’ de unde a răsărit? se miră Nikoletina. Hai în grabă spre dânsul! Mergi tu înainte, iar eu rămân puțin mai în urmă ca să te apăr, dacă s-o întâmpla ceva.

— Și de ce nu treci tu înainte? se codi Jovica.

— Fiindcă eu nu-s marfă de arătat aliaților, rosti cu o schimonositură Nikoletina. Uite numai ce căpățână am, cât o baniță, ce năsoi, ce labe, ca niște lopeți — ca să nu mai vorbim de celelalte. De mine se sperie adeseori până și oameni de-ai noștri, dacă le răsar în cale pe neașteptate, darmite un aliat? Va crede omul că a nimerit într-o țară de sălbatici.

— Socoți că eu îs mai arătos? îl întrebă Jovica stingherit și cu o umbră de teamă.

— Bineînțeles, ca scos din cutie: îmbăiat, bărbierit, mic de statură, în uniformă italiană din cap până-n picioare. Atâta doar: te-ar putea lua drept italian și — cine știe! – ar trage în tine cu pistolul-automat.

— Atunci du-te tu înainte! izbucni speriat Jovica. Pe tine nu te-ar putea asemui cu nimeni.

— Ba dacă străinul va da cu ochii de mine are să se zăpăcească cu totul! meliță Nikoletina. Aruncă-ți numai o căutătură la mine: bluza nemțească, pantalonii de ustaș, bocancii din vechea noastră oaste, șapca de țăran din Kozara, cămașa italienească, iar izmenele — singur ai spus-o — anarhiste… Când m-ar vedea bietul aliat, ori nu și-ar da seama din ce armată fac parte, ori și-ar zice în sine: Doamne-Dumnezeule, iată niște zăbăuci care se luptă cu toată lumea!

— Așa-i, dar s-ar mai putea să creadă că a căzut pe vreo altă planetă, pe aceea cu nume războinic… cum îi zice?

— Marx! îl desluși Nikoletina.

— Care Marx, lua-te-ar naiba! Ăsta-i învățatul nostru. Pe Mars[22], bă! Pe Mars!

— Hai, du-te-ncolo, ce faci atâta tămbălău pentru o literă? După eliberare, atunci să mă mustruluiești cât ți-o plăcea. Acuma însă scutește-mă !

Pe când se dondăneau așa pe drum, parașuta se mistui după arborii din apropiere. De aceea partizanii porniră în goană, ca nu cumva oaspetele necunoscut să se ascundă undeva… Zburară peste îngrădituri de nuiele; trecură prin garduri vii, sălbatice; săriră șanțuri năpădite de buruieni — până ajunseră într-un aluniș, la hatul unor porumbiști.

— Nu cumva s-o fi băgat aici, bătu-l-ar Dumnezeu! bombăni Nikoletina.

Jovica făcu câțiva pași spre marginea alunișului, dădu la o parte crăcile dese; apoi aruncă o privire prostită spre Nikoletina:

— Hăp, vino-ncoace! Uite un om ars!

— Cum așa? Ars? îl întrebă neîncrezător Nikoletina, bănuind că tovarășul său face iarăși din țânțar armăsar…

— Iată-l în porumbiște, îşi strânge parașuta. Vai, Maică Precistă, cât îi de ars și înnegrit!

Nikoletina se apropie repede de Jovica, îşi vârî capul printre ramurile alunului, iar după câteva clipe, izbucni:

— Mă, prostovanule ! Cum să fie ars? Păi ăsta-i un negru, bătu-te-ar Cel-de-Sus! E un negru. Nu-ți aduci aminte cum povestea unchiu-miu, Stojan, despre negri? El a lucrat cu dânșii în America.

Jovica clipi speriat și abia izbuti să îngâne:

— Da cum se poate una ca asta, frate dragă? De unde un negru aici la noi, pentru numele lui Dumnezeu?

— Cum de unde? Asta ni-i aliat. Îmi închipui că măcar atâta știi. Negru din America.

— Știu că-i aliatul nostru, dădu să se apere Jovica. Da mi-i nu știu cum să-l văd chiar așa, viu, în carne și oase. Doar una-i teoria, și alta…

— Practica, măi, frate-miu! îi întregi vorba Nikoletina. Așa că tu, guguștiucule, strânge-ți bine cureaua și hai să ne sărutăm cu aliatul nostru. Acesta-i cel dintâi negru care a ajuns până la noi.

Jovica rămase cu privirea încremenită spre parașutist.

— Ce spui? Nu-l sărut eu, să-mi dai toate comorile de pe lume.

Nikoletina îşi încruntă sprâncenele și pe urmă le pleoști în jos.

— Ce-ai spus? Ia mai zi o dată, ca să te aud din nou!

Jovica se încăpățână ca un catâr:

— Am spus că nu-l sărut, chiar dacă mi-ai da toată Europa, de-aici și până la Zagreb.

Nikoletina țâțâi compătimitor:

— Țțț! Iată cu cine am plecat în revoluția de eliberare națională și am intrat, cot la cot, în detașamentele de partizani ale Iugoslaviei. Da nu spuneai tu însuți, bată-te să te bată, că toți oamenii sunt la fel, ori de ce culoare a rasei și de orice credință ar fi? Iar acuma ce te-a pălit?

Jovica se fâstâci:

— Stai, bre, să mă deprind, cât de cât… Ihaha! Ian te uită cum sare într-un picior și se schimonosește: parcă ar avea durere de dinți. Na, iată-l că se așază.

— Nu vezi că și-a scrântit piciorul și nu poate merge?! se întunecă la față Nikoletina, plin de compătimire.

— Nu cumva o fi vreunul din aceia care mănâncă oameni? rosti îngrijorat Jovica. Te pune frumușel în cazan și, adio, mamă! face din tine ciorbă cu carne.

— Poftim, iar ai început să bați în struna propagandei fasciste! se supără Nikoletina. Nu vreau să te mai ascult. Fă ce știi, că eu mă duc la tovarășul negru.

Nikoletina dădu cu hotărâre crengile la o parte și intră în porumbul nu prea înalt. Zărindu-l, parașutistul negru uită de picior și, nemișcat, rămase cu gura căscată, surprins de uriașul răsărit în fața sa.

— Bine-ai venit, dragă Negrilă, în mândra noastră Bosnie! Aliatul meu de nădejde!

După brațele sale desfăcute în lături, care puteau cuprinde întreg echipajul bombardierului, negrul înțelese numaidecât că avea înainte un prieten și zâmbi cu toată gura. Nikoletina se așeză lângă dânsul, îl îmbrățișă și-l sărută de trei-patru ori așa de răsunător, că Jovica, care stătea cinchit după alun, mormăi cu invidie:

— Toc-toc! Ca din pușca-mitralieră.

— Tito, Roosevelt, *ponimaeș*[23]? încercă să se facă înțeles Nikoletina, bătându-l pe umeri. „Anglia, America vor fi țări de proletari!”[24] nu-i așa?!

Jovica pufni înciudat de după alun:

— Ian te uită, drace, s-a cufundat în mocirla stângistă. Trebuie să mă duc la dânșii cât timp gogomanul ăsta al meu n-a decretat

încă revoluția proletară mondială.

Cu ajutorul lui Jovica, Nikoletina îl lămuri în legea lui pe negru că se află în mijlocul partizanilor iugoslavi. Când vrură tustrei să pornească spre comandament, se văzu că oaspetele îşi scrântise un picior atât de serios, încât nu putea umbla.

— N-avem încotro! Trebuie să-l iau musai în circă! găsi cu cale Nikoletina.

— Hm, frate, cum se-ntorc lucrurile: a venit prin văzduh cu bombardierul, iar acum ai să-l duci în spate pe picioare, rosti încurcat Jovica.

— Ce să-i fac, dacă n-am la îndemână o tehnică mai avansată! răspunse Nikoletina, ridicându-l pe aviator în spinare. Ține-te bine, tovarășe negru, și să știi că te duc cu plăcere în circă, fiindcă îi scarmeni bine cu bombe pe fasciști.

— Amândoi arătați acum ca un fel de unitate avio-infanteristă! comentă Jovica, mergând în urma lor.

Pe drum, la un popas, pe când aviatorul îi cinstea cu țigări mirodite, lui Nikoletina îi străfulgeră prin minte:

— Ce crezi, Jovo? Oare tovarășul negru are mamă?

— Trebuie s-o aibă încă în viață. Văd că-i tânăr.

— O să plângă baba, când are s-audă că nu i s-a mai întors feciorul de la bombardament, rosti Nikoletina dus pe gânduri.

— Are să plângă, bineînțeles. Orice mamă îşi jelește odorul, chiar dacă-i negru.

Jovica se uită cu coada ochiului la negrul care zâmbea întruna, cu figura luminată de bucurie. I se păru mult mai puțin neobișnuit decât atunci când îl văzuse întâia oară. Ce vrei? Om ca toți oamenii! La naștere numai l-au dat cu mai multă vopsea neagră.

Când tovarășii se pregăteau să pornească din nou, Jovica îşi drese glasul și propuse lui Nikola:

— Dă-mi-l încoa să-l duc și eu puțin. Chiar dacă-s scund, pot și eu să-l ajut pe aliatul nostru.

— Bun! Va să zică te-ai dat și tu pe brazdă! se bucură Bursa. Adineaori n-ai fi vrut să-l atingi nici cu degetul. Nu-ți prea plăcea seminția asta neagră.

Jovica ridică încurcat din umeri:

— Păi, dacă-i vorba să recunoaştem cinstit, fârtatul negru îi mai mândru și mai arătos decât tine. Să nu fie cu supărare, măi fratemiu; dar tu, înzestrat cu cheresteaua asta butucănoasă și cu un cogeamite nas, având și glăsușorul ca și ochii lăsați de Dumnezeu — aduci mai degrabă cu o sperietoare de păsări din eresurile populare. Zău aşa, crede-mă… Ajută-mă mai bine să-l iau în circă pe negrul nostru.

În timp ce Jovica pășea încet, cocoșat, cu aviatorul în spate, Nikoletina mergea în urma lor întunecat și descumpănit, blestemând în sine:

— Ian te uită la sclifositul ăsta de Jovica: abia și-a scos nasul în lume, ca un șoarece din paie, ai zice că nu vede nimic, și iată ce iese dintr-însul: cică sperietoare de păsări din eresuri. Poftim unde ajungi când orice scârbă și lichea capătă dreptul de critică și autocritică!

BOLNAVUL DE TIFOS ÎN CONVALESCENȚĂ

În răstimpul dintre ofensiva a patra și cea următoare, când situația era gravă, Nikoletina căzu la pat scuturat de friguri. Căzu de fapt sub un fag noduros, înconjurat de pietre, și începu să aiureze, împrăștiind înjurături și comenzi.

— Vai de mine și de mine, bietul băiat! Să știi că ni se prăpădește comandantul! se văicărea Jovica Jež, omulețul acesta uscat și bărbos, care — nemaiputând îndura suferința — era gata să se tăvălească și el pe jos și să urle împotriva nenorocirii care dăduse peste dânșii tocmai în perioada vitregă, cea mai câinoasă din război.

În delir, Nikoletina lua cu asalt cazemate și captura mitraliere imaginare; năpustindu-se ca un mistreț turbat, târa după sine câte doi-trei luptători care căutau să-l oprească și să-l aducă înapoi. Sărea când nici nu te gândeai, în puterea nopții, speriind de moarte pe Jovica, care și așa era destul de năuc și de necăjit.

— Vai de noi, iar a luat-o razna! izbucnea Jovica, plesnindu-și palmele, și pornea degrabă în noapte după comandantul său care se smintise. Îl culegea dintre stânci și din mărăciniș, căutând să-l convingă pe drum atât pe comandant, cât și pe sine însuși:

— Nu-i chip de scăpare din cazanul ăsta, chiar dacă ai avea aripile sfântului Arhanghel. Am căzut în ciorba diavolului și trebuie să fierbem aici până la sfârşit.

În cele din urmă, bolnavul se mai liniști, dar tocmai atunci se întâmplă o altă pacoste: o foame de lup îl bântuia pe Nikoletina care, împreună cu ceilalți tifici, doborî singurul cal al unității. Cât ai clipi, dobitocul a fost căsăpit și înfulecat. După jumătate de ceas, partizanul care avea calul în primire găsi numai căpăstrul și coada — începutul și sfârșitul fostului telegar. Acest paznic îl căută mânios pe Jovica și, când îl întâlni, îi spuse:

— Uite ce mi-a făcut comandantul tău!

Jovica luă mecanic căpăstrul într-o mână, iar cealaltă mână o întinse spre coadă și încheie cu durere:

— Într-adevăr nu mai este la mijloc nimic. L-au mâncat, nenorociții!

Jež se chinui multă vreme până izbuti să smulgă și să arunce din ranița lui Nikoletina două copite cu potcoave cu tot.

— Lasă-le, ce nevoie ai de fiare tocite? Doar nu ducem lipsă. Nu vezi cum ne împroașcă de sus și de jos cu fier?

Pe drum, bietul Jovica făcuse rost de un căluț pentru comandantul său; dar, spre marea lui mirare, îl surprinse chiar a doua zi pe Nikoletina cum încerca să taie o bucată de carne din calul de sub dânsul.

— Sărmanul de mine, ce faci acolo? se stropși Je la dânsul, dar Nikoletina se mulțumi să-l măsoare pe sub sprâncene și vru să-și urmeze ciudata-i întreprindere.

Fantomatic, osos și uriaș, Nikoletina se târa după coloană, nepăsător față de întâmplările din juru-i. În timpul celui mai puternic bombardament, Nikola stătea liniștit și rodea vreun os, fără să-i pese câtuși de puțin că Jovica îl ruga stăruitor să se adăpostească undeva. Sub focul artileriei, el umbla preocupat prin tufișuri, căutând vreun fir de iarbă ca să-l mănânce. Dacă cineva aducea vorba despre merinde, bolnavul îşi ciulea numaidecât urechile, iar ochii începeau să-i joace neîncrezători de la un luptător la altul, bănuind că vor să-i tragă clapa la mâncare.

— S-a scrântit de tot, sărmanul! mormăia comandantul de pluton Jež, stând în preajma lui ca o mamă credincioasă și îngrijorată.

Pe Nikoletina îl preocupa mai cu seamă focul. Cum zărea fum, din întâmplare, pe undeva, îşi holba ochii la șuvița aceea cenușie, gata să pornească într-acolo…

— Pesemne se frige un bou, îl lămurea pe Jovica, înghițind în sec.

Era un adevărat chin pentru Jez să-l convingă a nu pleca din loc.

Nefericita imagine a unui bou în frigare se întipărise atât de adânc în mintea lui Nikoletina, încât chiar el însuși, ori de câte ori se ivea un prilej, strângea vreascuri și încerca să aţâțe focul.

Noroc că n-avea nici chibrituri, nici amnar, că ar fi pus în mare primejdie întreaga coloană. Aviația inamică bătea fără cruțare orice loc în direcția retragerii partizanilor, pretutindeni unde zărea cea mai mică urmă de fum și de cantonament.

Într-o zi, pe când partizanii se aflau în bivuac într-o pădure, ascunzându-se de aviația care zbura pe deasupra lor de dimineață până înnopta, Nikoletina se apucă iarăși de vechea-i îndeletnicire. Strânse uscături și aţâță un focușor. Se zgribuli alături de el, ca și cum ar fi rămas singur pe lume, și îşi mijea ochii spre flăcăruia slăbuță. Acuși-acuși se va arăta un bou gras, care se va învârti deasupra jarului.

Cei de față nu prea băgau în seamă ceea ce făcea Nikoletina. Bolnavii de tifos priveau nepăsători lumea cea largă, cufundați în visuri cunoscute numai de dânșii, în vreme ce luptătorii sănătoși picoteau de somn sub chinurile foamei și ale oboselii.

— Ei, tovarășe, ce faci acolo? se auzi un glas mirat chiar la spatele lui Nikoletina.

Comandantul îşi ridică încet ochii, se uită în treacăt la noul venit, apoi coborî iarăși capul, cu nepăsare. N-avea chef de vorbă cu oaspetele nepoftit. Văzu că acesta nu purta nici raniță, nici sac: aşadar nu era rost de mâncare.

Necunoscutul îl apucă pe Nikola de umăr și-i spuse din nou:

— Ei, ce faci aici, omule? Stinge focul!

Nikoletina abia atunci tresări și se trezi de-a binelea, mânios la culme. Cum putea fi tulburat și necăjit un sărman bolnav de tifos? Să nu-i dea pace a trăi în tihnă! Ce-o mai fi și asta?

Simțindu-se atins în dreptul sfânt de bolnav, Nikoletina strigă pe un ton plângăreț și jignit:

— Dă-mi pace, mă! Nici să mor nu mă lași…

— Pentru numele lui Dumnezeu, tovarășe!

— Ce tot vrei de la mine? Tovarășe comisar, uite aici, ăsta nu mă lasă în pace!

Noul venit aproape îşi pierdu răbdarea:

— Nu-ți dai seama, tovarășe, că aviația inamică, dacă zărește fum, ne stârpește ca pe șoareci? Gândește-te puțin la asta, bre, omule!

— Mă, mintos îi mai fi fiind! îl înfruntă supărat și jignit Nikoletina. Multe mai știi și tu! Ei, comisarule, alungă-l pe ăsta… că uite — chinuiește pe un biet bolnav…

Oaspetele râse, compătimitor și trist, cu inima îndurerată; apoi se apropie de focul lui Nikoletina, îl împrăștie și-l stinse cu talpa cizmelor.

— Uite-așa! Și să nu mai faci treburi de astea!

Nikoletina urmărea mașinal ceea ce făcea necunoscutul, ca și a înd n-ar fi avut nicio legătură cu dânsul; dar când îl zări la câțiva pași în fața sa pe comisarul batalionului, îi strigă necăjit ca un copil:

— Tovarășe comisar, alungă-l pe ăsta, că-mi scoate sufletul și nu mă lasă să trăiesc!

Comisarul se holbă la necunoscut și rămase încremenit înaintea lui, în picioare, ca o stană de piatră. Noul venit se mai uită o dată la Nikoletina, zâmbi, strânse din umeri și, trecând pe lângă comisar, îi aruncă din treacăt câteva vorbe:

— Aveți grijă de dânsul. Vedeți, încă nu și-a revenit.

Salutând cu mina la bonetă, comisarul se uită lung după omul care pleca; apoi se apropie repede de Nikola:

— Trăsni-te-ar sfântul! Știi tu cine a fost acela?

— Pfu! Ce-mi trebuie să știu! ridică din umeri Nikoletina.

— Comandantul suprem, lua-te-ar naiba! Tovarășul Tito, n-auzi?

Nikoletina rămase cu ochii crunți îndreptați spre vatra stinsă a focului; apoi și-i ridică spre coroana copacilor, privind țintă cu încordare bolta întunecată de frunze.

— Tito? Ian te uită! Păi am auzit parcă undeva de tovarășul ăsta!

ÎNTÂMPLAREA CU CATÂRUL

Și așa au început oamenii să povestească vrute și nevrute despre Nikoletina Bursać și Jovica Jež, mai cu seamă întâmplări din vremea când cei din Kraina n-aveau nicio îndoială că amândoi deliii șugubeți nu vor mai apuca să se întoarcă din îndepărtata Zelengora, ca să se lăfăiască din nou la umbra crângurilor de pe meleagurile lor de baștină.

Au plecat vitejii, dar au rămas huceagurile umbroase, ștafetele vorbărețe, intendenții atotștiutori și alți pierde-vară… Au rămas amurgurile molcome și serile de vară care îți dau glas să povestești isprăvi de vitejie. Când s-a petrecut una ca asta? Nimeni nu-și mai aduce aminte. Dar omul crede. Nici nu s-ar putea altfel.

Așa au început să răsară povestiri, din ce în ce mai noi, și despre Nikoletina. Pentru că fiecare luptător voia să dovedească ce bine îl cunoscuse, și-i dădea drumul gurii — nemaifiind în primejdie ca zurbagiul mitralior să-i cadă pe neașteptate în spinare bombănind:

— Minți, mă, minți! Văd că ai destulă muniție de manevră.

Una din povestirile mai proaspete, care se potrivea cu firea lui Bursać și părea adevărată, era aceea despre o întâmplare petrecută într-o noapte, cu un catâr, undeva pe Sutjeska.

Dacă înlăturăm pe ici-colo unele adaosuri, această istorie pare să se fi petrecut în felul următor:

Istovit, stors de boală, Jovica se bălăbănise toată ziulica pe o mârțoagă prăpădită, în urma lui Nikoletina, lovindu-l mereu cu botul în spinare, încât mitraliorul, scos din răbdări de la o vreme, se întoarse spre cal și, desfăcându-și larg brațele, grăi către dânsul:

— Bine, bidiviule, dacă ești și tu oleacă de tovarăș, mai ai puțină grijă de atitudinea ta. Dă-ți seama, frățioare, că avem pe cap atâtea divizii nemțești și că nu-mi arde de îmbrâncelile tale.

Năpăstuitul Jovica, deși mai mult mort decât viu, totuși nu uită că era încă delegat politic în pluton și că avea datoria să-și spună cuvântul asupra oricărei nedreptăți săvârșite de careva.

— Frate Nidžo, nu-i principial să spui calului „tovarăș. El îi mai mult așa… un fel de obiect casnic…

— Hm, obiect! râse silit Bursać. El, dragă, îi de o sută de ori mai sfânt și mai bun decât asinul pe care a intrat Hristos în Ierusalim.

— Lui Hristos i-a venit ușor să meargă călare, fiindcă pe vremea aceea nu era aviație, gânguri Jovica, uitându-se cu îngrijorare la cerul înnourat. Ieri am sărit de vreo zece ori de pe cal, cu capul în jos, drept în tufișuri.

Amândoi, împreună cu o grămadă de tifici, minară peste noapte vârâți adânc undeva în Zelengora. Jovica îşi înfășură frâul în jurul încheieturii pumnului și se întinse lângă cal, frânt de oboseală. Când se deșteptă dimineața, în locul calului întreg, îi găsi alături numai capul cu frâul și o bucată de coadă.

— Săracul de mine, mi l-au mâncat hămesiții ăștia de tifici! Uluit și deznădăjduit, Jež îl zgâlțâi pe Nikoletina: Uite! Pe ce-o să călăresc acuma, vai de măiculița mea!

Nikoletina se ridică în capul oaselor, buimac și buhăit la față; se boldi la rămășițele pământești ale căluțului și cuvântă înțelepțește:

— Așa-i! Are cap și coadă — început și sfârșit. Dar nu-i mijlocul pe care se merge călare.

— Of, of! Ca să vezi ce mi-au făcut blestemății naibii 1 se văicărea Jovica. Mi-au mâncat mijlocul de transport.

— Ce-i de făcut? rosti îngrijorat Nidžo. Mai ai, frate, ceva picioare — ca s-o luăm din loc pe jos?

— Parcă mi-a mai rămas olecuță după canoanele de la Bihac până la Neretva !. Să încercăm!

În seara a doua, după întâmplarea asta, străbătând cu greu prin întuneric o potecă de pădure, Nikoletina se opri scurt și îşi ridică pistolul-automat.

— Cel mai important ru din Herțegovina.

— Ce-i? bâigui Jovica care venea din urmă.

— Stai, stai! șușoti Nikoletina, ițindu-se de după un fag; apoi înjură cu glas tare. Un catâr, lovi-l-ar trăsnetul!

— Unde-i?

— Uite-l colo, șade culcat.

Jovica pufni, ca să-i mai treacă sperietura. Pe urmă îi veni deodată în minte rolul său educativ, ca delegat politic.

— Poftim! Uite ce fac luptătorii noștri! Au lăsat pe Neretva tunurile… Hai să zicem că acolo n-aveam chip să le trecem peste râu, dar acuma — bagă de seamă — îşi părăsesc și catarii. Spune dacă-i de înțeles asemenea risipă. Nu suntem buni de nimic.

— Hai, încetează, puhoierule; iar ai început cu predica, răbufni Nikoletina, dând din mână a lehamite. Mai bine urcă-te călare pe catâr și zi bogdaproste!

— Crezi că n-o să fac așa?! răspunse cu ciudă Jovica. Nu las eu să se risipească bunul poporului.

Se îndreptă repede spre catâr și îl încălecă, așa culcat cum era.

— Aha, mergem… hi, hi!

Catârul însă rămase liniștit, frânt pesemne de trudă și de foame.

— Hi, hi, hi, strigă încă și mai tare Jovica, ghiontindu-l cu bocancii. Cum catârul ședea mai departe pe loc, călărețul se întoarse spre Nikoletina. Ia atinge-l tu ou ceva, ca să-i scoatem oportunismul din căpățână.

Nikoletâna arse catârului un bocanc în burduhan, îi mai dădu și un brânci; după aceea încheie liniștit:

— Mă tem, Jovo, că n-are să mai meargă: îi mort!

— Ce spui?

— A crăpat, săracul, asta-i!

Jovica descălecă, de parc-ar fi șezut pe o plită încinsă, și rosti surd:

— Am pus-o de mămăligă! Ce mai zici și de asta? Belea peste belea!

Nikoletina tăcu o bucată de vreme; pe urmă îi grăi pe un ton de dojana, luându-l în râs:

— Ia ascultă, Jovica, în ’41 noi am plecat la revoluție călări pe catâri?

— Dumnezeu cu tine! tresări flăcăul. De unde să avem catâri, când amândoi suntem țărănime săracă, cum zicea tovarăşu’ Lenin. Am plecat pe jos.

— Atunci tot pe jos să facem și bucata asta de drum, cită ne-a mai rămas până la izbândă, glăsui Bursać. Hai acu, ia-ți picioarele la spinare și să-i ajungem pe ai noștri. Direcția — Berlin!

Jovica suspină abia auzit și întrebă:

— O mai fi mult până la Berlinul cela, trăsni-l-ar Dumnezeu?!

Nikoletina îşi săltă pistolul-automat pe umăr și-i trânti scurt răspunsul:

— Lasă, Jovec, dacă nu te-ai uitat până azi la kilometraj, ce te-a apucat acuma? De ne-am fi gândit la asta, nici n-am fi plecat la drum. Nu-i așa, puhoierule?

ÎNTOARCEREA

Au trecut vuietele și bubuiturile celor de-a patra și de-a cincea ofensive. S-au întors în Kraina brigăzile și diviziile proletare, ca și cele de șoc (unități obișnuite nici nu mai erau). Au venit partizanii sleiți, palizi și fantomatici ca sihaștrii de pe vremuri — de aceea toată lumea din Kraina a înțeles de ce în cuvântări lupta noastră de eliberare a fost numită „sfântă”.

Treceau astfel luptătorii, aduși parcă de un nor năvalnic, sosiți pe neașteptate, fără să-i întâmpine cineva. În această oștire înviată din morți nu se afla însă nici comandantul Nikoletina, nici îngrijoratul său vecin și prieten, Jovica Jež. An-iarnă, când unitatea lui a trecut în retragere prin cătunul Vrgelj, Nikoletina a fost pe la maică-sa și i-a adus la cunoștință în chip firesc:

— Păi, mamă, noi am plecat. A început ofensiva.

— Și cât o să vă mai duceți, fătul meu? întrebă cu mâhnire bătrânica Maria, zgribulită, înaintând prin zăpadă, smolită ca o cioară.

— Cât o să ne ducem? Cât țin dealurile! îi răspunse în doi peri Nikoletina.

— Iar când au să se isprăvească dealurile, unde o să vă mai duceți, păcatele mele cele grele?

— Atunci avem să pornim iar înapoi! încheie firesc comandantul.

Bătrâna privi cu tristețe casă, ograda și livada de pruni sub acoperiș de zăpadă, ca și cum ea însăși și-ar fi luat rămas bun de la toate cele, și era gata-gata să înceapă a lăcrăma, când Nikoletina o întrerupse preocupat:

— Păi rămâi cu bine, mamă. Eu am plecat.

— Dumnezeu știe dacă ai să te mai întorci, odorul măicuței!

— De ce? îs prost ca să nu mă mai întorc?

— Ei, ei, fătul meu, se spune că a năvălit o putere năprasnică.

— Dacă-i vorba de putere armată, ăsta-i secret militar, așa că nu-ți pot da amănunte. Cât privește pielea mea, nu trebuie să te frământi. Dacă mă întorc — bine, norocul meu! Dacă nu — să nu stârnești îndată tămbălău. Dumnezeu știe unde poate nimeri omul!

Această convorbire a avut loc în iarnă, iar acuma în Kraina vara-i pe sfârșite. Pe pământ se pogoară culorile veștede ale toamnei. Poate tot așa-i și acolo departe, la Zelengora și pe Sutjenska. Acolo, undeva, sub seninul palid al cerului, în ținutul stâncos al Muntenegrului, Herțegovinei sau Bosniei, oasele comandantului Nikoletina Bursać și cele ale năpăstuitului Jovica Jež poate zac risipite la soare, cu — lutul de pe ele uscat de arșiță și de vânturi, sau spălate de ploaie. Poate că și lupii le lasă în pace. Iar dacă uneori, în nopțile întunecoase, le dau cumva târcoale, parcă se aude în beznă bombănitul morocănos al lui Nikoletina:

— Stai binișor, fârtate, că n-a mai rămas nimic pentru tine.

Asemenea presupuneri făcea fiecare tovarăș de-al lui Nikola, o înd îşi aducea aminte de comandantului său: îşi închipuia un lup mare, zbârlit, care adulmeca în jurul celor căzuți și rămași neîngropați, în pustiul bătut de vânt de peste apa Neretvei. Nimeni nu se gândea că ar fi putut da peste dânșii Fata de la Kosovo, frumoasă și neprihănită, cu o pâine albă și cu un clondir de vin. Cine știe dacă a fost vreo fată cu gândul la Nidžo și, chiar dacă a fost, de unde să fi avut ea clondir, vin și pâine albă? Ar fi vârât sărmana în traista-i ciobănească doar un boț de mămăligă lângă un șip de rachiu, și-ar fi legat nojițele opincilor, și hai la drum!

…Peste podișul pustiu, înghețat, sub lumina lunii, se leagănă două umbre — doi oameni: unul înalt și ciolănos, ca o momâie de speriat păsările, iar celălalt scund și zgribulit. Cu arma pe umăr și cu ranița

goală în spate, ei înaintează șontâc-șontâc, în luptă cu vântul, sprijinindu-se unul pe altul.

— Frate Nidžo, de ce m-ai sculat din morți? Ce ți-a venit să faci una ca asta? șoptește umbra cea măruntă. Mi-a fost bine și acolo, în vizuina aceea.

— Dacă-i vorba de murit, îi mai bine să zaci în ținutul tău de baștină! bombăni umbra cea înaltă. Chiar mort de-aș fi, eu îmi urmez drumul spre Kraina, până ce ajung la Okanova Bukva. Acolo am să mă răstorn sub părul de lângă vechea noastră tabără.

— Tu, Nikola, chiar te-ai prostit de tot. Cum vom putea ajunge până-n Kraina în halul acesta, după tifos, pântecăraie și răni? Chiar buna noastră maică, și încă s-ar speria de noi!

— N-are să se sperie nimeni! molfăi obosit comandantul.

— De ce nu? De unde știi?

— Știu prea bine. Poate noi o să ne speriem de Kraina. Au călcat-o sute de mii de soldați, au răscolit-o tancurile, a pârjolit-o focul… Poate că și părul acela de pe Okanova Bukva…

Războinicul cel pirpiriu se opri, uluit și înfricoșat, înghițind în sec:

— Zici să mergem mai departe?

— Ți-am spus o dată, Jovec. Este vreme și pentru moarte. Parcă-i mare brânză să mori?

Pe vârful plešuv al muntelui, de unde se zărea podișul ca o mare de stânci învolburate, scăpărând sub lumina lunii, Jovica îngăimă ca un copil:

— Ah, maică, măiculiță! Cine ar putea ghici acuma în ce parte-i Kraina?

— Chiar eu. Iată, într-acolo! și Nikoletina îşi întinse mâna.

— De unde știi? Unde ți-i busola?

— Uite-o, aici! și Nikoletina se lovi în piept, zâmbind mândru și trist totodată. Cum mă uit în partea aceea, îmi freamătă inima ca un ac magnetic.

Pe drum, în timp ce se odihneau într-o poiană, Nikoletina îşi opri stăruitor privirea posacă pe chipul străveziu al lui Jovica; apoi se încruntă, ca și cum ar fi încercat să-și amintească ceva, și îl întrebă pe neașteptate:

— Ți-aduci aminte ce ne povestea elevul acela din Bihać cică într-o țară undeva, departe, trăiesc sălbatici care mănâncă oameni?

Auzind de mâncare, Jovica îşi îndreptă privirea jalnică, flămândă, spre tovarășul său:

— Cum? Ce mănâncă?

— Oameni, frate! Sunt seminții care mănâncă oameni. Se întâmplă pe lume și așa ceva.

Jovica înțelese într-un târziu povestirea comandantului și îşi aținti privirea mirată în ochii săi obosiți, înfundați în orbite, bâiguind încurcat:

— Nidžo, măi frate-miu, cum de ți-a venit asta în minte?

— De ce să nu-mi vină? se încăpățână Nikoletina. Mănâncă oameni, și pace! Uite, îmi trecu și așa ceva prin cap.

Privirea împietrită a lui Jovica rămase țintă pe fața lui Nikola. Un fior de moarte îi cutremură trupul, îl zvârli în picioare; cu sprâncenele încruntate și cu ochi sticloși, partizanul începu să se retragă de-a-ndărătelea, strângând puternic arma în mână. Tulbure, ca printr-o ceață, Nikoletina îi urmărea mișcările…

— Ce-i? încotro?

Jovica înghiți în sec, clipi repede, îşi mișcă într-un spasm mărul lui Adam și abia după aceea izbuti să rostească:

— Nikola, frate, noi nu mai putem merge împreună. Du-te tu înainte, că eu…

— Adică de ce?

— Dragă frate, ție îți vin în minte fel de fel de gânduri, şopti jalnic Jovica. S-ar putea ca până la urmă să mă și…

— Ce să fac?

— Nimic… Umblă sănătos înainte, că eu am să vin după tine. Așa-i mai prudent.

Nikoletina ridică din umeri și, sculându-se să plece, mormăi nedeslușit:

— Ce ți-e cu viermănușul de Jovica! Bănuiește că mi-am ieșit din minți. Mi-a trecut și mie prin cap că sunt pe lume niște seminții sălbatice care mănâncă oameni…

Nikoletina mormăia ceva, se liniștea, apoi se mânia iarăși — pe un convorbitor nevăzut; iar când îşi întorcea capul îndărăt și îl vedea

pe vlăguitul Jovica, rămas mult în urmă, se oprea pe loc, ca să se mai apropie tovarășul, și îl boscorodea dojenitor:

— Să-ți fie rușine obrazului! Cum aș putea eu să-mi mănânc prietenul. Și chiar aș avea ce… numai piele și oase!

În creierul munților, prin strâmtoarea largă pe unde trecuseră astă-vară nenumărate unități de partizani, îndreptându-se spre Kraina, o biată bătrânică, trecută în viață prin ciur și prin dârmon, se întorcea pe-o dimineață cețoasă la coliba ei, cocoțată pe-o stâncă, și îşi făcea întruna cruce pe drum, şoptind din când în când, înfricoșată de eresuri:

— Doamne-Dumnezeule, Doamne-Dumnezeule! Uite, se întorc acum și morții din Kraina. Vine un comandant mort, sprijinit de un ostaș mort, care-l duce de braț. Amândoi galbeni ca turta de ceară, schimbați la față. Slavă ție, Doamne, și mulțumescu-ți. Dumnezeule, că m-ai învrednicit, înainte de moarte, să văd mucenici pe lumea asta!

CUPRINS

Prima întâlnire cu Nikoletina *3*
Peripețiile lui Nikoletina Bursać - Prăpăd și profeție 6
Domn și stăpân 10
Aliați neobișnuiți 13
Lecție despre frăție 16
Dragoste și gelozie 19
Răfuiala cu Dumnezeu 23
Mitraliorul cel cu inima de porumbel 26
Inimă de piatră 30
Jocul 34
Minunea minunilor 37
Șiretenie 42
Moartea lui Tanasije Bulj 45
Nikoletina eliberat 48
Un tovarăș de drum cu năbădăi 52

Teatrul profetic 56
Control în Bihać 60
În tovărășia unui poet 64
O hartă pe munte 69
Rămas bun, Kosovo ! 72
Aliatul negru 75
Bolnavul de tifos în convalescență 80
Întâmplarea cu catârul 83
Întoarcerea… 88

Notes

[←1]
Augmentativ de la Nikola.

[←2]

Diminutiv de la Nikola.

[←3]

Alt diminutiv de la Nikola.

[←4]

Principalul râu din Bosnia, afluent al Savei.

[←5]

Oraș din Bosnia.

[←6]

Capitala Bosniei.

[←7]

Este vorba de așa-zisul Stat Croat Independent, proclamat de către ocupanții germano-italieni în 1941, după căderea vechiului stat iugoslav; în fruntea acestui stat-marionetă a fost pus Ante Pavelić (1889 — 1959), conducătorul ustașilor, organizație teroristă fascistă.

[←8]

Aici, ostași din armata statului-marionetă al Croației.

[←9]

Tigru, marcă de fabrică (engl.).

[←10]

Bine, bine ! (În limba sârbo-croată.)

[←11]

Cetnici — aici, membri ai unor organizații militare de tip fascist, conduse de monarhiști, care în timpul celui de al doilea război mondial au luptat împotriva Armatei populare de eliberare a Iugoslaviei.

[←12]

Aluzie la moartea. Vestitului voievod sârb, luptător împotriva asupririi turcești, căzut în timpul primei răscoale sârbești de la începutul secolului al XIX-lea.

[←13]

„Prosvjeta” (Instrucțiunea”), asociație culturală din Bosnia și Herțegovina, fondată în 1902, pentru propășirea instrucțiunii și a gândirii naționale sârbești; a acordat un mare număr de burse tineretului studios.

[←14]

Lazar, cneaz al Serbiei, mort în bătălia de la Kosovo (1389), erou legendar în eposul popular sârb.

[←15]

Diminutiv de la Janko.

[←16]

Cetnicii făcuseră legământ să nu-și radă barba până în ziua restaurării regatului iugoslav.

[←17]

În limba sârbo-croată, AVNOJ — Antifafisticko veenarodnog oslobotenja Jugoslavije.

[←18]

Erou al eposului popular sârbesc; conform legendei, a murit în bătălia de la Kosovo.

[←19]

Marko Kraljevi (regele Marko), erou al eposului popular sârbesc.

[←20]

Erou negativ al eposului popular sârbesc.

[←21]

Eroină legendară din eposul popular sârbesc.

[←22]

În limba sârbo-croată, planeta Marte se numește Mars.

[←23]

Înțelegi (în limba rusă).

[←24]

Vers dintr-un cântec al partizanilor iugoslavi.